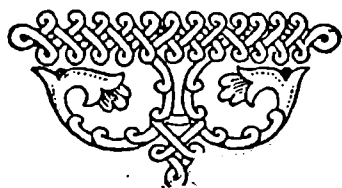

მრ. ქარმელიშვიდი

ირთღითნ ეკლთუვილი

საქართველოს სსრ განათლების სამინისტრო

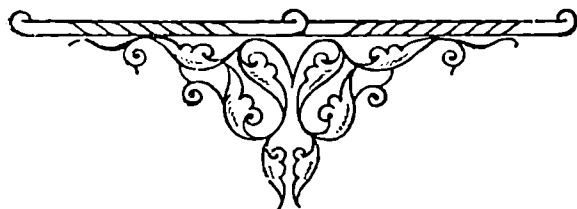
საბავშვო და ახალგაზრდობის ლიტერატურის

სახელმწიფო გამომცემლობა

19 თბილისი 51

სტოკჰოლმი

ბოღბისხევი

კაცასიონის მწვერვალებიდან მზე თავის სხივებს ალაზნის ველისაკენ რომ გასტყორცნის, პირველად ციფგომბორის კალთების ერთ მაღლობზე ლამაზად აშენებულ ქალაქს მინათებს და სახლების ფანჯრებს ალისფრად ააღაპლაპებს. ღიდი ხნის უნახავებივით კარგა ხანს ეალერსებიან ერთმანეთს პზე და სიღნაღი... შემდეგ სხივები თანდათან ფერდობზე დაცურდებიან, ჯერ ანაგასა და ვაქირს გამოადვიძებენ, ბოლოს სიცოცხლეს ქაზაყის სხვა სოფლებშიაც შეიტანენ.

კარგად ამოწვერილი მზე ხალიჩასავით აქრელებულ ალაზნის ველს ხავერდით ააბზინებს და თქვენ მზერას ახლავოლმეურნეთა შთაგონებული შრომის ნაყოფი და უხვმოსავლიანი მინდვრები მოიტაცებენ, თვალწინ გადაგეშლებათ მშვენიერი ლანდშაფტი: პურისა და სიმინდის მობიბინე ყანები, მავთულზე გაბმული ვაზის თვალუწვდენი მწკრივები, — შემოდგომაზე რომ დოვლათით აავსებენ კახეთს, — გოლიათივით გაჭიმული ალაზანი.

წნორისწყლის სადგურიდან მთავარ ქუჩას რომ გაჰყვებით. რამდენიმე წუთის შემდეგ სიღნაღის აღმოსავლეთით

მიადგებით მოზრდილ სოფელს, რომელიც ვაზის რქასავეთ
ასდევს ცივგომბორის დახლართულ კალთებს. ეს არის სოფე-
ლი ბოდბისხევი.

ბოდბისხევი — საკმაოდ პოპულარული სოფელია საქარ-
თველოში. იგი დღევანდელი სიღნაღის რაიონში მდებარეობს.
ქიზიყის არცერთ სოფელს ისე არ იცნობენ, როგორც ბოდ-
ბისხევს. სოფელი ხევშია გაშენებული. აქეთ-იქიდან პატარა
მთა-გორები არტყია, წინ კი — ალაზნის ველი აქვს გადაშ-
ლილი. ბოდბისხევს შუაზე ხევის წყალი ჩამოუდის და სო-
ფელს ორად ყოფს. როგორც ყოველი ხევის წყალი, ისიც
„უხასიათოა“. დროდადრო, ავდრიან ამინდში, დიდდება, უშ-
ველებელ მდინარესავით მოჰქუხს, გაბოროტებული მობუტ-
ბუტებს და კალაპოტს აფართოვებს. მაგრამ მისი ნებივრობა
ხანმოკლეა. წყალი მალე იკლებს, დარიან ამინდში მისი ხმა
იშვიათად ისმის, მშვიდად და მოკრძალებულად მორაკრაკებს.
თითქოს თავისი ადრინდელი სიაცისა სცხვენინაო.

ლამაზი სოფელია ბოდბისხევი. ჰავაც კარგი აქვს. მდებარეობა მოხერხებულია. აქ ყოველ კვირა დღეს დიდი ბაზრობა იმართება, კახეთის ყველა კუთხიდან გლეხებს აქ მოაქვთ, რაც კი რამ გასაყიდი აქვთ. ბაზრობა იცის თელავიცი, გურჯაანშიცი, ყვარელშიცი, ლაგოდეხშიცი, მაგრამ არც ერთი მათგანი, თავისი სიდიდით, მრავალფეროვანებით, პროდუქტების სიუხვით ბოდბისხევის ბაზრობას არ შეედრება.

ბოდბისხევის ბაზრობა თბილისელ მომხმარებელსაც იზი-
დავს. შაბათს საღამოს თბილისიდან გასული მუშა თუ მოსამ-
სახურე, კვირა საღამოთი შინ ბრუნდება იაფი და ხარისხი-
ანი საწოვავით დატვირთული.

ბოდბისხევი მდიდარია საუკეთესო წყაროს წყლებითაც.
ყველა უბანს რამდენიმე საკუთარი წყარო აქვს.

პირადად მე ბოდბისხევი ბალებით უფრო მომწონს. ბა-
ლებში ნაირ-ნაირი ხეხილია — ეაშლი, ქლიავი, მსხალი, ქე-
რამი, ლელვი, ბროწეული, კომში. ხეხილს შუა ვაზები და

ვაზის ხეივანება. ბაღის შესასვლელებსა და გარშემო, ეზო-ებში ვარდის ბუჩქებია. აპრილს ბოლოდან, — როცა ისინი წითლად შეიმოსებიან და საამურ სურნელებას გამოსცემენ, — ბუნების ნამდვილი ზეიმი დგება. ვარდის ბუჩქებს თუტ-კრებივით ესევინ ბუბუბულები და მათი ქიქიკ-გალობა საამურად ეფინება არემატეს. უკეთესი სანახაობა არ შეიძლება. ბევრი უკეთესი სოფელი მინახავს, მაგრამ ამდენი ბუბუბულები ერთად კი — არსად და არასოდეს.

ზოგჯერ მიფიქრია, — ამ სოფლისათვის ხალხს რატომ ვარდბუბულებიანი არ დაუტკმევია-მეთქი.

ეველაფერი ეს პოეტურ იერს აძლევს ბოდბისხეცს. მაგრამ იგი პოეზიით არ იყო ცნობილი. მას სახელი ბორბობა ადამიანმა „გაუთქვა“. საქართველოს ისტორიამ მეორე არ იცის ისეთი გველივით შესაზარი სახელი, როგორც ფარსადან ბოდბისხეცელისა. სახელგანთქმულ სახალხო გმირს — არსენა ოძელაშვილს, რომლისადმი სიყვარულიც არასოდეს არ განუღებია ჩვენს ხალხში, თავიდანვე შავი აჩრდილივით აედევნა გულგვარძლიანი ფარსადანი.

ფარსადანი არსენას ნათლიმაჟა იყო. როგორც ხალხურა ლექსი გადმოგვცემს, არსენა მისი სამი შვილის მომნათელელი იყო. ფარსადანის ოჯახთან ნათესავური გრძნობებით დავაშორებული არსენა თავისუფლად ჩადიოდა ბოდბისხეცში. ნათლულებს საჩუქრებს მიუტანდა და ნათლიმამ-ნათლიდედას გულით მოიციტხავდა-ხოლმე. მაგრამ მაშინ, როცა არსენას გული სუფთა და ღია იყო, ფარსადანის გული საშინელ სიბინძურეს მალავდა; იუდა ფარსეცელურად ხედებოდა ნათლისა და იმის ცდაში იყო თუ როგორ ეხელთა ღრო და გროშებზე გაეყიდა იგი.

როცა მეფის მთავრობამ „ასი ოქრო გაუჩინა. ვინც არსენას დაიჭერდა“, მსუნაგსა და ხარბ ფარსადანს მოსვენება დაეკარგა, მან მტკიცედ გადასწყვიტა არსენა ხელში ჩაეგდებინებია პოლიციისათვის. ხალხურ ლექსში ეკითხვლობა:

„გაუწერა მადლი ღმერთი
ფარსადან ზოდნისევედ...
ნათლინამად მოვიდა,
მაგრამ ის უღალატებს“.

არსენა უშიშარი ვაყვაცი იყო, მაგრამ როცა შეიტყო, რომ მის დამკვერს „ასი ოქრო გაუჩინეს“, ფრთხილობდა. როგორც ხალხურ ლექსში ჩანს, თვით ნათლიმამასაც ერიდებოდა. ეს მშვენივრადაა გადმოცემული არსენასა და ფარსადანის შეხვედრისას თაფარავანის ტბაზე. შირაქში დაცხა, ფარსადანმა ცხვარი თრიალეთს წაასხა. აქ, თაფარავანის ტბაზე მას არსენა შეხვდა. ფარსადანმა არსენას თავი ისე მოაჩვენა, თითქოს მისი ნახვა გულწრფელად გაეხარდა და საყვედურით მიმართა, რატომ აღარ მოდიხარ ჩვენსათ:

— „არსენავ, გეთაყვნები,
რატომ არ მოდიხარ ჩვენსა?“
— „მიღალატებ ნათლიმამავ,
მიტომ არ მოვდივარ თქვენსა!“
— „არსენს როგორ გიღალატებ,
სამი შვილის მონათვლელსა?!“
ძირს დედამიწას ჰფიცავდა
და მალღა ზეცაში ღმერთსა.
მამინა სთქვა არსენამა:
— „მირონს როგორ დამიქცევსა!“.

ერთხელ, როცა ცხოვრებისაგან გაწამებული და დაღლილ-დაქანცული არსენა ნათლიმამას ეწვია, ფარსადანმა ფართოდ გაუღო კარი და მოწინებით შინ შეიპატიჟა. ფხრულ და დაკვირვებულ არსენას ეჭვი არ აუღია.

სტუმარი ჩვენში — იგივე ნათესავია, ნათესავი სტუმარი კი — ორგზის ნათესავი. არსენას დაეჭვების უფლება არ ჰქონდა. ვერ წააზმოიდგენდა, რომ ნათლიმამა უღალატებდა, მუხანათურად გასცემდა, გროშებზე გაჰყიდდა.

საგრამ ბოროტი, ხარბი და გაუმაძღარი ფარსადანის მოქმედებამ ყოველგვარ მოლოდინს გადააქარბა. იუდაც არ მოქცეულა ფარსადანივით:

„შეიტყუილეს არსენა,
ტყბილი ღვინით დაათვრეს :
შემწვარი და მოსარშულ
წინ ტაბაკით მიართვეს,
ვამთვრალსა და გაღუშულსა
ტყბილი ძილი მოუნდესა.
ბარადი აიყარა,
სთლიდებდას აბარებდას:
- „ხვალ თუ მშვიდობით გათენდა,
აღრიანად დამქარდესა“.
იალუჩი და ბალიში
საჩქაროზე მიართვეს,
ზედ ტყავები წაფარეს:
--- „არსენს არ შეგვიცოდესა“.

ასე ტყბილად რომ ექცეოდა არსენას, თავში ფარსადანს ხევა აზრი უტრიალებდა:

„შეაღამე რომ შეიქნა
თავის ამაქარში გასწევსა.
ათი-თორმეტი მეცხვარე
თავს მიძინარეს დააწევსა.
ფარსენამ წამოიწია,
შეეფედრა მეუფესა —
— „ე მამაძაღლის ტიელი
რა ბუზები მასხდეს ესა?“
ათსა აგრე წაოუდგა,
სულ მუშტით დაამტვრევს ყბებსა.
მეთერთმეტე, მეთორმეტე
არსენას უკრავდნენ ხელსა.
ისე მაგრა გაუჭირეს,
ფარსენილებში სისხლი გასწევსა“.

შეწუხებულმა არსენამ ზიზლით გადახედა ფარსადანს და შესთხოვა:

„ნათლიმამე, ნუ მღალატობ.
ნუ ჩამაგდებ მტრების ხელსა,
ათასწილად ღიკედელი სჯობს
იმათ ხელში განსაცდელსა!
მე მღალატობ, ნათლიმამე?
ჩემს მაგიერ სამართალსა
იქ რას ეტყვი მაღალ ღმერთსა?
ღვთისმშობელი გაგიჩენსა.
ნუ მღალატობ ფარსადანო,
ნუ ჩამაგდებ მტრების ხელსა,
ორას თუმანს აქ გაჩუქებ.
სამას თუმანს გომარეთსა“.

ნათლიმამამ არ მოისმინა არსენას ეედრება. „ფარსადანს
ესე ეგონა ჩინს მისცემდნენ, ტემლაყებსა“. არსენა ცხენზე
შესვებს, ფეხები მაგრა გაუჭრეს და თბილისში წამოიყვანეს...

ხალხს სძულს, ეზიზღება ფარსადანი, ჰგმობს მის საქ-
ციელს, სამაგიეროდ უდიდესი სიყვარულით მოსავეს არსენას
სახელს, მისადმი გულითადი თანაგრძნობით არის გამსჭვალ-
ული. ფოლკლორი არსენას ხატავს, როგორც მაღალი ბუ-
ნების ადამიანს, რომელიც არ ასდევს პირად შურისძიებას
და სპეტაკად ინახავს კეთილი ადამიანის წმინდა სახელს. ეს
ხალხმა შესანიშნავად გამოხატა იმით, რომ არსენას კაცი არ
მოაყვლევინა. არსენამ ტყვეობიდან თავი დაიხსნა, ბოლბის-
ხევში ჩამოვიდა, მაგრამ ფარსადანზე შური არ იძია:

„იქ ჩავიდა ქიზიყშია,
ნათლიმამს მიაგნებდა.
ბოლბისხევში რომ შევიდა,
სულ კარები ჩაკეტეს“.

ბოლბისხეველი შეწუხდა, „შეშინებული ადგილზე ეედარ
დგებოდა“, დაიმაღა და გარეთ აღარ გამოდიოდა. მაგრამ
არსენა ფარსადანივით სულმდაბალი არ აღმოჩნდა:

— „თორმეტ წელსა ყაჩაღად ვარ,
კაცის ცოდვა არა მძევსა,
ანლა მოვკლა ნათლიმამა,
ბოლოს სული წამიწყდება!“

...ამიერიდან ფარსადან ბოდბისხვეული საძრახის სახელად გადაიქცა.

ფარსადანთან დაკავშირებით იცნობდნენ ბოდბისხვეს. ბოროტი აღამიანის სიბინძურემ შებლაა ამ სოფლის სახელი: მისი ხსენება უსიამოვნო გრძნობას იწვევდა პატიოსან ქართულში, და სხვანაირად არც შეიძლებოდა. გადიოდა დრო, წელს წელი მისდევდა და ეს კუჭყი წარუბოცელი რჩებოდა.

და, აი, დაიბადა სიყეთის მგზნებარე მომღერალი და ძველი ბოდბისხვეიც დავიწყებას მიეცა.

იროდიონ ევდოშვილის პოეზიის პირველი გამსკეთილშობილებელი ნექტარი ბოდბისხვეს შეეხო.

მრავალშვილიანი ოჯახი

იროდიონ ევდოშვილის მშობლები კახეთის მეცხედრნი იყვნენ. მამა — ისაკი — ბოდბისხვეის ეკლესიის მთავარდიაკვანი იყო, დედა — ევდოკია — სოფლის მღაბიო ქალი. ევდოკია ადრე გათხოვდა, თხუთმეტი წლისა იყო, როცა ცოლად ისაკი ზოსიტაშვილს გაჰყვა. ახალგაზრდა, წერა-კითხვის უცოდინარი, სრულიად გამოუცდელი გოგონა საუკეთესო დიასახლისი, ოჯახის ერთგული და ენერგიული დედა გამოდგა.

ისაკი და ევდოკია მალე დაწვრილშვილდნენ, მათ ზეთი შვილი გაუჩნდათ: სამი ვაჟი და ორი ქალი: ილარიონი, თომა, იროდიონი, მარო, ბაბილენა (ბაბო). იროდიონი ძმებში ყველაზე უმცროსი იყო.

ევდოკია თავიდანვე ოჯახის ზრუნვით ისე დაიტვირთა, რომ საშუალება არ მიეცა წერა-კითხვა შემდეგში მაინც შეესწავლა. თუმცა მას განათლება არა ჰქონდა მიღებული, მაგრამ შვილების განათლებაზე ბევრს ფიქრობდა და ზრუნავდა. შვილების სწავლის ბედით შეწუხებული ახალგაზრდა

დღეა ხშირად მიმართავდა ქმარს, რათა თავისუფალი დრო ბავშვებისათვის მოეხმარებინა, მათთვის წერა-კითხვა შეესწავლებინა. ყველას აკვირებდა ევდოკიას ასეთი გულისყური შვილების სწავლა-აღზრდისადმი. ცოლისაგან წახალისებული ისაჟი სიყვარულით ჩაუჯდებოდა ჩოლმე შვილებს და მთელი საათობით ასწავლიდა.

ძალიან უყვარდა შვილები ევდოკიას. თავს ევლებოდა, რაც კი შეეძლო, არაფერს აკლებდა: განუწყვეტლად შვილებზე ფიქრობდა და ერთი წუთითაც უყურადღებოდ არა სტოვებდა მათ. იგი გულთბილი და ალერსიანი დედა იყო. ამიტომ შვილებსაც არაჩვეულებრივად უყვარდათ, განსაკუთრებით ძალიან უყვარდა იროდიონს. როცა უკანასკნელმა მწერლობა დაიწყო, თავის ფსევდონიმად დედის სახელი არჩია და ევდოშვილი შემდეგში მის მუდმივ ლიტერატურულ გვარად გადაიქცა.

ევდოკია ბუნებით სათნო, შესახედავად მოხდენილი, ლამაზი ადამიანი იყო, არავის ახსოვდა მისგან ცუდი, მისი გულკეთილობით მოხიბლული მეზობლები ყოველთვის ცდილობდნენ რითიმე ესიამოვნებინათ, სიკეთე სიკეთითვე გადაეხადათ, მისი გული მოეგოთ და ყურადღება დაემსახურებინათ. თავისი კეთილი მოქმედებით ევდოკია მისაბამი იყო. ხოსიტაანთ ევდოკიას ქებას ხშირად გაიგებდით. ამასთან იგი გამრჯე ქალი იყო და შრომა არ ეზარებოდა, განუწყვეტლად ვუსფუსებდა. უქმად გაჩერებულს ერთს წუთს ვერ ჩაჩავდით.

დღეა იყო პირველი შთამბოვნებელი თავისი შვილებისა. იგი მუდამ იმას არიგებდა მათ, რომ ყოფილიყვნენ კეთილნი და პატიოსანნი, გაჭირვებულთა შემბრალებელნი და დამხმარენი. თვითონ წვრილშვილი და ხელმოკლე ოჯახის პატრონი არასოდეს მათხოვარს გაუკითხავს არ გაუშვებდა, მეზობლებს თხოვნაზე უარს არ ეტყოდა, თვითონ დაიკლებდა და სხვას ხელს გაუმართავდა.

ევდოკიამ დიდი გავლენა იქონია შვილების მორალურ აღზრდაზე. სისუსტიტ კი არა, კეთილი ბუნებით, ჯანსაღი ინტუიციით უნდა აიხსნას ის გარემოება, რომ ევდოკია ხელს უწყობდა ბავშვების თავისუფალ აღზრდას, არ თრგუნავდა მათს „ცელქობას“, ინიციატივას. ქვევით დავინახავთ, თუ როგორი თანაგრძნობით ხვდებოდა ევდოკია შვილების მიერ მამის კრიტიკასაც კი.

* * *

ხოსიტაშვილების სახლი, სადაც 1873 წლის 7 მაისს (ძველი სტილით) იროდიონი დაიბადა, სოფლის შუაგულში, ხეობის მარცხენა ფერდობზე იდგა და მარჯვნივ ბუჩქნარი ტყით დაფარულ მთას გაჰყურებდა. „ამაღლების“ ეკლესიაც, რომელშიც ისაქი მთავარდიაკვნად მსახურობდა, სახლთან ოდნავ მოშორებით, მაღლობზე იდგა. ეს სახლი ახლაც იმავე ადგილას (ზარისწყლის უბანში) დგას, მაგრამ არა იმ სახით, როგორადაც თავის დროზე იყო, შემდეგში ძმებმა ერთ მხარეს ლამაზი, აივნიანი სართული დაამშენეს.

ისაქი ხოსიტაშვილი დიდად განათლებული არ ყოფილა, მაგრამ ყურნალ-გაზეთების კითხვა ძალიან უყვარდა, მის სახლში ხშირად ნახავდით გამოჩენილ ქართველ მწერალთა მხატვრულ ნაწარმოებებსაც. კერძოდ — ილია ჭავჭავაძის ლექსები და მოთხრობები დიდი პატივისცემით სარგებლობდნენ ხოსიტაშვილების ოჯახში. ასეთ ატმოსფეროში ბავშვები თავიდანვე ეწაფებოდნენ თვითგანვითარებას. შეიძლება ითქვას, რომ იროდიონს ოჯახში აღეძრა პირველი სიყვარული დიდი პოეტისადმი, აქვე გაელვია პუშკინური გრძნობები. შემთხვევითი არაა, რომ ცხრამეტი წლის ჰაბუკმა თავის პირველ ლექსს ეპიგრაფად ილიას სტრიქონები წარუმძღვარა:

„რომ ბედში მყოფი შენ ძაღ პიგაჩნდეს.

უკ ვერაფერი სიყვარულია“...

ნორჩი მონადირე და მამის კრიტიკოსი

იროდიონი ლამაზი, შავგვრემანი, ცოცხალი, ზალისიანი ყმაწვილი იყო. — შეიძლება მოუსვენარიც, ამ სიტყვის კარგი გაგებით: დაღლა არ იცოდა და არაფერი არ ეზარებოდა, სწავლაც უყვარდა და გართობაც: მუდამ ტოლამხანაგებში იყო. როცა ერთი სახის თამაში მოსწყინდებოდა, მეორეზე გადავიდოდა, ხშირად თვითონ იგონებდა სათამაშოს.

იროდიონს, გადმოგვცემენ მისი თანამედროვენი, ბავშვობაში „ნადირობაც“ იტაცებდა. ხის თოფს გააკეთებდა, ეზოს ძაღლს წინ გაიგდებდა და იქვე ახლო ბუჩქნარ ტყეში სანადიროდ წავიდოდა; ნადირობა იროდიონს შემდეგაც უყვარდა, მას ყოველთვის ჰქონდა სანადირო თოფი და ჰყავდა კარგი ჯიშის მწევარი ძაღლი.

იროდიონზე თავიდანვე დიდ მზრუნველობას იჩენდა უფროსი ძმა ილარიონი (ილია). იროდიონი შეიდი წლისა იქნებოდა, როცა ილიამ თბილისში ჩამოიყვანა და პანსიონში მიაბარა. აქ იგი დიდხანს არ დარჩენილა. მალე მშობლებმა ჯერ სიღნაღის საშოქალაქო სასწავლებელში მიაბარეს, შემდეგ კი შეიყვანეს თელავის სასულიერო სასწავლებელში, რომელიც მან 1890 წელს დაამთავრა.

თელავში სწავლის დროს იროდიონი განათლებულ ოჯახში ცხოვრობდა. ამ ოჯახში დროგამოშვებით თელავის მოწინავე საზოგადოება იკრიბებოდა და იმდროინდელ აქტუალურ საკითხებზე, მწერლობაზე სჯაბაასი იმართებოდა. ხშირად მოისმენდით ამ ოჯახში ილიასა და აკაკის სახელებს. მათს ნაწარმოებებზე გატაცებით მსჯელობდნენ, კამათობდნენ. საუბრის საგანი ხშირად იცვლებოდა, ლიტერატურუ-

ლი პაექრობიდან პოლიტიკური საკითხების გარჩევაზე გადადიოდნენ. ილიას პატრიოტიზმი, მისი ეროვნულ-განმათავისუფლებელი იდეები ამ საზოგადოებაში დიდი თანაგრძნობით სარგებლობდნენ და უბრალოდ დაწყებული საუბარო ხშირად სამშობლოს თავისუფლებაზე გაცხარებული მსჯელობით თავდებოდა.

თელავში ამ პერიოდში, საერთოდ, საკმაოდ იყვნენ მოწინავე ქართველი ინტელიგენტები — მასწავლებლები, ჟურნალ-გაზეთების თანამშრომლები, თეატრის და სხვა მოღვაწეები.

ასეთ ატმოსფეროში ტრიალმა დიდად შეუწყო ხელი ახალგაზრდა იროდიონის გონებრივ განვითარებას, მის გამსჭვალვას პროგრესული შეხედულებებით. თელავში ყოფნის დროს იროდიონ ხოსიტაშვილი ფართო თვითგანვითარებას დაეწაფა: გულმოდგინედ ჩაუჯდებოდა ხოლმე ახალ ჟურნალ-გაზეთებს და სანამ სულ არ წაიკითხავდა, თავს არ დაანებებდა. ბევრს კითხულობდა ქართველ მწერალთა ნაწარმოებებს. ზოგადი განვითარებით იგი დიდად გამოირჩეოდა ამხანაგებისაგან.

იმავე წელს, როცა თელავის სასულიერო სასწავლებელი დაამთავრა, უფროსი ძმის დახმარებით იროდიონ ხოსიტაშვილი თბილისში ჩამოვიდა და სასულიერო სემინარიაში შევიდა. აქ იროდიონმა მაშინვე მიიქცია მოსწავლეთა ყურადღება, როგორც განათლებულმა ახალგაზრდამ.

სემინარიაში იროდიონი გარედან დადიოდა, პანსიონში ვერ მოეწყო და კერძო ბინაზე ცხოვრობდა. ამ შემთხვევაშიც თითქოს ბედმა გაუღიმაო, იგი კარგ ოჯახში მოხვდა. ეს იყო მომავალი ცნობილი პოლიტიკური მოღვაწის — ლადო დარჩიაშვილის უფროსი ძმის მიხა დარჩიაშვილის ოჯახი. მიხა დარჩიაშვილს ახლო ურთიერთობა ჰქონდა მაშინდელ

მთელ რიგ ქართველ მოღვაწეებთან, რომლებიც მის ბინაზე ხშირად იკრიბებოდნენ. იროდიონი პარალელურად ორ სკოლას გადიოდა. აქ და სემინარიაში უფროს, რევოლუციურად განწყობილ ამხანაგებთან ურთიერთობაში ითვისებდა იგი მოწინავე იდეებს და ხალხის, სამშობლოს სასარგებლო საქმისათვის ემზადებოდა.

იროდიონ ხოსიტაშვილი სასულიერო განათლებას იღებდა, მაგრამ არასოდეს განზრახვა არა ჰქონია მას საეკლესიო სამსახურში შესულიყო. პირიქით ჯერ კიდევ თელავში სწავლის დროს მან არა ერთხელ გამოამჟღავნა სასულიერო პირთა სიძულვილი; სასულიერო სემინარიაში კი ადმინისტრაციას იროდიონი ეჯავრებოდა სწორედ იმიტომ, რომ მას სძულდა სემინარიაში გაბატონებული რეჟიმი, აშკარა და გაბედულ მიდრეკილებას იჩენდა თავისუფალი აზროვნებისადმი, რაც სემინარიის კედლებს შიგნით სასტიკად იღვევებოდა.

იროდიონ ხოსიტაშვილი ბავშვობიდანვე კარგად იცნობდა მღვდლებისა და მთავარ-დიაკვნების ცხოვრებას. მას საშუალება ჰქონდა მამის ოჯახში დაკვირვებოდა მათ ყოფას და კარგად შეესწავლა ის. ახალგაზრდა იროდიონი ნათლად ხედავდა, რომ ეს „სულიერი მამები“ არც ისე წესიერი და სუფთა ხალხი იყო. ისინი ძალიან წვრილმან ადამიანებად ეჩვენებოდნენ, როცა ხედავდა, რომ ხშირად ერთმანეთში ჩხუბიც კი მოსდიოდათ მრევლისაგან სხვადასხვა შემოწირულებათა გაყოფისას. არა ერთხელ დაუცინია და გაუკილავს ეს „სულიერი მამები“ გონებაბახვილ ყმაწვილს: მწერლის უმცროსი და — ბაბილინა იგონებს, რომ ახალგაზრდა იროდიონს დაუწერია ვრდევინი თუ კომიკური სურათი ბოლბისხევის ეკლესიის მსახურთა ცხოვრებიდან. ამ კომიკურ სუ-

რათში აღწერილი ყოფილა, თუ როგორ ჩხუბობდნენ მღვდელი და დიაკვანი ტაბლის განაწილებაზე.

იროდიონი გადაიცვამდა მამის ტანისამოსს, თავს მოუყრიდა მეზობლებსა და შინაურებს და დაიწყებდა თავისი ნაწარმოების კითხვას და ინსცენირებას. ყველა გაოცებული შეჰყურებდა, გულიანად იცინოდნენ და უკვირდით ახალგაზრდა იროდიონის ასეთი საქციელი. იგი არ „ინდობდა“ მამას და გაბედულად აკრიტიკებდა მის მოქმედებას. კეთილი დედა კმაყოფილი იყო შვილით. იგი ღიმილით მივიდოდა იროდიონთან, მოუაღერებდა, გადაჰკოცნიდა და თან გააფრთხილებდა:

— გეყოფა, წადი, გაიხადე ეგ ტანისამოსი, მამამ არ მოგისწროსო.

იროდიონს არ ნოსწონდა მღვდელთმსახურება.

კ ი რ ვ ე ლ ი ნ ა ბ ი ჯ ი

იროდიონ ხოსიტაშვილმა თბილისის სასულიერო სემინარიაში ამხანაგების ყურადღება შესვლის დღიდანვე მიიქცია. იგი მალე დაუახლოვდა მოწინავე მოსწავლეებს, კავშირი გააბა სემინარიის გარეთ მყოფ საზოგადო მოღვაწეებთანაც და აქტიურად ჩაება პოლიტიკურ ცხოვრებაში.

სემინარიაში მოსწავლეები, არსებითად, ორად იყვნენ გაყოფილი; ერთნი ცდილობდნენ როგორმე დაემთავრებინათ სემინარია, შემდეგ სადმე თბილი ადგილი ეშოვათ და მშვიდი და უზრუნველი ცხოვრება დაეწყოთ. ესენი პირველობდნენ უფროსების წინაშე, ზუსტად ასრულებდნენ ადმინისტრაციის მითითებებს, ერიდებოდნენ „შემჩნეულ“, „არაკეთილსაიმედო“ ამხანაგებს და ყოველნაირად ცდილობდნენ მასწავლებლებში ნდობა დაემსახურებინათ.

მეორეებს სძულდათ მაშინდელი წყობილება და სემინარიაში გამეფებული რეჟიმი. ისინი ახალის ძიებით იყვნენ გატაცებულნი, ღრმად ეწაფებოდნენ თვითგანვითარებას, სემინარიის კედლებში აკრძალული ლიტერატურის კითხვას. უმთავრესად კითხულობდნენ რუსი და ქართველი მოწინავე მწერლების ნაწარმოებებს, უკავშირდებოდნენ სემინარიის გარეთ არსებულ პოლიტიკურ წრეებს და თანდათან აქტიურად ებმებოდნენ რევოლუციურ მოძრაობაში. იროდიონი ასეთ ამხანაგთა წრეს დაუკავშირდა.

— მე პირველ კლასში ვიყავი, როცა იროდიონი გავიცანი—იგონებს მისი სემინარიელი თანამედროვე.—იროდიონი მეორე კლასში იყო და ბევრი ცდილობდა მასთან დაახლოვებას. ამხანაგებს იზიდავდა იროდიონის უშუალობა, გულწრფელობა, ცოცხალი ხასიათი.

„იროდიონი, — განაგრძობს იგი, — ნამდვილი სოფლის გულუბრყვილო, რომ იტყვიან, ტეტია ბიჭი იყო: შავტუხა. ჯანსაღი, სიტყვამოსწრებული, ოხუნჯი, მხიარული, თვალმზსულ უცინოდა... გულლია, მოსიყვარულე იროდიონი ყველას უყვარდა“.

სემინარიაში აკრძალული იყო მოწინავე მწერალთა ნაწარმოებების კითხვა. ადმინისტრაცია მიისწრაფოდა ჩაეკლა მოსწავლეებში თავისუფალი აზროვნებისადმი მიდრეკილება. აღეზარდა მათგან მორჩილი და ერთგული „ღვთისმსახურები“, რომლებიც იმავე დროს ხელს შეუწყობდნენ მეფის თვითმპყრობელური რეჟიმის დაცვასა და განმტკიცებას.

მოწინავე მოსწავლეები დამოუკიდებელი ლიტერატურის კითხვას ფართოდ ეწაფებოდნენ და თვითგანვითარების საიდუმლო წრეებს ჰქმნიდნენ. იროდიონი სემინარიაში, გარდა თავისი კლასისა, უფროსი კლასის მოსწავლეებთანაც მეგობრობდა. მას თავისი ვიწრო საიდუმლო წრე ჰქონდა, რომელიც დაახლოებით ათი-თორმეტი კაცისაგან შედგებოდა. მათ შორის იყვნენ მომავალი მწერლები და ჟურნალისტები—

იაკობ ცინცაძე (ია ეკალაძე), ნიკო კუჩუკელაშვილი (ნარკანი), ილია აგლაძე და სხვ. „მათ, ამბობს იგივე სემინარელი გ. ნათაძე, საერთო ხელნაწერი ჟურნალი ჰქონდათ. ჟურნალს, რასაკვირველია, საიდუმლოდ აწარმოებდნენ, უმაღლესდნენ, როგორც სემინარიის ადმინისტრაციას, ისე სხვა ამხანაგებს... ჟურნალს კარგად აფორმებდნენ და გარე შეგირდის ბინაზე (ე. ი. ისეთი მოწაფის ბინაზე, რომელიც სემინარიის პანსიონში არ ცხოვრობდა, — ე. ქ.) კითხულობდნენ, არჩევდნენ. იროდიონი იუმორისტულ ლექსებს ათავსებდა რექტორ-ინსპექტორებზე, მეთვალყურეებზე, უსულგულო, გამოთაყვანებულ მასწავლებლებზე. მისი ლექსები ალტაცებას იწვევდნენ ამხანაგებში“...¹⁾

ეს იყო პირველი ნაბიჯები. იროდიონი თანდათან ებმებოდა გაბატონებული პოლიტიკური უსამართლობის წინააღმდეგ ბრძოლაში, აქტიურ მონაწილეობას იღებდა სემინარიელთა ფარულ კრებებსა და მიტინგებზე.

იროდიონის სემინარიაში შესვლის პირველი წლები იყო. ბიუროკრატი და რუსიფიკატორი მასწავლებლები დასცინოდნენ და შეურაცხყოფას აყენებდნენ ქართულ ენას, უხეშად ეპყრობოდნენ მოსწავლეებს, უშლიდნენ მათ ქართული წიგნების კითხვასა და სხვ. ფარულმა წრეებმა გადასწყვიტეს მოსწავლეთა საპროტესტო გამოსვლა მოეწყოთ: უარი ეთქვათ სწავლის გაგრძელებაზე. ამავე წრეებმა გადასწყვიტეს ფარული კრების მოწვევა ფიქრის გორაზე, სადაც გამოშვებული უნდა ყოფილიყო გარკვეული შეხედულება სემინარიაში გამეფებული რეჟიმის წინააღმდეგ ბრძოლისა და მოწინავე მოსწავლეთა საერთო რევოლუციურ მოძრაობაში მონაწილეობის შესახებ.

კრებაზე თვითელი კლასიდან 3-4 მოსწავლე უნდა დასწრებოდა. — გადმოგვცემს ამ კრების ერთი მონაწილეთაგან-

¹⁾ მოგონება დაცულია ლიტერატურის სახ. მუზეუმში.

ნი. — ფიქრის გორაზე მაშინ სრულიად არ იყო მოსახლეობა. ტრიალ მინდორს, მიყრუებულ ადგილს წარმოადგენდა იგი... დანიშნულ დროს მოდიოდნენ მოსწავლეები და ერთ ადგილს იკრიბებოდნენ. 60-80-ამდე მოსწავლემ მოიყარა თავი. აქ იყვნენ მაღალი კლასის მოწინავე მოწაფეები. ფ. მახარაძე, შ. დედაბრიშვილი და სხვ. ოთხივე კუთხივ მეთვალყურეები დააყენეს, რათა პოლიცია მოულოდნელად არ დაახლოდეთ თავს და არ დაეპატიმრებინათ... ილაპარაკეს უფროსებმა, დაბალ კლასებიდან ვერავინ ბედავდა გამოსულას... უეცრად იროდიონმა ითხოვა სიტყვა. გამოვიდა, დაღვანით შუაში გაჩერდა, ლაპარაკი დაიწყო. ლაპარაკობდა ჯერ მოკრძალებით, შემდეგ თანდათან გაბედულება ემატებოდა, ხმას უწევდა; ბოლოს იგი გატაცებით და პათოსით ლაპარაკობდა სემინარიაში გამეფებულ სულისშემზრთველ რეჟიმზე და მოსწავლეებს მოუწოდებდა, რათა გაბედულად ებრძოლათ მანამდე, სანამ არ მიაღწევდნენ იმას, რომ ქართულ ენას სემინარიაში მოკრძალებით მოჰყიდებოდნენ, ხოლო მოსწავლეებს ადამიანურად მოჰყრობოდნენ.

ადმინისტრაციას შეუმჩნეველი არ დარჩა იროდიონი. იგი არასაიმედო მოსწავლეთ მიიჩნიეს, თვალში ამოიღეს და მეთვალყურეობა დაუწყეს. ეს უკვე საკმარისი იყო, რომ უბრალო საბაბით სემინარიიდან გაერიცხათ. ასეთი „საექვო მოსწავლეებისგან“ სისტემატურად სწმენდნენ სემინარიას. სასულიერო სემინარიის ისტორიაში თითქმის იშვიათად ყოფილა ისეთი სასწავლო წელი, როცა რამდენიმე საუკეთესო მოსწავლე არ გაერიცხათ, იმის საბაბით, რომ ისინი დამოუკიდებელ თვითგანვითარებას ეწევიან, საექვო წიგნებს კითხულობენ და მიუღებელ აზრებს ავრცელებენო. მთავრობის ასეთი რეპრესიები, სემინარიაში გამეფებული სწავლების უაღრესად დამამცირებელი და იეზუიტური რეჟიმი საწინააღმდეგო რეაქციას იწვევდა მოსწავლეებში. სემინარიელთა უფრო მეტი რიცხვი ებმებოდა ფარულ წრეებში და რევო-

ლუციური ბრძოლის გზაზე ღვებოდა. „იმ დამამცირებელი რეჟიმის და იეზუიტური მეთოდების წინააღმდეგ პროტესტის ნაშნად, რომელსაც ადგილი ჰქონდა სემინარიაში, — აზბობს ამხანაგი სტალინი, — მე მზად ვიყავი გავმზადარიყავი და მართლაც გავხდი რევოლუციონერი, მარქსიზმის, როგორც ნამდვილი რევოლუციური მოძღვრების, მომხრე.“¹⁾

თვითმწყობელობის ბატონობის ხანაში არც ერთ სასწავლებელს ჩვენში იმდენი გამოჩენილი რევოლუციონერი არ მოუცია, რამდენიც მოგვცა სასულიერო სემინარიაში.

იროდიონ ზოსიტაშვილი ვერ ასცდა რისხვას. 1893 წელს, მესამე კლასის მოწაფე აღმინისტრაციაში სემინარიიდან გარიცხა.

ქ მ ა ს თ ა ნ

სასწავლებელს გარეთ დარჩენილ იროდიონს ბევრი ფიქრი აღარ დასჭირებია, მან იცოდა, რომ სემინარიაში თავს ვეღარ აღიდგენდა და რაიმე სხვა გზა უნდა მოენახა. რჩევა-დარიგებისათვის უფროს ძმას მიმართა. ილია ზოსიტაშვილი უშვილო იყო და თავის უმცროს ძმაზე დიდად ზრუნავდა, მატერიალურად და მორალურად ეხმარებოდა. ილია ჯარში მსახურობდა, იმეამად ალექსანდროპოლში (ახლანდელი ლენინაჯანი) ცხოვრობდა. მან იროდიონი თავისთან წაიყვანა და ყუბანის დივიზიის მეოცდაცხრამეტე პოლკში „ვოლნო-ოპრედელიაუმხად“ მოაწყო იმავე წლის აგვისტოს ბოლო რიცხებში.

ალექსანდროპოლში იროდიონი ახალ, რადიკალურად განსხვავებულ ატმოსფეროში მოხვდა. ჯარის პირობებმა სრულიად დაავიწყა სემინარია. მისი თავისუფალი ბუნება, ლაღი ცხოვრებისაყენ ლტოლვა ვერ ეგუებოდა პოლკის რეჟიმს,

¹⁾ იხ. ი. სტალინი, საუბარი გერმანელ მწერალ ემილ ლუდვიგთან.

უფროსები აქ უფრო სასტიკნი და უსულგულონი დახედნენ. პირველ ხანებში იგი იძულებული იყო ყველაფერი „მოეთმინა“. ეს „მოთმინება“ დიდხანს არ გაგრძელებულა. ირო-ლიონში სხვა შინაგანი ცეცხლი ღვიადა, მისი ბუნებრივი მო-წოდება მარად თავისკენ იზიდავდა და, ყოველგვარი დაბრკო-ლების მიუხედავად, ერთხელ არჩეული გზით მიაქანებდა.

სემინარიის კედლებს შორის ყოფნის დროს გაიმსჭვალა იგი რევოლუციური სულისკვეთებით და თავის მოქალაქეობ-რივ ამოცანად გაბატონებული სოციალური და პოლიტიკური ბოროტების წინააღმდეგ ბრძოლა დაისახა.

სამხედრო სამსახურში იროლიონი ლუკმა პურის ძიებამ მიიყვანა. ილია ხოსიტაშვილის მეუღლე ნინო თავის მოგო-ნებაში აღნიშნავს, რომ ჩემმა კმარმა სამხედრო ხაზით სამ-სახური იმიტომ აირჩია, რომ ღარიბები იყვნენ და ჯარში ცხოვრების შედარებით უკეთესი პირობები იყო. — როდესაც მე ხოსიტაშვილების ოჯახში რძლად შევედი, — განა-გრძობს ნინო, — ილიას მამა — ისაკი იმდენად მოხუცებუ-ლი იყო, რომ ძლივს ლაპარაკობდა.

ეს იყო 1890 წელი.

უნდა ვიფიქროთ, რომ იროლიონმაც, რომელსაც სხვა უახლოესი პერსპექტივა არ გააჩნდა, უფროსი ძმის რჩევით საარსებო საშუალებად ეს გზა აირჩია. მაგრამ ვერ გაითვალისწინა, რომ მისი ხასიათისა და ინტერესის შეთავსება ნე-ფის ჯარში ოფიცრად სამსახურთან ძნელი იყო.

მალე იროლიონმა პროპორშიკობა მიიღო. ელისავეტო-პოლში წავიდა და იქ ასლანდუქსკი ბატალიონში მოეწყო ილიას ნაცნობ ოფიცერთან. ბატალიონში იროლიონი ჯარის-კაცებს დაუახლოვდა, მათთან მჭიდრო ურთიერთობა დაამ-ყარა; მთელ დროს ჯარისკაცებში ატარებდა, ხშირად ესაუბ-რებოდა მიმდინარე მომენტის საჭირობოროტო საკითხებზე, უხსნიდა მშრომელი მასების გაჭირვებულ მდგომარეობას; ჯარისკაცის ცხოვრების მაგალითზე იგი უჩვენებდა მათ, თუ

როგორ დამცირებული და შეურაცხოფილი, ელემენტარულ უფლებას მოკლებული იყო მაშინ უბრალო ადამიანი. იროდიონი კარგი მოლაპარაკე იყო. მისი საუბარი იტაცებდა და აინტერესებდა მსმენელებს. მის გარშემო თანდათან ფართოვდებოდა მეგობარ ჯარისკაცთა წრე. ჯარისკაცებში იროდიონს რევოლუციური თვითშეგნება შეჰქონდა, უნერგავდა მათ უხეში და უსულგულო უფროსების სიძულვილსა და მათდამი წინააღმდეგობის გაწევის სულისკვეთებას. იროდიონის საქმიანობა შეუმჩნეველი არც აქ დარჩა და იგი 1894 წლის სექტემბერში სამხედრო სამსახურიდან დაითხოვეს.

უადგილოდ დარჩენილი იროდიონი ძმასთან დაბრუნდა, რომლის პოლიც ამჟამად დილიჯანში (ახლანდელი კიროვაკანი) იდგა. ილიას ნაცნობები ბევრი ჰყავდა და მაშინვე მოაწყო სამსახურში, მაგრამ იმის გამო, რომ იროდიონი, საერთოდ, უსამართლობას და ცუდ მოპყრობას ვერ ითმენდა, მალე აქედანაც დაითხოვეს; ბოლოს ილიამ ძმა ბაქოში გაისტუმრა და იქ ერთ-ერთი ნაცნობი ინჟინრის დახმარებით ნობელის ნავთის სარეწაოს კანტორაში მოაწყო. ეს იყო 1896 წელს. ბაქოში იროდიონმა სამი წელი დაჰყო. ეს ის პერიოდია, როცა ბაქოსა და ამიერკავკასიის სამრეწველო ქალაქებში, საერთოდ, მუშათა კლასის რევოლუციური შეგნება და საბრძოლო განწყობილება თანდათან იზრდებოდა: მასები ირაზმებოდნენ, აწყობდნენ გაფიცვებს და სხვ. იროდიონი ბაქოში მუშათა წრეებს დაუახლოვდა, გაიცნო მთელი რიგი მოწინავე მოღვაწეები და აქტიურად ჩაება რევოლუციურ საქმიანობაში. ბაქოში გატარებულ რამდენიმე წელს დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა იროდიონისათვის. ამ წლებში განსაკუთრებული როლი შეასრულეს იროდიონის მებრძოლი რევოლუციური სულისკვეთების გამოუმუშავებასა და მუშათა კლასის განმათავისუფლებელ მოძრაობასთან მისი შემოქმედების ორგანიულად დაკავშირების საქმეში. შეიძლება

ითქვას, რომ მანამდე იროდიონი კარგად არ იცნობდა მუშებსა და მათს ყოფა-ცხოვრებას.

როცა მწარმოებელმა შეიტყო, რომ იროდიონი რევოლუციურ საქმიანობას ეწეოდა და მუშებში განმათავისუფლებელ შეხედულებებს ავრცელებდა, როგორც საშიში და პოლიტიკურად მიუღებელი პიროვნება, სამსახურიდან დაითხოვა.

ამ დროს ხალხოსანი დიმიტრი მაჩხანელი რუსეთიდან სამშობლოში დაბრუნდა, ქვემო მაჩხაანში (ბოდბისხევის მეზობელი სოფელია) დეპო-სალარო — საერთო-საგლეხო დამხმარე ბანკი მოაწყო და იროდიონი თავისთან სამუშაოდ მიიწვია. დეპოში სამსახურის დროს იროდიონმა ცოლად შეირთო ქვემო მაჩხანელი ქალი — მანანა ივანეს (წყალობას) ასული ყანყარაშვილი.

იროდიონის თანამედროვენი იგონებენ, რომ მისი მაჩხაანში სამუშაოდ წასვლის ერთი მიზეზი ჟანდარმერიის დევნისგან თავის დაცვა იყო. ბაქოდან ჩამოსულ იროდიონს თბილისში პოლიცია თვალყურს ადევნებდა და სოფელში ღრობით გაერიდაო. ამის შემდეგ, მართლაც, პოლიციას იროდიონ ევდოშვილის დეენა აღარ შეუწყვეტია.

იროდიონის რძლის ნინოს მოგონებაში ვკითხულობთ, რომ 1902 წელს დილიჯანიდან პოლკი, რომელშიც ილიკო მსახურობდა, ბათუმში გადაიყვანეს, შეუერთეს მიხაილოვის ბატალიონს და დაარქვეს არდაგან-მიხაილოვსკის პოლკი. „აქ მსახურობდნენ დავით კლდიაშვილი და უტნელოვი. ილიკო მათ ძალიან დაუახლოვდა, მაგრამ კომანდირი ყუკოვსკი ძალიან ავიწროვებდა ამ სამ პოდპოლკოვნიკს“. ხშირად ჩხრეკდა მათ ბინას. ჩვენი ბინა, — აღნიშნავს ნინო თავის მოგონებაში, — არაერთხელ გაუჩხრეკიათ იმის მიზეზით, რომ იროდიონს მალავთო.

იროდიონი მართლაც ხშირად აფარებდა თავს ძმის ბინას. სანამ ილიკოს ოდესაში გადაიყვანდნენ (1904 წელი) დრო-

გამოშვებით იროდიონი ბათუმში ცხოვრობდა. 1904 წლის აპრილი იგი მუდმივად თბილისში დაბრუნდა. 1904 წელს, როცა რევოლუციისათვის მზადებას ფართო ხასიათი მიიღო და ბოლშევიკებმა მუშაობა გააჩაღეს მასების დარაზმვისა და მომზადებისათვის, იროდიონიც აქტიურად ჩაება ამ საქმეში. იგი, თურმე, ნაძალადევის მუშებს იარაღის ხმარებას ასწავლიდა. ამასთან, სადგურის მახლობლად, სოციალ-დემოკრატიული პარტიის დავალებით ევდოშვილი ხსნის ღვინის სასადგურს. ამ სასადგურს პოლიტიკური დანიშნულება ჰქონდა. აქ ეწყობოდა არალეგალური კრებები. ამასთან, ეს სასადგური გამოყენებული იყო რკინიგზის მუშებთან კავშირის დასამყარებლად.

1904 წლის ოქტომბერში იროდიონ ევდოშვილი, რუსეთ-იაპონიის ომთან დაკავშირებით, ჯარში გაიწვიეს და გაანჭეს სამარქათო ბატალიონში, განჯაში. აქ მან ერთ წელზე მეტი დაჰყო. ჯარში ყოფნის დროს იროდიონს თავისი პოლიტიკურ-საზოგადოებრივი მოღვაწეობა არ შეუწევია. პირიქით, — იგი უფრო აქტიურად ჩაება რევოლუციურ მოძრაობაში და უახლოესი მონაწილეობა მიიღო ცხრაასხუთწლის რევოლუციაში. გარდა იმისა, რომ ჯარში, სადაც იგი მსახურობდა, ფარულ პოლიტიკურ პროპაგანდას ეწეოდა. ხშირად არალეგალურად ჩამოდიოდა თბილისში და მუშათა კრებებზე მგზნებარე სიტყვებით გამოდიოდა. მისი ლექსები კი, რომლებიც მიმართული იყო თვითმპყრობელობისა და ექსპლოატატორული კლასების წინააღმდეგ, უაღრესი სიყვარულითა და პოპულარობით სარგებლობდნენ მშრომელ მასებში.

ბაბილინა ხოსიტაშვილი იგონებს, რომ ცხრაასხუთი წლის რევოლუციის პერიოდში იროდიონს განჯიდან თბილისში საიდუმლოდ იარაღი ჩამოჰქონდა მუშებისათვის. იროდიონი ვიღაცას გაუცია. განჯაში პოლიციას მისი დაპატიმრება განუზრახავს, მაგრამ პოლიცის უფროსს, რომელიც იროდიონ-

ნის კარგი მეგობარი ყოფილა, წინასწარ გაუფრთხილვბა და წინადადება მიუცია იქაურობას გასცლოდა. იროდიონი თბილისში ჩამოვიდა და ნახევრად არალეგალურად ცხოვრობდა.

პოლიციამ ადრევე გაიგო, რომ ვილაც ოფიცერი დაკავშირებული იყო თბილისის მუშებთან. ამ ოფიცერს იგი გაუფაციცებით დაეძებდა, მაგრამ ფრთხილმა იროდიონმა წინასწარ იცოდა რა მას პოლიცია უყურადღებოდ არ დასტოვებდა, თბილისში სამხედრო ტანისამოსით სიარულს ერიდებოდა.

უფრო ნათლად რომ წარმოვიდგინოთ იროდიონის პოლიტიკური მოღვაწეობა 1905 წლის რევოლუციის აღმავლობის პერიოდში, საჭიროა აქ მივმართოდ მეფის „ოხრანკის“ რამდენიმე საიდუმლო დოკუმენტს, რომლებიც გამოქვეყნებულია შ. ჩხეტიას წიგნში: „ისტორიული საბუთები იროდიონ ევდოშვილის შესახებ“. შეიძლება დანამდვილებით ითქვას, რომ პოლიციას იროდიონ ევდოშვილისადმი სპეციალური ჯაშუშები ჰყავდა მიჩენილი და მთელი მისი მოქმედების შესახებ ყველაფერი იცოდა. ჯაშუშები თვალყურს ადევნებდნენ არ. ევდოშვილს, როგორც თბილისში, ისე ელისავეტოპოლში (განჯა) და დაწვრილებით იცოდნენ როდის სად მიდიოდა, რას აკეთებდა. „ოხრანკამ“, შეაგროვა რა დაწვრილებითი და უტყუარი ცნობები ირ. ევდოშვილის პროპაგანდისტული საქმიანობის შესახებ ჯარისკაცთა შორის, 1905 წლის ოცდაერთ ივლისს აცნობა პოლიციის გამგეს კავკასიაში:

„პატივი მაქვს ვაცნობო თქვენს მაღალკეთილშობილებას, რომ აგენტურის მითითებით, ასლანდუზის ბათალიონში — ქ. ელისავეტოპოლში სამსახურში მყოფი პროპორშიჩი იროდიონ ხოსიტოვი (ხოსიტაშვილი) — ქართველი პოეტი, რომელიც წერს ევდოშვილის ფსევდონიმით, აწარმოებს დანაშაულებრივ პროპაგანდას დასახელებული ბათალიონის ჯარისკაცთა შორის, განსაკუთრებით მკვიდრთა შორის, და მისი

სიტყვით, ბათალიონის თითქმის ყველა ჯარისკაცი ამ პროპაგანდის გავლენას განიცდის. დამოუკიდებლად ამისა, დასახელებული ხოსიტოვი აწვდის სოციალ-დემოკრატებს იარაღს: ბერდანის თოფებს და ბრაუნინგისა და ნაგანის რევოლვერებს. იარაღს იწერს ქარხნებიდან და იარაღის მაღაზიების მეპატრონეებისგან. უფროსების ყურადღება რომ არ მიიქციოს, ზშირი თხოვნით იარაღის შეძენის ნებართვის შესახებ, ხოსიტოვს განზრახვა აქვს ბათალიონის ყალბი ბეჭედი დაამზადოს და იარაღი ყალბი მოწმობით შეიძინოს“.

კავკასიის პოლიციის გამგემ მაშინვე მიიღო ზომები, ყველაფერი დაწვრილებით აცნობა ელისავეტოპოლის ქანდარმთა სამმართველოს და წინადადება მისცა დაუყოვნებლივ შესდგომოდა საიდუმლო გამოძიებას და შედეგები ეცნობებია მისთვის.

როგორც უკვე ვთქვით, მეგობრების დახმარებით იროდიონმა ყველაფერი შეიტყო და მაშინვე დასტოვა ელისავეტოპოლი. ჯერ დროებით და შემდეგ სამუდამოდ. ოფიციალური საბუთებიდან ჩანს, რომ იროდიონს ავადმყოფობა მოუმიზეზებია, რათა სამსახურში არ გამოცხადებულიყო, სიანდვალეში კი იგი ავად არ ყოფილა, მან ეს პოლიციის თვალის ასახვევად მოიგონა და თბილისში არალეგალურად ჩამოვიდა; უნდა ვიფიქროთ, რომ უკან იგი დროებით პარტიულ ორგანიზაციის დავალებით დაბრუნდა. იროდიონი ელისავეტოპოლში, პოლიციის საბუთების მხედვით, სოციალ-დემოკრატული ორგანიზაციის ხელმძღვანელად ითვლებოდა და ალბათ საკირო იყო საქმის მოწესრიგება, რათა მისი წამოსვლის შემდეგ მუშაობა არ ჩაშლილიყო.

მაგრამ ქანდარმთა აგენტებს ირ. ევდოშვილის კვალი არ დაჰკარგვიათ, ყველაფერი სცოდნიათ მისი თბილისში ყოფნის შესახებ. როცა ელისავეტოპოლის ქანდარმთა როტმისტრი შესდგომია კავკასიის პოლიციის უფროსის დავალებით ირ. ევდოშვილის საქმის ძიებას, ირ. ევდოშვილი ავგულზე

არ აღმოჩენილა და თავის საიდუმლო მოხსენებაში პოლიციის უფროსისათვის თბილისში უცნობებია: „...ხოსიტავე, ქართულ ლიტერატურაში ევდომვილის ფსევდონიმით ცნობილი... ივლისის თექვსმეტს გაემგზავრა ელისავეტოპოლიდან თბილისს თავისი უფროსისაგან ნებადაურთველად, მამინ, როცა ის, ავადმყოფობის შესახებ მის მიერ წარდგენილი პატაკის მიხედვით, ითვლება ავადმყოფად თავის ბინაზე ქ. ელისავეტოპოლში.

თბილისში ხოსიტაშვილი დადის სამოქალაქო ტანსაცმელში გადაცმული და გვიან საღამოობით დაიარება პირადად მის კუთვნილ ღვინის სარდაფში, სადაც სადგურის ახლოს — მგონი ავჭალის ქუჩაზე“.

ეს ცნობები ყურადღებას იქცევენ იმით. რომ ადასტურებენ პოლიციის უდიდესად დაინტერესებას ირ. ევდომვილის პიროვნებით, თანაც ნათელს ჰფენენ პოეტის რევოლუციურ მოღვაწეობას. თბილისიდან სამი-ოთხი დღის შემდეგ უკან — ელისავეტოპოლში დაბრუნებული ირ. ევდომვილი იწყებს პარტიული დავალების შესრულებას. იმის გამო. რომ ელისავეტოპოლზე პოლიციამ ექვი მიიტანა და თითქმის დაწვრილებით შეიტყო, სადაც იმართებოდა საიდუმლო თათბირები, საჭირო გახდა სხვა, უფრო საიმედო ადგილის მონახვა. ასეთ ადგილად მიიჩნიეს სადგურ აქსტადის ახალი შიდამოები. თუ წინათ „თათბირები ხდებოდა ელისავეტოპოლში“, ახლა თათბირებიც და საიდუმლო კრებებიც გადატანილ იქნა „აქსტადიდან ოთხი ევრსის მოშორებით, ხოლერის ბანაკის შენობაში, ხოლო ზოგჯერ პირდაპირ ბაღებში“.¹⁾

1905 წლის ბოლოდან იროდიონ ევდომვილი თბილისში ცხოვრობს.

¹⁾ იხ. ეანდარმა რატმისტრის მოხსენება.

იროდიონ ევდოშვილი ქუჩნალ-გაზეთების რედაქციებს დაუკავშირდა. იგი უმთავრესად რევოლუციურ სოციალ-დემოკრატიულ პრესაში თანამშრომლობდა. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ იროდიონ ევდოშვილის ლექსები ხშირად იბეჭდებოდა ლეგალურ ბოლშევიკურ გაზეთებში („ახალი დროება“, „მნათობი“, „ჩვენი ცხოვრება“), რომლებიც ამხანაგ სტალინის ხელმძღვანელობით გამოდიოდნენ. ამით უნდა აიხსნას, რომ ამ პერიოდის იროდიონ ევდოშვილის პოეზია გამოირჩეოდა თავისი საბრძოლო რევოლუციური სულისკვეთებით, ნათელი მიზანდასახულობით, მტერზე გამარჯვების გარდუვალობის ურყევი რწმენით.

იროდიონის ლექსებში თამამი, გაბედული, გამანხველებელი ხმა ისმოდა:

„დადგა დრო, დაჰკრა სათმა,
გავშალთ დროშა თამამი.
მტარვალთ ცეცხლით მოიწეეს,
ჩვენც ცეცხლით მივცეთ საღამი“...¹⁾

პირველი რევოლუციის დამარცხების შემდეგ იროდიონ ევდოშვილის მსოფლმხედველობაში გარდატეხა ჩდება. იგი მარჯვენა იხრება. ქვევით უფრო დაწვრილებით განვიხილავთ ამის მთავარ მიზეზებს, ახლა კი არ შეიძლება არ შევეხოთ მისი ცხოვრების ზოგიერთ მხარეს, რამაც პატარა როლი არ ითამაშა პოეტის აზროვნებასა და შემოქმედებაში.

როდესაც რევოლუცია დამარცხდა და სასტიკი რეაქცია გამეფდა, იროდიონის მრავალი ძველი რევოლუციონერი მეგობარი დააპატიმრეს და გადაასახლეს, ფეხი მოიკიდეს ოპორტუნისტებმა, რენეგატებმა, მეშათა მოძრაობისა და კლასთა ბრძოლის შეუირვებელმა მტრებმა; ირ. ევდოშვილი წვირილ-

¹⁾ მოგვყავს 1905 წელს ზეპირად გავრცელებულ დაუბეჭდავ ლექსიდან. (იხ. ბაბილინას მოგონება, დაცული ლიტერატურის სახ. მუზეუმში).

ბურჟუაზიულ-ნაციონალისტური ინტელიგენციის წრეში მო-
ზედა და მათ პრესაში დაიწყო თანამშრომლობა. მან თანდა-
თან უარი თქვა კლასთა ბრძოლის იდეაზე და, როგორც ქვე-
ვით დავინახავთ, „ერთიანი ეროვნული ნიადაგის“ თვალსაზ-
რისზე დადგა. აქვე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ევდოშვილი
მამანვე არ გამოსთხოვებია აღრინდელ რევოლუციურ
იდეებს. პოეტმა თვითმპყრობელობის სიძულვილთან ერთად
შეინარჩუნა საბრძოლო სულისკვეთება და გაბატონებული
რეჟიმისათვის კვლავ მიუღებელ და საშიშ ადამიანად დარჩა.
პოლიციას არ შეუწყვეტია დევნა ძველი ოფიცრისა, რომელ-
საც მუშებისათვის განჯიდან იარაღი ჩამოჰქონდა თბილისში
და რკინიგზის მუშებს მის ხმარებასა და სროლას ასწავლიდა.

1909 წლის 20 ოქტომბერს, საღამოს ექვს ნახევარ საათ-
ზე, თბილისში, კიკის ქუჩაზე (ახლა მარჯანიშვილის ქუჩა),
როგორც ეს ირ. ევდოშვილის საგამომძიებლო საქმიდან ირ-
კვევა, პოლიციის აგენტებმა მოჰკლეს მიხა კოხრეიძე და
ლადო მესხიძე, რომელნიც ანარქისტთა პარტიის წევრები
ყოფილან. ერთ მათგანს, სახელდობრ, მიხა კოხრეიძეს ჯუ-
ბეში ჰქონია იროდიონ ევდოშვილის მისამართი. ეს გა-
რემოება საკმარისი აღმოჩნდა იმისათვის, რომ პოლიციას
მოენახა ეს „საშიში პიროვნება“ და პასუხისგებაში მიეცა.
როგორც პოლიტიკური დამნაშავე.

1909 წლის 21 ოქტომბრის ნაშუალამევს იროდიონ ევ-
დოშვილის ბინას პოლიციამ ალყა შემოარტყა, ყველაფერი
გადააბრუნა, აქექ-დაქექა, მაგრამ ვერაფერი აღმოაჩინა.
წაიღეს წიგნები და ხელნაწერები. პოლიციის ყურადღება
მიიქცია გამოჩენილი რუსი ანარქისტის პ. კრაპოტკინის
„პურმა და თავისუფლებამ“. იროდიონს უპოვეს „პური და
თავისუფლება“ რუსულ ენაზე და მისი რამდენიმე თავი

ქართული თარგმანი თვით ევდოშვილის მიერ. ეს გარემოება საკმარისი შეიქნა, რომ პოეტისათვის ბრალი დაედოთ მთავრობის საწინააღმდეგო შეთქმულებაში და, როგორც ანარქისტისათვის, ექსპროპრიატორობა დაებრალეზინათ.

შეშფოთებულმა პოლიციამ იროდიონ ევდოშვილი მეორე დღესვე დააპატიმრა და მეტეხის ციხეში მოათავსა. კვლევა-ძიება დიდხანს სწარმოებდა. მთელი წელიწადი მოუხდა პოეტს მეტეხის ციხეში ჯდომა და ცდა საბოლოო გადაწყვეტილებისათვის. კვლევა-ძიების დროს პროკურატურისა და სასამართლო ორგანოების მთელი ყურადღება და ცდა იქითკენ იყო მიმართული, რათა როგორმე დაემტკიცებინათ ევდოშვილის ანარქისტული პარტიის წევრობა და სახელმწიფოს წინააღმდეგ აშკარა დანაშაულებრივი მოქმედება. ძიებისას ძველი საქმეებიც გაიხსენეს. რადგან პოლიციამ ვერავითარი ახალი ხელშესახები საბუთი ვერ ჩაიგდო ხელში დევრც ხელოვნური დოკუმენტების შედგენა მოახერხა, სასამართლო იძულებული გახდა რეპრესიებისა და „საშიში პროცენების“ იზოლაციის ბნელი გზა აერჩია. ჯერ ძიება გააჰიანურეს მთელი თვეების განმავლობაში, ხოლო შემდეგ, როცა განაჩენი გამოიტანეს, ამ განაჩენის გამოცხადება დაავციანეს. რითაც პოეტს ხელოვნურად რამდენიმე თვით გაუგრძელეს პატიმრობის დრო.

სასამართლომ იროდიონ ევდოშვილს მხოლოდ სამი თვის პატიმრობა მიუხაჯა, სასამართლოს გადაწყვეტილების მიღებამდე კი იგი ექვს თვეზე მეტი იჯდა მეტეხის ციხეში და ეს დრო მას სასჯელში არ ჩაუთვალეს. ეს კიდევ არაფერი. სასამართლების შემდეგ კიდევ რამდენიმე თვე გააჰიანურეს შედეგის პატიმრისათვის გამოცხადება და ეს დროც არ ჩაუთვალეს პატიმრობაში. სასამართლო ალბათ არც ფიქრობდა განაჩენი გაეცნო „დამნაშავისათვის“, რომ ევდოშვილს დაჟინებით არ მოეთხოვა.

საქმე ამით მაინც არ დამთავრდა. იროდიონ ევდოშვილის ბედი საბოლოოდ სასამართლომ ვერ გადასწყვიტა. სასამართლოსათვის ცნობილი იყო, რომ ძიება აღმინისტრაციულ-პოლიციური ხაზითაც სწარმოებდა და ევდოშვილის საქმეში ჩარეული იყო შინაგან საქმეთა სამინისტრო. ძიებისა და შემდეგ განაჩენის გამოცხადების გაქრანულება სწორედ იმით იყო გამოწვეული, რომ საბოლოო პასუხს პეტერბურგიდან მოელოდნენ. ეს პასუხიც მიიღეს. 1910 წლის 4 მაისს თბილისის გუბერნატორი სწერდა გუბერნიის საჟანდარმო სამმართველოს: „საგანგებო თათბირის მიერ, თბილისის მეტეხის ციხეში დაპატიმრებული სათადარიგო პრაპორშჩიკის, იროდიონ ისაკის-ძე ხოსიტოვის შესახებ საქმის ვითარების განხილვის შემდეგ... შინაგან საქმეთა მინისტრმა დაადგინა: გადასახლებულ იქნას იროდიონ ხოსიტოვი ვოლოგდის გუბერნიის ერთ-ერთ უშორეს მაზრაში, პოლიციის აშკარა ზედამხედველობის ქვეშ სამი წლით“.¹⁾

* * *

იროდიონ ევდოშვილი უკვე გასული საუკუნის ოთხმოცდაათიანი წლების დასასრულიდანვე ერთი ყველაზე პოპულარული პოეტი იყო. მისი პოპულარობა განსაკუთრებით გაიზარდა პირველი რევოლუციის აღმავლობის ხანაში. მაგრამ იმ დროსაც, როცა მეტეხის ციხეში მოხვდა, მისი სიყვარული ხალხში დიდი იყო. ყველა მღელვარებით კითხულობდა მის ძველ ლექსებს; ეს ლექსები ახლა განსაკუთრებით ესალმუნებოდათ პატიმართ. რომელთა სევდიან გულს გამხნევებდა ესაქრობოდა. პოეტის ლექსებში ისინი ხედავდნენ მეგობარს, მასში კპოვებდნენ სულიერ ძალას ციხის მძიმე და აუტანელ პირობებში.

¹⁾ იხ. შ. ჩხეტი: „ისტორიული საბუთები ირ. ევდოშვილის შესახებ“.

იროდიონ ევდოშვილის მიყვანის ამბავი ციხეს სწრაფად მოედო. კამერებმა შეიტყეს საყვარელი პოეტის დაპატიმრება, ყველა ცდილობდა მაშინვე რითიმე გამოეხატა თავისი თანაგრძნობა. მეტეხის ციხეში ყოფნის პერიოდში პატიმრები იროდიონს ყოველნაირად ეხმარებოდნენ, უგზავნიდნენ საჩუქრებს, მის ლექსებს ზეპირად ამბობდნენ, მღეროდნენ და ამით პოეტს ამხნევებდნენ.

გარედანაც არ ივიწყებდნენ. ციხეში, ამხანაგებს გარდა, იროდიონს ხშირად ნახულობდნენ ცოლი, შვილები, ნათესავები. განსაკუთრებით ღრმა შთაბეჭდილება მოუხდენია მასზე მოხუცი დედის ჩამოსვლას სოფლიდან. როგორც ვიცით, იროდიონს დედა ძალიან უყვარდა, და ახლა, როცა პატიმარმა ნახა იგი თავისთან მისული, მისი სული ააფორიაქა უსაზღვრო სიხარულმა, თბილმა და ფაქიზმა მშობლიურმა გრძნობამ. ამ შეხვედრას იროდიონმა უძღვნა ლექსი „დედას“, რომელიც აღბეჭდილია მღელვარე განცდებით:

„ჩემს ბნელს ციხეში, მოულოდნელად,
მეწვია დედა მოხუცებული!
დღიდან ყრმობისა აღარ მიგრძენია
ასე მშობლისა მე სიყვარული
დღიდან ყრმობისა... როს ცივ-გომბორის
მთისა კალთებზე დაენაწარდობდი,
ხან მოქანცული დედისა მუხლზე
თავს მივყარდობდი, მასთან ვლალობდი!
ეჰ, გაჰქრა ეს დრო!.. საამო სიზმარს
კაცკასიონის მწვერვალზე სძინავს,
აწ სხვა ღრუბელი თავს მახვევია,
სხვა ქარიშხალი ღრიალებს, გმინავს.
მას ასდევს ჩემი ბედის ხომალდიც,
ხან ქვესკნელშია, ხან აღმა აღის,
მან უკუაგდო თვის ნავსადგური,
ტალღებზე მიჰქრის, ზვირთზე გადადის!
და ამ ტკბილ-მწარე წუთებ-წამებში
დღეს კვლავ მოისმა დედის ნაზი ხმა.
შევკრთი... ვშიშობდი რკინის კუბოში

არ დამიტიროს მისმა თვალბმა.
 მაგრამ მშობლის გულს, თვით გაჟვარებულს,
 თურმე წამალი არ ესწავლება,
 და ის ერთია, რომ ჩვენ ნალველ-წყლულს
 თვისად მიიღებს და მიუხვდება.
 „ნუგეში მტირალს, შენ ეს არ გინდა, —
 მომესმა უცებ, და ამათრთოლა,
 — ვინც საფლავშია ცოცხლად ჩავიდა,
 მას იქაც მართებს ბრძოლა და ბრძოლა“.
 აი, ანდერძი, რომელიც ხშირად
 ამიერიდან ჟუმღერებ ციხეს,
 მას ჩემი ბედის გულზე ამოვჭრი,
 მას დავაწერავ მე ჩემს სიცოცხლესა“

კეთილმა დედამ, რომელიც ბავშვობიდანვე საუკეთესო
 ადამიანურ თვისებებს ზრდიდა შვილში, ახლაც გაამხნევა
 პოეტი და უთხრა, რომ — ციხეშიც, — მაგ ცოცხალთა სა-
 მარეშიც გმართებს ბრძოლა და ბრძოლაო, ნუგეში შენ არ
 გესაქიროება, ნუგეში უნდა მტირალს, სულით დაცემულს,
 თავის აწმყოსა და მომავალზე გულგატეხილსო. დედის ეს გა-
 მამხნეველი სიტყვები იროდიონმა გულის ფიცარზე დაიწე-
 რა და შემდეგში მუდამ გზის მანათობელ ლამპარად მიუძ-
 ლოდა წინ „ბნელეთის სამეფოში“.

აღსანიშნავია მეორე გარემოება. დას, პოეტ ბაბილიანს
 იროდიონისათვის ციხეში საკუთარი ლექსი და ია შეუგზა-
 ნია. დის საპასუხოდ იროდიონს დაუწერია ლექსი „ია“.
 ამ ლექსში იროდიონი ერთგვარ პარალელს ატარებს მო-
 წყვეტილ იასა და პატიმარ პოეტს შორის. ორივე ხომ მშობ-
 ლიურ ადგილს მოსწყვიტეს და მოაშორეს!

პოეტი ეკითხება იას, თუ რას ერჩოდნენ, რათ მოსწყვი-
 ტეს და მოაშორეს იგი თავის გულმოქარგულ სამშობლოს.
 ია მიუგებს — მე ნუ მკითხავ — ჰკითხე შენს ბორკილებს,
 შენს ხელებზე გაბმულ ჯაჭვებს და ის ყველაფერს გეტყვი-
 სო. ასეთი ნაზი პასუხი გასცა პოეტმა თავის დას! აი ეს
 ლექსი:

„გაზაფხულის მოციქულო,
 პირლამაზო ჩემო ია,
 ნამის სატრფოვ, სიყვარულო,
 თვალ-უუუენა პაწაწინა;
 რათ მოგწყვიტეს, მოგაშორეს
 შენს სამშობლოს გულ-მოქარგულს,
 ძაძა ჩისტვის მოახვიეს
 კოკორ-გაშლილს შენს სიყვარულს?
 „ეჰ, ნუ მკითხავ“... მიპასუხა
 მე სტუმარმა უცაბედმა,
 ის ჩემს ციხის ფანჯარაზე
 მოწიწებით დადგა მტრედმა:
 „ეჰ, ნუ მკითხავ, ჰკითხე ბორკილს,
 შენს ხელებზე გაბმულ ჯაჭვებს,
 ჰკითხე კლიტეს — შენს კისერზე
 და ცხოვრების ქარიშხალსა;
 დაახ, ჰკითხე“... მაგრამ იას
 შეეცვალა უცებ ფერი
 და ფანჯარის ჩკინის ჩარჩოს
 ზედ დააქვდა მშვენიერი“.

თავისუფლების მოყვარე, პატრიოტი პოეტისათვის მძიმე იყო ციხის ბნელ კედლებს შორის ყოფნა. მისი ფიქრები სევდანარევი შეიქნა, მაგრამ, უნდა აღინიშნოს, რომ გულ-გატეხილი და სასომიხდილი კი არა. ნათელი პოეტური სულის ადამიანის განცდები წმინდა პოეტური ვნებით იყო გაბთბარი, მას აწუხებდა საყვარელი ოჯახი, შინ დარჩენილი ცოლი და პატარა ბავშვები, რომელთაც წინ, გარდა შიმშილისა, უკეთესი არაფერი მოელოდათ. მაგრამ ასეთი მძიმე პირადი განცდების დროსაც პოეტის ფიქრები უმთავრესად სამშობლოს დასტრიალებდა თავს და მის თავისუფლებაზე ოცნებობდა. მეტეხის ციხეში დაწერილ ლექსში „გამომშვიდობება გადასახლებულისა“ წერდა:

„არც აქა მქონდა სახლი და კარი,
 საცა მივდივარ, არც იქ მექნება.
 მაგრამ სამშობლო, მე, გაძევებულს,
 მომაგონდება, დამენატრება,

არც აქ მქონია ტბილი სიცოცხლე,
საცა მივდივარ, არც იქ მექნება, —
იქ დანადგლებულს და დაფიქრებულს
მაინც სამშობლო მომაგონდება!
მომაგონდება იმისი კენესა,
ცრემლი, ვაება, მტრისა მახვილი
და მასთან ერთად, ვით სთქვა პოეტმა,
ძილშიც კი მწარე ამოძახილი!”

მეტეხის ციხეში დაწერილ მეორე ლექსში „მერცხლის გამომშვიდობება“ ერთგვარი ანალოგია გაჰყავს გადასახლებულ პოეტსა და დაზამთრებისას უცხოეთში წასულ მერცხალს შორის და იმედს გამოსთქვამს, რომ დადგება გაზაფხული და ისიც მერცხალივით სამშობლოს დაუბრუნდება:

„გაზაფხულზე მოვკიკიკიდი
ჩემს საყვარელ სამშობლოში,
ვილხინე და ვითარეშე
მის მშვენიერ ტყე-მინდორში!
ახლა დგება შემოდგომა,
გავფრინდები უცხოეთში,
მაგრამ მაინც საქართველოს
მე არ გავცვლი სამოთხეში.
მაშ, მშვიდობით, ჩემო ტურფა,
საქართველოს არემარე,
კიდევ გნახავ გაზაფხულზე
ნიჰილე და გამახარე!“.

ს ა მ შ ო ბ ლ ო ს მ ო წ ყ ვ ე ტ ი ლ ი

როცა შინაგან საქმეთა მინისტრის ბრძანება მოვიდა, პატიმარი პოეტის ბედი საბოლოოდ გამოირკვა. ადგილობრივი პოლიცია მაშინვე შეუდგა „საშიში პიროვნების“ გადასახლების მომზადებას.

ირ. ევდოშვილმა წინასწარ იგრძნო, რომ რაღაც დიდ „სურპრიზს“ უმზადებდნენ. როცა უთხრეს — უმაღლესი

მთავრობის მიერ ციმბირში გადასახლება გაქვს მისჯილიო,—
ეს მისთვის მოულოდნელი არ აღმოჩნდა. ამ საშინელ ცნო-
ბას იგი ფსიქოლოგიურად მომზადებული შეხვდა.

მეტეხის ციხეში მყოფი პოეტი გონებისთვალთ ჩრდი-
ლოეთის თოვლით დაფარულ უსაზღვრო ველებს გაჰყურებ-
და და მძიმედ განიცდიდა. მან თავი წარმოიდგინა ყინვით
გათოშინლ უცხო მხარეში და ფიქრებით იქიდან საქართვე-
ლოს დასტრიალებდა თავს, რომლის ზურმუხტოვანი კალ-
თებიც სულეირ ტყვილებს უმსუბუქებდნენ:

„თოვლი, კელავ თოვლი, ყინული ირგვლივ...
თოვლის მინდორი, თოვლის უდაბნო,
თეთრი სუღარა, თეთრი ცრემლები,
თეთრი სამარე, ტლუ და უდაფნო!
გასწი გაფრინდი ჩემო ნალევლო,
მომიახლოვე სამშობლოს მთები,
რომ ამ გულსაკლავ ძუნწ არემარეს
გადააფაროს თვისი კალთები“.

როგორც ვიცით, ირ. ევდოშვილის სამი თვით პატიმრო-
ბა სასამართლო პალატამ 1910 წლის 22 თებერვალს მიღ-
საჯა, მაგრამ ეს დადგენილება მეტეხის ციხეს, სადაც ირო-
დიონი იჯდა, არ გაუგზავნეს. განაჩენი სასამართლომ გამოი-
ტანა ევდოშვილის დაუსწრებლად. იგი ძალაში შედიოდა იმ
დღიდან, როცა ციხეს ეცნობებოდა. ციხისათვის განაჩენის
გაგზავნას კი სასამართლო პალატა ხელოვნურად აჭიანურებ-
და, რათა სასჯელი გაედიდებინა. აქ, აუცილებლად, მეორე
გარემოებაც იყო მხედველობაში მიღებული. პეტერბურგიდან
იროდიონ ევდოშვილის გადასახლების გადაწყვეტილებას მო-
ელოდნენ და ეშინოდათ ამ გადაწყვეტილების მიღებისას იგი
სასჯელმოხდილი და განთავსდებოდა არა ყოფილიყო.
იროდიონ ევდოშვილი იძულებული გახდა კატეგორიულად
მოეთხოვა გამოეცხადებინათ მისთვის განაჩენი და მისი ასლი
ციხის აღმინისტრაციისათვის გაეგზავნათ. ამ თაობაზე 1910

წლის 4 აპრილს პოეტმა თხოვნით მიმართა თბილისის სასამართლო პალატას, მაგრამ ამ ჯერადაც პალატამ პასუხი მხოლოდ ათი დღის შემდეგ გასცა, ხოლო თხოვნაში აღნიშნული მოთხოვნილება ოცდარეი დღის შემდეგ, ე. ი. 26 აპრილს დააკმაყოფილა. ამ უკანასკნელ ღონისძიებას ალბათ კვლავ გადასდებდნენ, მაგრამ ამ დროისათვის უკვე იცოდნენ შინაგან საქმეთა მინისტრის დადგენილება და საქმის შემდგომ გაჭიანურებას აზრი აღარა ჰქონდა.

როცა იროდიონ ევდოშვილმა ოფიციალურად შეიტყო, რომ სასამართლოს დადგენილებით მას სამი თვის პატიმრობა ჰქონდა მისჯილი, მოითხოვა წინასწარი პატიმრობა სასჯელში ჩაეთვალიათ, მაგრამ უარი უთხრეს; სასჯელის მოხდა დაიწყო 26 აპრილიდან, როცა მეტეხის ციხეში ოფიციალურად მიიღო სასამართლოს გადაწყვეტილება. ამის შემდეგ ევდოშვილმა მეტეხის ციხეში სრული სამი თვე გაატარა და 1910 წლის 27 ივლისს იგი ეტაპით ვოლოგდის გუბერნიისაკენ გაუყენეს.

იროდიონ ევდოშვილმა დიდი ტანჯვა-წვალებით მიაღწია გადასახლების ადგილს, რვა დღის გასავლელი ორმოც დღეში გაიარა. თვეზე მეტი მან სხვადასხვა ციხეში გაატარა. პირველ წერილში, რომელიც მან გადასახლების ადგილიდან — სოლოვიჩეგოდსკიდან ცოლს — მანანას გამოუგზავნა, წერდა: „ენკენისთვის 4-ში მივალწიე დანიშნულ ადგილს. მაშასადამე, გზას მოუნდი ორმოცი დღე. მაგრამ, ეს იმიტომ კი არა, რომ ძლიერ შორს იყოს ვოლოგდის გუბერნია, ან ის მაზრა ამ გუბერნიისა, საცა ახლა მე ვიმყოფები. არა. აქნობამდღე სულ რვა დღის სავალია და მეც მხოლოდ ამ რვა დღეში ვმგზავრობდი, დანარჩენი ციხეში ვისხედით ეტაპის გაგზავნის მოლოდინში და სწორედ ესაა კიდევ ჯოჯოხეთი. შიმშილმა და ქუჩყმა ისე შემაწუხა, რომ გაჩენის დღეს ვიწყევლიდი“.

ვოლოგდის გუბერნია მეფის რუსეთში — ტანჯვისა და წაპების, საპყრობილეებისა და კატორღების რუსეთში ცნობილი მხარე იყო. იქ უმთავრესად გადასახლებულები ცხოვრობდნენ. მთელი გუბერნია მაშინ საესე იყო პოლიტიკური დამნაშავეებით; ქალაქი სოლოვიჩეგოდსკი კი, რომელიც ამ გუბერნიის ყველაზე „თვალსაჩინო“ ადგილად ითვლებოდა, — წარმოადგენდა ყრუ ქალაქს. იროდიონ ევდოშვილი ერთ-ერთ წერილში მანანას სწერდა: „წარმოიდგინე რა ქალაქი იქნება სოლოვიჩეგოდსკი, სადაც წერილებს სრულიად არ ესაჭიროება დაწვრილებითი მისამართი, ქუჩისა და ნომრის ჩვენება, თუ წერილზე ეწერება მეპატრონის გვარი, იგი გზას არ დაჰკარგავსო“.

ამასთან, სოლოვიჩეგოდსკი ღარიბი ქალაქი იყო და მოსახლეობა გაჭირვებულად ცხოვრობდა. თუ მხედველობაში არ მივიღებთ პოლიციისა და მთავრობის სხვა მოხელეებს, გადასახლებულებს, რომლებიც თითქმის სჭარბობდნენ ადგილობრივ მოსახლეობას, ქალაქი უმთავრესად გლეხური ოჯახებისაგან შესდგებოდა.

„მანდ შოულობ რამესო, მეკითხები, — სწერდა იროდიონი ცოლს, — რა უნდა იშოვნოს აქ კაცმა, როცა აქაური ხალხი წყდება შიმშილით. მწერლობას აქ ადგილი არა აქვს და ხელობა ვისთვის რა საჭიროა. ყველა გლეხი აქ თავისთვისაა ხელოსანი. მოჯამაგირე თვეში ღირს, ვაჟკაცი თუ ქალი, ორი მანეთი. ხანგრძლივ ზამთარში პურის ჭამაზედაც ემსახურებიან. ვინ აიყვანს!“

ადგილი წარმოსადგენია, თუ რა მდგომარეობაში იქნებოდა იროდიონ ევდოშვილი ასეთ ადგილას, სადაც არავითარ პროფესიას გასაქვალს არა ჰქონდა და თვით ფიზიკური შრომაც არაფრად ფასობდა.

იროდიონ ევდოშვილი ღარიბად ცხოვრობდა. მას ცოლი

და ოთხი შვილი ჰყავდა.¹⁾ ჯამაგირს მცირეს იღებდა — თვე-ში 60 მანეთს. გარდა უმნიშვნელო ჰონორარიისა სხვა შემოსავალი არა ჰქონდა. სოფელში მოხუცი დედა თვითონ ზრუნვას საქიროებდა, უფროსი ძმა ილია კი ადრინდებულად ველარ ეხმარებოდა. როცა იროდიონი ჩრდილოეთში გადასახლეს, იქაური პირობებისათვის თითქმის სრულიად მოუმზადებელი წავიდა. სოლოვიჩეგოდსკიდან გამოგზავნილ პირველ წერილშივე სწერდა ცოლს, რომ აქ დიდი სიცივეებია, თბილების გარეშე გაძლება შეუძლებელია და როგორმე იშოვე რამე და გამომიგზავნეო. ოჯახს გაუჭირდა იროდიონისათვის მალე მიეწოდებინა თბილი ტანისამოსი. გაჭირვებულ იროდიონს ისევ ადგილობრივი, გადასახლებული ამხანაგები დაეხმარნენ, დროებით უშოვნეს თბილი ქუდი და ტანზე ჩასაცმელი.

სოლოვიჩეგოდსკში გადასახლებული იყვნენ უმთავრესად სოციალ-დემოკრატი რევოლუციონერები. როგორც ვიცით, თვით იროდიონიც გადასახლებული იყო სწორედ იმიტომ, რომ მას 1905 წლის ამბები გაუხსენეს, როცა სოციალ-დემოკრატიულ პარტიას თანაუგრძნობდა, აქტიურ პროპაგანდისტულ მუშაობას ეწეოდა და, როგორც ჯაშუშების დახმარებით ჟანდარმერიის მიერ შედგენილ საბუთებშია აღნიშნული, მუშებს იარაღით ამარაგებდა; მაგრამ სოციალ-დემოკრატიულ მოძრაობას იროდიონი ადრე ჩამოსცილდა და სოლოვიჩეგოდსკში გადასახლებულ რევოლუციონერებთან, როგორც თვითონ აღნიშნავს ერთ კერძო წერილში, მხოლოდ ოფიციალური კავშირი ჰქონოდა.

ცნობილია, რომ ამ პერიოდში ვოლოგდის გუბერნიაში, სწორედ სოლოვიჩეგოდსკში გადასახლებაში იმყოფებოდა პროლეტარიატის დიდი ბელადი ი. ბ. სტალინი. ი. სტალინმა

1) იროდიონის დაპატიმრების დროს მისი შვილები იყვნენ—ივანე, 9 წლისა, თამარი—7 წლისა, ბეტა—3 წლისა, თინა—2 წლისა.

იქ გადასახლებულთა არა ერთი თათბირი ჩაატარა. მაგრამ არსად კვალი არ ჩანს, რომ ასეთ თათბირებში იროდიონს მონაწილეობა მიეღოს. პირიქით, მეგობრებთან მიმოწერადან ვიცით, რომ ამ დროს მას სრულიად საშუალოდმდეგო პოზიცია ექიარა, არ ემხრობოდა სოციალ-დემოკრატიულ მოძრაობას.

გადასახლებაში იროდიონს მხოლოდ იმათთან ჰქონდა კავშირი და ურთიერთობა, ვისთანაც იგი ერთად ცხოვრობდა რომელიმე კერძო პირის ბინაზე. მათთან ხშირად უხდებოდა შეხება, კამათი, სხვებთან კავშირს კი — ერიდებოდა. ამაზე ნათლად მოწმობენ ის ძუნწი ცნობები, რომლებსაც ეპოულობთ მის მიმოწერაში მეგობრებთან. ამ ცნობებიდან ვიცით, რომ თუ კი რომელიმე ქართველს შეხვდებოდა გადასახლებაში იროდიონი მაშინვე შეეცდებოდა მასზე თავისი იდეური ზეგავლენა მოეხდინა და იგი სოციალ-დემოკრატიული პარტიის გავლენისაგან ჩამოეცილებინა.

გადასახლებაში იროდიონ ევდოშვილს ძალიან უჭირდა. თვეში თერთმეტ მანეთს იღებდა. აქედან ბინის ქირაც უნდა გადაეხადა და თავიც ერჩინა. „დამერწმუნე, სასმელში არა ვხარჯავ ფულს, მაგრამ მაინც არ მყოფნის თვეში თერთმეტი მანეთი. — სწერდა ცოლს. — სახლის ქირა, ჭამა-სმა, ჩაი, შაქარი, წერილების ხარჯი და სხვა. თამბაქო. ურომლისოდაც არ შემოძლია გავძლო, თვეში ხუთ მანეთისაზე ნაკლები არ მიწდება და აქედან იანგარიშე მეყოფა თერთმეტი მანეთი თუ არა“.

იროდიონი მომპირნეობით ცხოვრობდა, წერა-წაკა კი ყველას არ უგზავნიდა, რადგან მარკის ფულს ზოგავდა. რიცა ერთხელ ცოლმა მისწერა: — რატომ „სახალხო გაზეთის“ რედაქციას არაფერს უგზავნი დასაბეჭდადო, იროდიონმა უპასუხა: სწორედ იმიტომ არაფერს ვუგზავნი, რომ იმედი არა მაქვს მომცემენ თუ არა რამეს და მარკა და ქალაქი კი ჩემს მდგომარეობაში ზედმეტი მძიმე ხარჯიაო. 1911

წლის 30 იანვარს გიგო რცხილაძეს ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების სახელზე წერილი გამოუგზავნა, სადაც საზოგადოებას თხოვდა: „ათი თვის ციხეში ტუსალობის შემდეგ სამი წლით გადმომასახლეს ვოლოგდის გუბერნიაში. აქ არავითარი სამუშაო არ მოიძებნება, რომ თავი ვირჩინო. შიმშილმა და ავადმყოფობამ უკიდურეს გარემოებაში ჩამაყენეს და გთხოვთ, თუ შესაძლებლად სცნობთ, აღმომიჩინოთ ნივთიერი დახმარება სალიტერატურო ფონდიდან ან სხვა საშუალებიდან, რომელიც თქვენ განკარგულებაში იმყოფება“.)

ამ წერილის გამო, 1911 წლის 19 თებერვალს ცოლს სწერდა: „გიგო ნახე თუ არა? წერა-კითხვის საზოგადოებამ რა გადაწყვიტა ჩემს თხოვნაზე. ძალიან გაჭირვებული ვარ. დიდი სიამოვნებით ჩავჯდებოდი ისევ ციხეში, იქ საკმელი ძაღვს მექნებოდა“. რვა დღის შემდეგ კვლავ სწერდა ცოლს: მას შემდეგ ოცდარვა დღე გავიდა და არაფერი ვიცი, თუ რა ბედი ეწვია ჩემს თხოვნას, შეიარე წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებაში და გაიგე, ამაზე დიდ გაჭირვებაში ვეღარ მნახავ, თუ გაიმეტეს რამე ტელეგრაფით გამომიგზავნო. იმავე წერილის ბოლოს ვკითხულობთ: „დღეს როგორც იყო ვიმოვე ხუთი შაური და 7 კაპიკიანი მარკა. როდემდღს გაეუძლებ შიმშილს არ ვიცი“.

გადასახლებაში იროდიონი არავითარ სამუშაოს არ თავილობდა, მაგრამ, როგორც ზევით დავინახეთ, იქ ადამიანის შრომა დიდად არ ფასობდა, მუშახელზე მოთხოვნილება ძალიან ცოტა იყო, ყველას უჭირდა, დამქირავებელი არავინ იყო. ბოლოს, სხვა გამოსავალი რომ ვერ ნახა, გადასწყვიტა ფოტოგრაფობა შეესწავლა, აპარატი შეეძინა და თავი ისე ერჩინა. იქ, სოლოვიჩიგოდსკში ფოტოგრაფები არ იყვნენ და სტრათის გადაღების მსურველი ბევრი იყო. სამწუხაროდ,

1) იხ. შ. ჩხეტია, „ისტორიული საბუთები ირ. ევდოშვილის შესახებ“.

იროდიონმა ფოტოაპარატის შეძენა ვერ შესძლო და ეს განზრახვაც მხოლოდ ოცნებად დარჩა.

ასეთ მდგომარეობაში მყოფ იროდიონს უფრო მეტად მაინც თბილისში უპატრონოდ დარჩენილი ცოლ-შვილის ბედი აწუხებდა. მისი წვრილშვილი ოჯახი საარსებო სახსარს მოკლებული იყო. მანანა იძულებული იყო შვილები სასწავლებლიდან გამოეყვანა იმის გამო, რომ სკოლის ფულის გადახდა არ შეეძლო. ამას მძიმედ განიცდიდა იროდიონი. იგი სწუხდა, რომ ვერაფრით ეხმარებოდა ცოლ-შვილს. 1910 წლის 3 დეკემბერს გულისტკივილით სწერდა ცოლს: რა ვქნა, ვიცი, რომ გაჭირვებული ხარო, მაგრამ რა გიშველოთ აქედანო. მეორე წერილში, 1911 წლის 19 იანვარს სწერდა: „გუშინ მივიღე შენი წერილი, რომელმაც დაღონებული უფრო დამაღონა. ვფიქრობ და ვერაფერი მომიგონია—რა, როგორ ვუშველო თქვენ თავს. ცოცხალ ადამიანს ასეთ დღეში ჩაუფარდეს ცოლ-შვილი — ამაზე მეტი რაღა იქნება. ყოველ წამს ჩემი მშვიერი ბავშვები მელანდებიან და გული მიცენესის... ჩემთვის ზურაფერს გაჰყიდი, თუ გაჰყიდი ისევ თქვენ მოიხმარეთ. მე როგორც იქნება გავათრევ ცხოვრებას“.

იროდიონს შვილები ძალიან უყვარდა. თავის წერილებში ცოლისადმი ყოველთვის მათ შესახებ სწერს, უხარია, როცა შეიტყობს, რომ ბავშვები კარგად სწავლობენ, მაგრამ ერთი-ათად გულს უკლავს, როცა რაიმე ცუდს გაიგებს... „რა საჭირო იყო, რომ ბავშვებს ეუბნებოდრი ჩემს ავადმყოფობას, — უსაყვედურებს ცოლს, — თუ ღმერთი გწამს დააჯერე, რომ მე კარგად ვარ, არ იღარდონ“.

ციხეშ, გადასახლებაშ, განუწყვეტელმა გაჭირვებამ იროდიონ ევდომილი ფიზიკურად გასტეხა და მისი ჯანმრთელობა შეირყა. იგი დაავადდა, მუდმივად სიცხეებს აძლევდა და დროდადრო ლოგინში იწვა. იროდიონის ჯანმრთელობა მეტეხის ციხეშ დაასუსტა, ჩრდილოეთის ჰავამ და განუწყვე-

ტელმა შემშვილმა კი საბოლოოდ დააუძლურა. ხუთი თვის გადასახლებაში ყოფნის შემდეგ „ისპრავნიკის“ ბრძანებით იროდიონ ევდოშვილი ექიმმა შეამოწმა და ასეთი დასკვნა მისცა: „ორივე ფილტვი დაზიანებული აქვს, სისხლს იღებს, დაავადებულია აგრეთვე გულის მანკით. ჩრდილოეთის ჰავა და ცუდი კვება მისი სიცოცხლისათვის დიდ საფრთხეს წარმოადგენს“.

ასეთი საექიმო დასკვნის შემდეგ იროდიონ ევდოშვილს იმედი ჰქონდა, რომ გაანთავისუფლებდნენ, დაბრუნდებოდა სამშობლოში და სიცოცხლის უკანასკნელ წამებს „მშვიდად“ და „ბედნიერად“ გაატარებდა ცოლ-შვილში.

„ცდა ბედის მონახევრეაო“, — ნათქვამია და იროდიონ ევდოშვილიც შეუდგა მეცადინეობას, გაგზავნა განცხადებები პეტერბურგში, თბილისში, დაიწყო ძებნა გავლენიანი ადამიანებისა; წერილები დაუგზავნა ნაცნობ-მეგობრებს, რათა აღმოეჩინათ დახმარება განთავისუფლებისათვის, მაგრამ ამოდ. მთავრობა პოეტის თხოვნას უპასუხოდ სტოვებდა. ერთადერთი შეწყალება ის იყო, რომ ვოლოგდის გუბერნიიდან იგი ასტრახანის გუბერნიაში — ჩორნი-იარში გადაიყვანეს.

იროდიონ ევდოშვილმა არც ახლა აიღო ხელი განთავისუფლების ცდაზე, კიდევ უფრო გაახშირა წერილების გზავნა თბილისსა და პეტერბურგში. ამ წერილებმა ენდარმერიას ეჭვი აღუძრა. მან მეთვალყურეობა გააძლიერა „საშინა ადამიანზე“. იროდიონის მრავალი წერილი იკარგებოდა. იგი განუწყვეტლად იმაზე ჩიოდა, რომ ამდენ წერილებს ვგზავნი და არსაიდან პასუხს არ ვიღებო. როცა ზოგიერთ ნაცნობს რამდენიმე წერილი გაუგზავნა და მისგან პასუხი არ მიიღო, იროდიონს ეჭვი შეეპარა. იგი მიხვდა, რომ ამ საქმეში პოლიციის ბოროტი ხელი ერია. მან ბოლოს ერთგვარად არაღეგალური მიმოწერა დაიწყო. ყველას ახალი მისამართები დაუგზავნა და გააფრთხილა — წერილები ისე გამოგზავნეთ ზედ ჩემი გვარი

არ იყოს აღნიშნული. ერთ წერილში ცოლს სწერდა: ზოგიერთი მიზეზების გამო კონვენტს არ დააწერო ჩემზე გადმოსაცემად, იგი (ვის სახელზედაც წერილი უნდა ვაეგზავნა. ე. ქ.) თვითონ მიხედებო.

ეს ეპკვი იროდიონს უფრო გარკვევით აქვს გამოთქმული მეორე წერილში: „მივიღე შენი გამოგზავნილი ხილი. მადლობელი ვარ, ან რისთვის გასწიე ხარჯი. მართალია, ჩურჩხელეების შესახებ ვწერდი ბაბოს, მაგრამ ხუმრობით ვწერდი. ასე, რომ სანდურად გულში არ გამივლია. ეს წერილი შენ სახელზე ბაბოს გამოვუგზავნე იანვრის, ასე თხუთმეტ-თექვსმეტ რიცხვებში. შენი პაწია წერილიდან არა ჩანს მიიღო თუ არა, ე. ი. მიიღე თუ არა ეს წერილი. ეს ბოლო წერილი იყო ბაბოსთან. მას შემდეგ არ მიმიწერია და პასუხს ველოდები დღესაც, შენ კი მწერ მიიღე თუ არა ბაბოს წერილი. ჩემთვის საინტერესოა, როდის გამოგზავნა ბაბომ ეს მიუღებელი წერილი, საინტერესოა იმიტომ, რომ მგონი ჩემი წერილები ფოსტაში იკარგება, ვეკვობ, რომ ჯაშუშობენ. ეს ეპკვი მითუმეტეს აღმეძრა, რომ გიგოს მოსკოვში 29 დეკემბერს მივწერე წერილი და ჯერაც პასუხი არ არის, მას რომ მიეღო, უეჭველად პასუხს მომწერდა. მისი ერთი წერილი კი, ვიდრე მე მას მივსწერდი, მივიღე. მივწერე პასუხი და მასგან დღესაც ველი პასუხს; მეორე. — ჯერ ისევ წარსული წლის ენკენისთვის ოცდაშვიდში ონანაშვილს თავისი წერილის პასუხი მივსწერე, უნდა მოეწერა ზოგი რამ და დღესაც არსად არი; მესამე, — აგერ ეს ორი თვეა პეტერბურგში წერილს-წერილზე ვგზავნი და არც იქიდან მეხმაურებიან. ყველა ეს ეპკვი მიღვიძებს, რომ წერილებს აქაურ ფოსტიდან შეიძლება ჟანდარმებს უგზავნიან. მამაძაღლები არიან. იციან რომელი პოლიტიკური გადმოსახლებული ვის წერს წერილებს“.

როგორც ვიცით, ვოლოდის გუბერნიიდან ასტრახანში იროდიონ ევდოშვილი საკუთარი თხოვნით გადაიყვანეს. მას იმედი ჰქონდა, რომ იქ უკეთეს პირობებში მოხვდებოდა, შესაძლებლობა მიეცემოდა რაიმე დამატებითი საარსებო საშუალება გამოენახა.

— ელენეს უთქვამს, — სწერს იროდიონი ვოლოდის გუბერნიიდან მანანას, — ავადმყოფობს და ასტრახანის ჰაერი არ მოუხდებაო. ჩემი ავადმყოფობა შიმშილობითა და დარდით არის გამოწვეული. იქ იმედი მაქვს ადგილი ვიშოვო და ცოტა გაეუმჯობესო ცხოვრება.

ასტრახანის გუბერნიაში, რაზეც ზევითაც გვქონდა ლაპარაკი, იროდიონმა მიზანს ვერ მიაღწია, იმედები გაუცრუვდა და უფრო გაჭირვებულ მდგომარეობაში ჩავარდა. ამასთან დარწმუნდა, რომ „პეტერბურგიდან კარგს არ უნდა მოელოდეს“ და თანდათან მოთმინება დაჰკარგა. ერთხანს გადასწყვიტა კიდევ გაქცეულიყო და სხვაგან სადმე ეცხოვრა ფარულად: „თუ გამანთავისუფლეს კარგი, თუ არა და მეტს ვეღარ მოვიტყენ, წავალ საიღმე, ვიდრე ისევ ციხეში ამამყოფინებენ თავს“. — სწერს ცოლს.

ეს განზრახვა იროდიონ ევდოშვილს არ განუხორციელებია, რადგან ავადმყოფობა თანდათან მოერია.

სოლოვიჩეგოდსკში ყოფნისას, 1911 წლის გაზაფხულზე იგი ერთხელ ჩამოვიდა სამშობლოში ცოლ-შვილის სანახავად და ათი დღე არაღეგალურად ცხოვრობდა თბილისში, ბოლოს ისევ დაბრუნდა გადასახლების ადგილას, ისე, რომ პოლიციას ამის შესახებ არაფერი გაუგია. შემდეგ წელს ჩორნი-ბარიდნაც ფიქრობდა ჩამოსვლას. თავის ცოლს სწერდა: მანდ ჩემს სასარგებლოდ წარმოდგენას დადგამენ და თუ რამე შემოვა, ან შენ წამოხვალ ჩემთან ან მე ჩამოვალ, და იქვე დასძენდა:

„მე ამ უკანასკნელს ვამჯობინებ, რადგან იმედი მაქვს, როგორც შარშან, ისე ახლაც უვნებლად დავბრუნდე, და თუ დამიჭირეს, არც ამაზე ვიდარდებ, რადგან შარშან ისევე სოლოვიჩეგოდსკში გამაგზავნიდნენ, ახლა კი აქვე მომიყვანენ და ეს მაგდენი არაფერი წვალება იქნება ჩემთვის“.

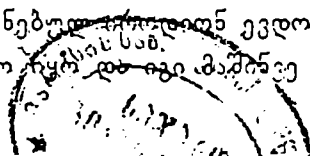
ამ განზრახვის შესრულება იროდიონს აღარ დასჭირებია. მეფის მთავრობა დარწმუნდა, რომ პოეტი დიდხანს ვეღარ იცოცხლებდა, ამასთან ავადმყოფობით დაუძლურებული საშიში აღარ იყო და ნება დართო სასჯელი საბოლოოდ თბილისში მოეხადა.

ამ დროისათვის იროდიონ ევდოშვილი უკვე ფიზიკურად და სულიერად განადგურებული იყო. ოც მაისს მეგობრისადმი გაგზავნილ წერილში ბოდიშს იხდის პასუხის დაგვიანების გამო და ეუბნება, რომ ამ დაგვიანების მიზეზია: „სულის და გულის მოღუწება, რომელიც ფიზიკური სიკვდილისაგან მხოლოდ იმით გამოირჩევა, რომ გრძნობ შენს სიკვდილს. დავსუსტდი ხორციელადაც. ორი თვეა ლოგინში ვწევარ“.

თორმეტი წლის ზაფხულში იროდიონი თბილისში იყო. ავადმყოფობისაგან დაუძლურებულს ფეხზე დგომაც კი უჭირდა. გამხდარი, გაფითრებული, თვალეზიანებული მხოლოდ ჩრდილიდა იყო ძველი იროდიონისა. აღარაფრით ჰგავდა მომხიბლავ ვაჟკაცს, „შავტუხა კახელს, რომელსაც შეხედულვბაც კარგი ჰქონდა, ხმაც მიმზიდველი“, ახლა ლაპარაკიც უჭირდა.

— „მე ფერფლიდა ვარ ცეცხლში დამწვარი სალამურისა, მე კვნესალა ვარ, შველის კვნესა განგმირულისა“. — წერდა იროდიონ ევდოშვილი და ამ სტრიქონებში მეტყველად იყო გადმოცემული მისი ფიზიკური და სულიერი მდგომარეობა.

გადასახლებიდან დაბრუნებული იროდიონ ევდოშვილისათვის თბილისის ჰავა საზიანო იყო და იგი ამიერივე მანგლისში

გაისტუმრეს. შემდეგ კი სიკვდილამდე სურამსა, წალვერსა და სოხუმში მკურნალობდა.

სამშობლოში ჩამოსული პოეტის მატერიალური მდგომარეობა დიდად არ შეცვლილა. იგი კვლავ საშინელ ხელმოკლეობასა და გაჭირვებას განიცდიდა. იმდენი საშუალება არა ჰქონდა, რომ ერთი ზაფხული მაინც უზრუნველად გაეტარებინა აგარაკზე. იროდიონის ლექსები და მოთხრობები სისტემატურად იბეჭდებოდა. იგი იმდენად პოპულარული პოეტად იყო, რომ, როცა „სახალხო გაზეთმა“ 1915 წელს მისი ლექსების კრებულის გამოცემა დაიწყო, ხელმოწერამ ყოველგვარ მოლოდინს გადააჭარბა. რედაქცია სოხუმში მყოფ ავადმყოფ პოეტს სწერდა: „არცერთ ქართველ მწერალს არ ღირსებია ამდენი ხელმოწერა“. ამის მიუხედავად ლიტერატურული შემოსავლით ცხოვრება პოეტს არ შეეძლო.

იროდიონ ევდოშვილი თავმოყვარე კაცი იყო, იგი ერიდებოდა დახმარებების თხოვნას; იშვიათად თუ ვინმეს შეაწუხებდა და ისიც უკიდურეს შემთხვევაში, თანაც უაღრესად მახლობელს. მით უმეტეს აუტანელი იყო მისთვის ისეთი „დახმარება“, რომელზეც ხმაურს ასტეხდნენ — აი, ჩვენ ამდენითა და ამდენით დავეხმარეთ გაჭირვებულ პოეტსო. არაფერი ისე არ აღშფოთებდა იროდიონს, როგორც მეგობრების ასეთი მოქმედება. ასეთ დახმარებაზე, ვისგანაც არ უნდა ყოფილიყო იგი, უარს ამბობდა და პირდაპირ დამცირებად მიაჩნდა; აქ საინტერესოა გავიხსენოთ სოხუმიდან თავისი სიძის ნიკო კურდღელაშვილის სახელზე გაგზავნილი წერილი. ეს წერილი ნათლად გვისაბუთებს იროდიონის პიროვნებას.

„კაცო, — სწერს იროდიონი ნიკოს, — არ ვიცი, ჩემი წერილი არ მოგდის, თუ არაფრად აგდებ ჩემს სიტყვას. მე გთხოვდი, რომ არაფერი არ დაბეჭდილიყო ჩემს შესახებ ისეთი, რაც ეხლა კიდევ დაგიბეჭდიათ „საქართველოში“.“) კაცო,

1) გაზეთი, რომლის რედაქტორი იყო მწერალი ს. შანშიაშვილი.

კმარა „მუდარა“, საზოგადოებას რაც სურდა მომცა... მაინც-
და მაინც ასეთი დაეინებოთ ხელგაშვერილი თხოვნა მე ისარი-
ვით მომხდდა გულში... გარწმუნებ, მირჩევნია მალე მოგვედო,
ვიდრე ასე ხელგამოშვერილი ვიარო. რაც შეეხება 25 მანეთს,
რომელიც გადაუღვია „საქართველოს“ თანამშრომელთა წრეს,
მაგაზე დიდი მადლობა გადაეცე ყველას ჩემს მაგიერ, მხო-
ლოდ მაგ ფულს მე არ მივიღებ. ჯერ ერთი, თქვენ რა გაქვთ
მე რა უნდა მომცეთ, მეორე ესა, — „ამხანაგურ დახმარება-
ზე“ არა ყვირიან ხოლმე და საჯაროდ არ აცხადებენ. ერთი
სიტყვით, იმ წერილების შემდეგ, რომელიც მე შენ მოგწერე,
ძლიერ მოკვირის შენი ასეთი საქციელი.

მე, როგორც ვხედავ, უნდა ხელი ავიღო სიკვდილთან
ბრძოლაზე და დავემორჩილო ბედს, რადგან ფული აღარ
ვქონია,¹⁾ რომ ორ თვეს მაინც მეყოს. ამიტომ გთხოვ, გამო-
მიგზავნე იმდენი, რომ ამ თვის ოცამდე გავუსწორდე და წა-
მოვიღე თბილისში. მე ასე გადავწყვიტე, ან კი მეტი რა ილა-
ჯია“.

ამ წერილიდან სჩანს, რომ გაზ. „საქართველოს“ თანა-
მშრომლებს, რომელთა შორის ბევრი ირ. ევდოშვილის ახლო
მეგობარი იყო, ერთმანეთში ფული შეუტვროვებიათ ავადმყოფი
პოეტის დასახმარებლად და გაზეთში გამოუცხადებიათ, რომ
ჩვენ ამდენი და ამდენი დავეხმარეთ გაჭირვებულ პოეტსო. ეს,
პართლაც, უხეირო ნაბიჯი პოეტს სწყენია — „ჯერ ერთი
თქვენ რა გაქვთ, მე რა უნდა მომცეთ“, მეორეც — „ამხანა-
გურ დახმარებაზე“ ასე არა ყვირიან და საჯაროდ არ აცხა-
დებენო. მას უარი უთქვამს დახმარების მიღებაზე.

ერთი ძველი ანდაზაა: — როცა კაცს სიკეთეს უზამ და
შემდეგ გაახსენებ, — ეს იმას ნიშნავს, რომ მას სიკეთეს უყარ

¹⁾ ნიკო კურდღელაშვილი ხელმძღვანელობდა ირ. ევდოშვილის წიგნის
ვაზოცემას და გაფრცხვლებას. პოეტს მხედველობაში აქვს წიგნის ხელმო-
წერიდან შემოსული თანხა.

სოხოვო. აღნიშნული შემთხვევაც იმას ნიშნავდა, რომ დახმარება გულწრფელი და უანგარო არ იყო. საზოგადოებას ეუბნებოდნენ — აი, რა ბიჭები ვართ, გაჭირვების დროს პოეტს დახმარება აღმოუჩინეთ და არ დაგავიწყდეთო. ეს იგივე დაყვედრებაა, რაც უკან მოთხოვნაზე მეტია. იროდიონის აღშფოთება სრულიად სამართლიანი იყო და იგი მისი ადამიანური ბუნებიდან მომდინარეობდა. როგორც ვხედავთ, იროდიონს სიკვდილი ერჩია პირად დამცირებას. რადგან ჩემს წიგანზე ხელმოწერიდან შემოსული ფულიდან იმდენი აღარ დარჩა, რომ ორ თვეს მეყოს, იმდენი მაინც გამომიგზავნეთ, რომ ამ თვის ოცამდე სასტუმროს ხარჯები გავისტუმრო და თბილისში ჩამოვიდეო.

როგორც დავინახეთ, იროდიონ ევდოშვილს საშუალება არა ჰქონდა წესიერ პირობებში ეცხოვრა და ნორმალური მკურნალობა ეწარმოებია. ერთ-ერთ ზაფხულს მკურნალ ექიმს მწოლიარე ავადმყოფ ევდოშვილთან, გასინჯვის შემდეგ, ჩვეულებრივი საუბარი გაუბამს. ამ საუბრის დროს ექიმის ყურადღება იროდიონის საღ კბილებს მიუქცევია და გულუბრყვილოდ უთქვამს „იროდიონ, რა კარგი კბილები გაქვსო“. იროდიონს ამ შეკითხვაზე მოსწრებული ხუმრობით უპასუხია: „რომელი ნაირ-ნაირი საჭმელები გამიფუჭებდა კბილებსო“. ამ მოსწრებულ პასუხში მთელ მის ცხოვრებას ამოვიცნობთ. მუდმივმა გაჭირვებამ, ცუდმა კვებამ იროდიონ ევდოშვილის ორგანიზმი ისე დაასუსტა, რომ სენისათვის წინააღმდეგობის გაწევა აღარ შეეძლო.

პირველი მსოფლიო ომის წლებში სოხუმში ცხოვრება გარა ულდა. 1915 წლის ზაფხულიდან გემების მიმოსვლა შეწყდა. ახლო-მახლო რაიონებიდან პროდუქტები აღარ შემოდისო. დაიწყო საშინელი სიღვირე. იროდიონს გაუჭირდა. ერთ-ერთი მეგობარი ფოთიდან სწერდა, რომ აქ ყველაფერი იშოვება და თუ მოახერხებ და ჩამოხვალ ცხოვრება იაფი და გიჯდებაო. იროდიონმა გადასწყვიტა კიდევ, როგორმე წასუ-

ლიყო, მაგრამ ექიმებმა არ ურჩიეს, — ფოთის ჰავას ვერ ატანო. აქულებული გახდა პოეტი სოხუმში დარჩენილიყო.

1915 წლის დასასრულს იროდიონ ევდოშვილს ავადმყოფობა გაურთულდა. ექიმებმა თითქმის ხელი აიღეს მის მკურნალობაზე. ამ დროს აბაშიდან ვინმე ოდიშარისაგან წერილი მიიღო, სადაც უკანასკნელი სწერდა, რომ მე ქლექს ვარჩენ — ზოგს ერთ თვეს, ზოგს სამ თვესო და შემძლიან მოგარჩინო, მხოლოდ ოფიციალურად ნება არა მაქვს მკურნალობისა და მთავრობისაგან დამიფარეო. როგორც მიმოწერიდან სჩანს, ეს უკანასკნელი საშუალებაც სცადა პოეტმა... მან თანხმობა შეუთვალა, რის შემდეგ, 1916 წლის აპრილში ოდიშარისაგან წამლები მიიღო.

როგორც მოსალოდნელი იყო, ამ ექიმბაშის წამალმა არავითარი შედეგი არ გამოიღო. ავადმყოფი ცუდად შეიქნა, აპრილის ბოლო რიცხვებში იგი თბილისში ჩამოიყვანეს, სადაც 2 მაისს, ღამის 4 საათზე გარდაიცვალა.

იროდიონ ევდოშვილი დაკრძალულ იქნა თბილისში, ქართველ მოღვაწეთა დიდუბის პანთეონში.

* * *

იროდიონ ევდოშვილის ცხოვრებაზე ძალიან მცირე მასალა აქვებოდა. მაგრამ, რამდენიც არ უნდა იყოს ის, მხოლოდ ბიოგრაფიული ცნობებით შეუძლებელია სრული წარმოდგენა ვიქონიოთ პოეტის ბიოგრაფიული ცხოვრებაზე. იმისათვის, რომ გავიგოთ მთლიანად იროდიონ ევდოშვილი, მისი სულიერი წვა, მისი ტანჯვა, მისი სწრაფვა, გავიგოთ თუ რით ცხოვრობდა იგი ყოველდღიურად, რა იტაცებდა, გავიგოთ მისი პიროვნული ხასიათიც და ღრმად ჩავსწვდეთ მის ადამიანურ სულსაც. — საჭიროა გავიცნოთ მისი პოეზია. არავითარ სხვა მასალას

არ შეუძლიან გაგვაცნოს იროდიონ ევდოშვილის მთელი პიროვნება, მისი ინდივიდუალური და მოქალაქეობრივი ინტერესები, როგორც მის შემოქმედებას.

ევდოშვილის პოეზია მისი ბიოგრაფიის ყველაზე სრული და საიმედო წყაროა.

მივმართოთ ამ წყაროს.

შვეთქველება

დასაწყისი

სამწერლო სარბიელზე იროდიონ ევდოშვილი იმ პერიოდში გამოდის, როცა საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ახალი გარდატეხა იწყება. მისი პირველი ლექსები იბეჭდება 1893 წლიდან — ჯერ „ივერიაში“ და შემდეგ „კვალში“. ამ წელს ჩვენში ისახება „მესამე დასი“, რომელმაც ერთგვარად დადებითი როლი ითამაშა. „მან დასაბამი მისცა მარქსისტული იდეების გავრცელებას საქართველოსა და ამიერკავკასიაში და, ყველა თავისი ნაკლის მიუხედავად, მაინც ბიძგი მისცა რევოლუციურ ახალგაზრდობას და მოწინავე მუშებს მარქსიზმის გაცნობისა და შესწავლის საქმეში“ (ლ. პ. ბერია).¹⁾ 1893 წელა მეორე მხრივაცაა აღსანიშნავი იროდიონ ევდოშვილის ცხოვრებაში. ამ წელს იგი გამორიცხეს სემინარიიდან მოსწავლეთა „ბუნტში“ მონაწილეობისათვის, ამავე წელს ეკუთვნის მისი

¹⁾ იხ. ლ. ბერია—„ამიერკავკასიის ბოლშევიკური ორგანიზაციების ისტორიის საკითხისათვის“. გვ. 15.

მკიდროდ დაკავშირება „კვალს“ რედაქციასთან, რომელიც შემდეგში „ლეგალური მარქსისტების“ ფაქტობრივ ორგანოდ ხდება.

ცნობილია, რომ იროდიონ ევდოშვილი ილია ჭავჭავაძის ლიტერატურულ მემკვიდრეობაზე იყო აღზრდილი. ბავშვობის და ყრმობის წლებში ამ დიდი პოეტის უდიდესი გავლენა განიცადა, მის პირველ ლექსს (1892 წელი), როგორც უკვე ვთქვით, ილიას სტრიქონები აქვს ეპიგრაფად წამძღვარებული: „რომ ბედში მყოფი შენ ძმად მიგაჩნდეს, ვე ვერაფერი სიყვარულია“...

ამ სტრიქონების შთაგონებით დაწერილ იროდიონ ევდოშვილის ლექსში გამოხატულია დაჩაგრულობათვის მსხვერპლის გაღების, მისადმი თანაგრძნობის იდეა. მართალია, ეს იდეა ახალგაზრდა პოეტს სათანადოდ ვერ გაუშლია, ამასთან, ლექსში გამოყენებული ანალოგია პრიმიტიულია, იგი პოეტს მოხდენილად, დამახასიათებლად არა აქვს მოძებნილი, მაგრამ მაინც ნათლად ამჟღავნებს ახალგაზრდა ავტორის სულის შინაგან მოძრაობას.

ახალგაზრდა პოეტმა ჭინჭრებში ამოსული ვარდი შენიშნა და გაუკვირდა, რად დაუტოვებია მას წალკოტი და ასეთ ადგილას ამოსულაო. ცნობისმოყვარე პოეტი დაინტერესდა, მან მიმართა ვარდს, რომლისგანაც პასუხად მიიღო: იქ, ბაღში ბევრია ჩემგვარი, მე აქ მოვედი, რომ დავამშვენო ჭინჭარიო. აი ეს ლექსი:

„ენახე ვარდი ჭინჭრებში ამოსული,
იმით შუა გაესლართა ნორჩს ტოტი,
სურნელოვანს, გაფურჩქნულსა, პირბადრსა,
არ ვიცი რად დაეტოვა წალკოტი.

განცვირდა, დაგვიტოვებ შე ვარდსა:
„აქ რაღა ხარ და არ ამშვენებ ბაღსა?“
მან მომხიგო: „იქ ბევრია ჩემგვარი.
მე აქ მოვედი, დაეამშვენო ქინკარს!“)

სამდეგნო ლექსში „მთვარე“ (1893 წელი) ნაჩვენებია ბნელისა და ნათელის ბრძოლა. ლექსი პრიმიტიული ხასიათისაა და ეს დიდი თემა პოეტურ სიმალლეზე ვერაა აყვანილი. ააგრაჰ ბნელისა და ნათელის ბრძოლის იდეა მანც მკაფიოდ არის გამოხატული. ნათელის სიმბოლოა მთვარე, ხოლო ბნელისა — გველეშაპი. ადრე ხალხში არსებული წარმოდგენით, როცა მთვარეს ღრუბელი გადაეფარება და ჩამოხსნელდება, ეს იმას ნიშნავს, რომ გველეშაპი ებრძვის და მისი გადაყლაპვა სურს. როცა მთვარე, ამ დროს, გასაქირში ვარდება, ხალხი ცდილობს დაეხმაროს, ის გველეშაპს თოფის სროლას აუტყვს. ეს ჩვეულება მართლაც იყო ხალხში. და აი, ამ ლექსში ჩრდილონ ევდომვილი, იღებს რა ამ ჩვეულებას, სიმბოლიტრ მნიშვნელობას აძლევს მას და ცდილობს გვიჩვენოს ხალხის კეთილშობილი სურათვა სინათლისაყენ, თავისუფლებისაყენ. ხალხს უსასლევო სინარული მოიცავს, როდესაც ღრუბელი გადაიყრება, დედამიწას კვლავ ნათელი მოეფინება და საგსე მთვარე თამამად გაისრიალებს მოწმენდილ ცაზე.

ეს ლექსები მნიშვნელოვანი იმითაა, რომ გვიჩვენებენ თუ რა შეითვისა ახალგაზრდა პოეტმა წინა თაობის მწერლებისაგან, რამ აანთო მისი გული. სამოციანელთა შემოქმედებაში პატრიოტიზმთან ერთად მკაფიოდ ისმოდა სამართლიანობისა და დაჩაგრულთადმი თანაგრძნობის მოტივები, ჰუმანური მოტივები. ჩრდილონ ევდომვილმა უპირველესად ეს მოტივები შეითვისა წინა პერიოდის პროგრესული მწერლობისაგან და

1) ლექსებისა და მოთხრობების ამონაწერები მოგვყავს ჩრდილონ ევდომვილის თხზულებათა სამკრებულოდან, რომელიც გამოვიდა შალვა რადიანის რედაქციით 1935-37 წ.

შემდეგში, როცა მკვიდროდ დაუყავშირდა „კვალს“, გააღრმავა და განავითარა ისინი. ილიასა და აკაკის მებრძოლი პატრიოტიზმი იზიდავდა ახალგაზრდა პოეტს, მაგრამ თავისი შემოქმედებითი ცხოვრების პირველ ათეულ წელში იგი მაინც უპირატესად სოციალური ბრძოლის ფორმების მოძიებას იყო. მართალია, „კვალელებს“, ე. ი. „შესამე დასელთა“ უმრავლესობას „არასოდეს არ მიუყვანია კლასობრივი ბრძოლის იდეა პროლეტარიატის კლასობრივი ბრძოლის მარქსისტულ გაგებაზე“, მაგრამ იგი „ატარებდა კლასობრივი დაფერენციაციასა და კლასთა ბრძოლის, როგორც საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების შინაარსის იდეას“ (ლ. პ. ბერია).

აი, ამ იდეამ განსაზღვრა შინაარსი და მიმართულება ახალგაზრდა პოეტის შემოქმედებისა. არ შეიძლება აქვე არ აღვნიშნოთ ისიც, რომ იროდიონ ევლოშვილი ერთხანს „კვალელებს“ ნილილისტურ გავლენასაც განიცდიდა და მათ მზგავსად მემკვიდრეობის შეუფასებლობას იჩენდა. ეს მან გამოამჟღავნა ილია ჭავჭავაძისადმი დამოკიდებულების საკითხშიც. ამ საკითხში, გარკვეული დროის მანძილზე „კვალის“ ცალმხრივ პოზიციაზე იდგა.

ახალგაზრდა პოეტის შემოქმედებაში დიდი პათოსით ასახა მეცხრამეტე საუკუნის მიწურულის სოციალური ვითარება. კლასობრივი წინააღმდეგობა. ლექსში „გაზაფხული“ (1895 წ.) დახატა ცხოვრების მართალი სურათი და თავისი უდიდეს პულისტიკივლი გამოსთქვა არსებული საზოგადოებრივი ცუდმართობის გამო. მაშინდელი საზოგადოებრივი ცხოვრების რაობას პოეტი იძლევა ბუნებისა და ადამიანთა ცხოვრების შეპირისპირების საფუძველზე. გაზაფხულია. ბუნება იღვიძებს, ჰყვავის, ღამაზდება, ხარობს, ფრინველები თავიანთი კიკიკით ამხიარულებენ არემარეს. ზამთრის შემდეგ გაზაფხული, — ეს ხომ სიცოცხლეა, სიცოცხლის ნამდვილი ზეიმი! განა შეიძლება არ მოიხიბლოს ადამიანი გაზაფხულის მშვენიერებით! ბუნების საერთო გამოდევნებამ ბედნიერებით არ აკ-

სოს მისი სული!... მაგრამ არა! პოეტი უტყუთა ასეთი მხიარულების გვერდით შეტყუელთა უსაზღვრო ტანჯვას ხედავს დიგული სევდით ევსება. როგორ შეუძლია პოეტს ბუნების სიმშვენიერით დატკბეს და ილზინოს, როცა ადამიანთა წამება და მათი კენესა გულს უკლავს.

ამ პატარა ლექსში დახატულია ორი კონტრასტული, ერთმანეთისადმი შეპირისპირებული სურათი, მასში დიდი ემოციური ძალით არის გადმოცემული სოციალური უკმაყოფილების მძიმე განცდა:

„კვლავ გაზაფხული, კვლავ ია-ვარდი,
კვლავ ბელბულთ სტვენა დაგვიტკბობს სმენას,
კვლავ სიხარული, ცეკვა, ნავარდი
და კვლავ ბუნება ეძლევა ლხენას!
მაგრამ ვით ესკვრეტდე ვარდსა და იას,
ვით შევსტრფილო მზიანსა დღესა,
ვით გამახაროს უტყუთა მეგლისმა,
ოდეს გულს ჰგმინავს მეტყუელთა კენესა?“

ყოველ მომდევნო ლექსში პოეტი იზრდება, მისი მსოფლმხედველობა თანდათან მწიფდება და ყალიბდება. იგი უკვე ახალი, რევოლუციური თაობის პოზიციებიდან იბრძვის, ამ პოზიციებიდან შეიცნობს და აფასებს მოვლენებს. ლექსში „ზოგიერთ მეგობარს“ (1895 წელი) იროდიონ ევდოშვილმა დაჰკმო სოციალურად და პოლიტიკურად დაჩაგრულთა ყალბი „მეგობრები“, რომლებიც ერთ დროს მიტმასნილი იყვნენ მათთან, თითქოს მათი ინტერესებისათვის იბრძოდნენ, უბრალო ადამიანთა მდგომარეობის გაუმჯობესებასა და თავისუფლებაზე ოცნებობდნენ, მაგრამ რა წამს საკუთარი მდგომარეობის გაუმჯობესებას მიაღწიეს, დაივიწყეს თავიანთი ლამაზი იდეალები, დაივიწყეს ისინი, ვისთვისაც მათ ადრე თითქოს გული უცემდათ, და მშვიდ განცხრომას მიეცნენ. მათს სმენამდე ახლა აღარ აღწევდა გაქირვებულთა კენესა.

იროდიონ ევდოშვილს, როგორც მხატვრის მნიშვნელობა იმაში იყო რომ იგი სამწერლო სარბიელზე გამოსვლის პირველ წლებიდანვე ქართული მწერლობისათვის სრულიად ახალ თემებს ეხებოდა და ამ თემებს თავისებურად აშუქებდა. თემისა და იდეების სიახლემ მაშინვე მოუხვეჭა მას საყვარელი მწერლის სახელი და პოპულარული გახდა იგი.

ლექსში „ზოგერთ მეგობრებს“ ასახული თემაც ახალი იყო. მას მანამდე თითქმის არავინ შეხებია—მით უმეტეს ასეთი გზნებით. ირ. ევდოშვილს მხედველობაში ჰყავს ის „მეგობრები“, რომლებიც გადაგვარდნენ, უღალატეს თავიანთ ადრინდელ კეთილშობილ მიზნებს და ეგოიზმის წუმპეში ჩაცვინდნენ. ამ ლექსში პოეტმა ზიზლით დახატა ისინი და მაღაღამი უდიდესი გულისწყრომა გამოსთქვა. ლექსის ყოველი სიტყვა, ყოველი სტრიქონი მამხილებელ მოძახილად გაისმის:

„ჰე, — მეგობარო, ეგ იყო შენი
აღტყინებული აზრთა ტრფიალი;
მჭერმეტყველური სჯა და ბაასი,
წმინდა დევნი და იდეალი?!
თავი მიეცი მყუდრო ცხოვრებას
და განცხრომაში ატარებ დროსა...
შენ კედელს შიგნით ტყბილად ლიღინებ,
კედლის გარედან ბანს გაძლევს კვნესა!“

პოეტის ამ პერიოდის ნაწარმოებებში ნათლად მოსჩანს, რომ ახალგაზრდა იროდიონ ევდოშვილს კარგად აქვს შეგნებული თავისი მოქალაქეობრივი მოვალეობა, რომ იგი მთელი არსებით გამსჭვალულია ხალხის სიყვარულით. პოეტი თავის ლექსებში ხალხისადმი ერთგული სამსახურის იდეას ხატავს როგორც წმიდათა წმიდა იდეას.

იროდიონ ევდოშვილს ესმის, რომ მან ძნელი და ეკლადი გზა აირჩია, მაგრამ სჯერა, რომ ამ გზაზე მას და მის ამხანაგებს, რომელთაც გული სამშობლოსა და ხალხის თავისუფლე-

ბისათვის საბრძოლველად უცემთ, წინ გაუძღვებათ სიმაღლეს, როგორც მანათობელი ჩირაღდანი და უძლეველი დროშა.

„ჰე, ჰეგობრებო, შეგეხვდა ჟამი
შავბედიანი,
ჩვენ უნდა განვლოთ უდაბური,
გზა ეკლიანი,
ღღეს შევლასა გვთხოვს დაშვრალი და
თვალცრემლიანი“.

მაგრამ, პოეტი ანგარიშმეუცემელი ოპტიმისტი არაა. იგორეალისტია, ცხოვრებისა და ადამიანების შესანიშნავი მცოდნე. მან იცის, რომ ამ ძნელსა და ეკლიან გზაზე ბევრის გული გატყდება, ბევრი წამოიჩოქებს, ჩამოშორდება საქვეყნო საქმეს და, როგორც წინა ლექსში აღნიშნავდა, მშვიდ, იდილიურ ცხოვრებას მიეცემა. როცა მოსალოდნელი სინამდვილის სურათს წარმოიდგენს, იგი თანაგრძნობის სხივით გაბრწყინებულ თვალებს იმათკენ მიაპყრობს, ვინც „წამების ჯვარს გოლგოთაზე“ აიტანს:

უფიქრობ: ვინ იცის რამდენა ჩვენგანს სიძნელე გზისა
ძალას მოუტლავს, შეაფერხებს და დასცემს ძირსა;
უფიქრობ: რამდენი წაიჩოქებს ეკლიან გზაზე
და ვინ აიტანს წამების ჯვარს მენ გოლგოთაზე“¹⁾

მაგრამ აქვე უნდა ითქვას, რომ პირველ ხნებში, დაახლოებით 1895 წლის მეორე ნახევარამდე იროდიონ ევდოშვილის პოეზიაში არ ისმოდა საბრძოლო მოტივები. იგი გამოხატავს უმეცურობას, შეშფოთებას გაბატონებული სოციალური და პოლიტიკური უკუღმართობის გამო, თანაუგრძნობს ხალხს და მზადაა მის სამსახურში დალიოს სული, მაგრამ ჯერ კიდევ ნათლად არა აქვს წარმოდგენილი თავისუფლებისათვის, ხალ-

1) გოლგოთა—გორაკი იერუსალიმთან, სადაც, გადმოცემით, თითქმის ჯვარს აცვეს ქრისტე.

ბას ზედნიერი ცხოვრებისათვის ბრძოლის სწორი გზა. პოეტის პირველი წლების შემოქმედებაში ჩვენ ვხედავთ მხოლოდ სოციალური ჩაგვრის უაღრესად მძაფრ, დამახასიათებელ სურათებს. უბედობაში მყოფი ადამიანის გულსაკლავ ჩივილს:

„ბედო ტიაღვ, აბა რად.
რად შემომიჩნდი ჰირადა?
არ გამალადე, არ იქნა,
ცრემლი მარგუნე წილად;
რა ხანი გემუდარები,
არც თუ ჩამაგდე ჩირათს.
კაბუკი წელში მომღუნე.
გაღაძქციე მწირადა“.

ძნელია იმდროინდელ ქართულ პოეზიაში უფრო უკეთესი ლექსი მოიწახოს, ვიდრე ჩოლოდიონ ევლოშვილის „ყორნის ბრალთა“, სადაც უაღრესად სადა და დამახასიათებელი ფერებით არის დახატული ჩარჩის თარეში და გლეხის გაჭირვება. ქართველი გლეხი წლიდან წლამდე ქედმოხრილი შრომობდა, მოსავალი მოჰყავდა, მაგრამ კალოდან შინ მას ერთი მარცვალის შეტანა არ შეეძლო, ყველაფერი ბატონსა და მგვალეს მიჰქონდა; ახალ მოსავლამდე იგი კვლავ მევახშის ხელში უნდა ყოფილიყო, მისი მძიმე პროცენტების გადახდისათვის უნდა ეშრომა. შეჰყურებდა გლეხი კალოზე დახეავებულ ოქროსფერ ხორბალს, მაგრამ გული არ უღიმოდა, არ უხაროდა, მისი გონება შავი თიქრებით იყო დამძიმებული:

„დილას ყორანმა დამჩხავლა,
ზედ კალოს გადამიარა:
მაშინვე თითზე ვიკბინე,
შევძახე: „გაგატიალა“.
ვიფიქრე, ვიცი ფათერაკს
რამეს შემამთხვევს წყეული,
კარგად არა მყავს დაცდილი
შავი, შავკაბა, ეული...
არ გაუვლია ერთ წუთსა,

შეხვედრე ნოდის ომბარა,
ხელში უჭირავს ჩანახი,
ცხენს უკიდია ტომარა,
წამოიჩოქა ხვადის წინ,
მკლავი მოუშვა, მოხარა.
პურს ეილა ჩივის, უღმერთონ
კინდამ მიწა მოთხარა“.

იროდონი ევდომვილი ყველადერ ამას ნათლად ხედავს.
რეალისტურად აგვიწერს. მაგრამ ჯერ კიდევ არა დგას ამ
სოციალური და პოლიტიკური უკუღმართობის წინააღმდეგ
რევოლუციური ბრძოლის თვალსაზრისზე; შეიძლება ითქვას,
მას საკმარისად მიაჩნდა კრიტიკა, მკაცრი და დაუნდობელი
კრიტიკა და ამას იქნით იგი არ მიდიოდა. სწორედ ეს თვალ-
საზრისია გატარებული ლექსში „ჩემს ხანჯალს“. აქ პოეტს
უნდა მოეწოდებინა ხანჯლისათვის, რომ მას ეჩვენა და მოესპო
მტერი და ორგული, მაგრამ არა. პოეტს ხანჯალი უყვარს მხო-
ლოდ იმიტომ, რომ ის აგონებს ბასრ ენას, რომელიც მტერს
კულში ეკლად ესობა და ლხენას უსპობს.

„მიყვარხარ ჩემო ხანჯალო,
სადავ და ბასრო ფხიანო,
ფოლადო ცეცხლში ნაწრთობო,
მორჩილო, ლაზათიანო.
მიყვარხარ არა იმისთვის,
რომ მტერი ვჩეხო შენითა...
შე განა მინდვრის სევეი ვარ.
გაეძლე სისხლით და ლეშითა!'
მიტომ მიყვარხარ, მაგონებ
შენსავით ბასრსა ენასა,
ორგულს რომ მკერდში ესობა.
მტერს რომ მოუშლის ლხენასა!“

საჭირო იყო თემის შებრუნება. მას მახვილი ენა უნდა
შეედარებინა ბასრი ხანჯლისათვის, რომელიც სჩეხდა და
სპობდა მტერს, და მოეწოდებინა ამ იარაღის მომარჯუებელსა-
კენ. მაგრამ პოეტი მაშინ, როგორც უკვე ვთქვით, ჯერ კიდევ

სამოციანელთა საკმაოდ ძლიერ იდეურ ზეგავლენას განიცდიდა და არ შეეძლო თავიდანვე იარაღის შემართების სულისკვეთება გამოეხატა. მაგრამ რადგან მდგომარეობა, ორგანიზებული კავშირი მშრომელ ხალხთან და იმდროინდელ რევოლუციურ თაობასთან აქეთკენ მოუწოდებდა, პოეტი თანდათან აუცილებლად რევოლუციური კლასობრივი ბრძოლის გზაზე უნდა შემდგარიყო. ის გარემოება, რომ პოეტს „წარსულის სიტყბო არარად მიაჩნდა აწმყოსათვის“, რომ იგი წინ იხედებოდა და წინაპართა მზგავსად წარსულში არ ეძებდა თავის იდეალს, თავდები იყო იმისა, რომ სულ მალე მონაწილე აუცილებლად მებრძოლი პოეტის სწორ გზას.

ამ ხანის მის პოეზიაში სქარბობს სოფლის თემა და სამოციანელთა მიერ დანერგული პატრიოტიზმი. გლახს იგი იცნობდა უშუალოდ, ამიტომ მის ლექსებში ეს თემა საკუთარ დაკვირვებათა აღქმითაა გაღმოცემული, ხოლო პატრიოტულ ლექსებში უფრო ლიტერატურული ტრადიციის გავლენა მოსჩანს.

თავის სამშობლოს ახალგაზრდა პოეტი ადარებს „ღანგრეულ წმიდა ტაძარს“, „სად ქებადქება სულს არ ატყობს. გულს არ ახარებს“. ლექსში ირ. ევდოშვილი ღრმა ნაღველსა და უიმედობას გამოხატავს. სამშობლოსათვის, — გვეუბნება პოეტი, — ცხოვრებას მთლად ჩაუკლავს სიცოცხლე და მწარედ დასტირის იგი მოკლულ ძალას ცხოველმყოფელსაო. ირ. ევდოშვილის პირველ ლექსებში ისმოდა მოთქმა „კვლავ დაცემულ საქართველოზე“, მაგრამ ეს თემა იმდენად ძლიერად იყო დამუშავებული და გაშუქებული ადრინდელ პოეზიაში, რომ ირ. ევდოშვილის პირვანდელი ლექსების პატრიოტული მოტივები რელიფიურად არ გამოიყოფოდა. ირ. ევდოშვილს, როგორც პოეტს, ამ განცდებით არ მიუქცევია ყურადღება. მისი პოეზიის საახლე გამოიხატა სწორედ მაშინდელი სოციალური ყოფის დამახასიათებლად ასახვაში. როცა ეროდიონ ევ-

დოშვილმა თავი დააღწია ინერტიულობას და მის ლექსებში საბრძოლო პათოსი შეიჭრა და იმედიანი ხმა გაისმა—სწრაფად გახდა იგი პოპულარული პოეტი.

ქ ა რ ი შ ხ ლ ი ს მ ა უ წ ყ ე ბ ე ლ ი

მუშათა სტიქიური მოძრაობა თანდათან ორგანიზებულ სახეს იღებდა. მარქსისტულად განათლებულ ინტელიგენციას სოციალ-დემოკრატიული იდეები შეჰქონდა მუშებში. მუშათა ბრძოლაც, თავის მხრივ, გავლენას ახდენდა ამ ინტელიგენციაზე. სწრაფად ღვივდებოდა რევოლუციური მოძრაობა. იროდიონ ევდოშვილის მსოფლმხედველობაშიც მნიშვნელოვანი ევოლუცია ხდება. იგი თავის ჩანგის ჟღერას მთლიანად მუშათა ბრძოლის ხმას უკავშირებს და უერთებს. რამდენადაც პოეტი მჭიდროდ უკავშირდება ახალ მოძრაობას, იმდენად მის პოეზიაში მკვიდრად აღგელს იქერს ახალი თემა, — თემა შრომის თავისუფლებისა, და რევოლუციური ოპტიმიზმი („მას გული სტკივა თავისი ხალხის მიძიმე მდგომარეობით, მომავალს იმედით შეჰყურებს და სწამს, რომ „რაც არის აღარ იქნება... ხალხს გაუღიმებს დღის განთიადი“:

„მაგრამ მოვა დრო და სიტკობებით
შენც გაგიღიმებს დღის განთიადი,
იგი იქნება დრო განახლების...
დროი ბრწყინვალე, დროი დიადი!“...

იროდიონ ევდოშვილი მთლიანად საზოგადოებრივი ინტერესით იმსჯელებს. იგი უარყოფს პოეტის ინდივიდუალურ სევდას. პოეტს საზოგადოებრივ მოქალაქედ სთვლის და მოითხოვს, რომ მას საზოგადოებრივი ჭირვარამით უცემდეს გული. როგორ შეიძლება არ დამავიწყდეს ცრემლით ნაბანი საკუთარი მკერდი, — ამბობს პოეტი, — როცა ვხედავ ჩემს

ორგელივ მოძმეთა კენესას, მაშვრალი ხალხის მძიმე ტვირთ-
ქვეშ გმინვასო. ამ მოქალაქეობრივმა ინტერესმა აამაღლა პოე-
ტი საზოგადოების თვალში და მაშინვე ხალხის აღიარებულ
პოეტად გადაიქცა.

— არა, ნუ იწვევ სულს აყვავებულ ოცნების მხარეს, სა-
დაც აღგილი არა აქვს ურვას, არც სიმწუხნარეს, — მიმართავს
პოეტი მუსიკას, — აბა რად მინდა ოცნებით ერთ წუთს
ესტკებოდე, მერე კი ისევ მწარე ცრემლად ვიღვრებოდე, მე
მინდა ჩემი ოცნებითაც იქ ვიყო, სადაც ხალხი არის და მის
ტანჯვას ვიზიარებდეთ.

იროდიონ ევდოშვილის პოეზიაში ახლაც გვხვდება სევდა.
მწუხარება, ტანჯვა, მაგრამ ეს განცდები ახლა სხვა თვისებას
იძენენ. ისინი კი არ აღუწებენ მკითხველს და მასში სულიერ
დებრესიას კი არ იწვევენ, არამედ, შურისძიების გრძნობას
აღძრავენ და საბრძოლო განწყობილებებს აღვიძებენ მასში.
ამიტომ ირ. ევდოშვილის შემოქმედების ამ პერიოდის „სევ-
დიანი“ ლექსებიც შინაგანი ოპტიმიზმით არიან გამსჭვალულ-
ნი. მისი ასეთი ხასიათის ლექსების ლეიტმოტივი მშვენიერა-
დაა გადმოცემული შემდეგ სტრიქონებში:

„ოხ, მეგობარო, ჟამსა მძიმესა,
ოდეს ცრემლები მოაწვეს თვალებს,
და, ვით ყოვანი დაკოდილ არწივს,
შაებელი მწარედ ჩაგიყრის ბრჭყალებს,
ნუ, ნუ შედრკები, ნუ დაეცემი,
სამარადისოდ ნუ გაიტებს გულს!
სხვა თუ არა-რა ცრემლის ზღვა მაინც
დუხჭირ ცხოვრებას ამოჰხუთავს სულს!“

ლექსში „მოჩვენება“ (1895 წ.) ირ. ევდოშვილმა მომავალ-
ი მოქმედების ამოცანა გამოხატა. დაღონებულ პოეტს, რო-
მელიც დროთა სიავისაგან გულმოსული ფიქრებში იყო წასუ-
ლი, მშვენიერი ქალწული გამოეცხადა და გამოსავალ გზაზე

მიუთითა. „ოხვრა-ტირილი ვერცრას შენ გარგებს, ვერც ქვეყანასა“ — ეუბნება ქალწული პოეტს. —

„ალსდექი, ყრმავო, გადი ბრძოლადა,
უსამართლობას შენ შეეპიდე
და ტანჯულ ერსა თვალზე ცრემლები
მით შეუმშრალე და ჩამოწმინდე;
წამოაყენე სულდავრომილი
და უგულოსა ჩაუდე გული;
ალუგზნე ეცეხლი სიყვარულისა,
რომ სხვამ თავისად სცნოს სხვისი წყლული“...

ქალწული პოეტს ურჩევს გაბედულად იაროს თავისუფლების გზაზე და არავითარი დაბრკოლების წინაშე არ შედრკეს:

„დეე, ხალხთა ბრბომ დაგვმოს, დაგლახეროს,
არ დაიჩნია გულს შიში, ძრწოლა,
პასუხი შენი მარად ეს იყოს:
„უკუღმართ სოფელს ბრძოლა და ბრძოლა“.

„უკუღმართ სოფელს ბრძოლა და ბრძოლა“, — ასეთია იროდიონ ევლოშვილის პოეზიის დევიზი. მის პოეზიას რეალური მოვლენების ჭკრეტის, მასში ტიპიურის შეცნობის ძალა ემატება; იგი ხედავს, რომ „ხალხის გულში სიამართლის ხმა იფურჩქნება და მას ველარ აჰქნობს ზამთრის სუსხი“.

იროდიონ ევლოშვილის შემოქმედებაში გამოჩნდა პირველად წარმოების მუშა და მისი ცხოვრების დამახასიათებელი პხარეები. იროდიონ ევლოშვილი ქართულ მწერლობაში გამოვიდა, როგორც პროლეტარიატის მხატვარი-პროპაგანდისტი. მან თავის შემოქმედებაში წინ წამოსწია სწორედ მუშათა მოძრაობისათვის დამახასიათებელი თემები, რათა ხელი შეეწყო პროლეტარიატის პოლიტიკური გამოფხიზლებისა და მუშებში კლასობრივი ბრძოლის მიზნების შეტანისათვის. ახალგაზრდა

პოეტი ეუბნებოდა მუშას, რომ დაფიქრებულიყო იგი, თუ რატომ ხდებოდა, რომ რასაც ჰქმნიდა, სხვას მიჰქონდა, მის ნაშრომს სხვა ითვისებდა, ეს სხვა ფუფუნებით ცხოვრობდა, თვითონ კი სიღატაკეში ღატავდა სულს:

„რას უცქერ, ძმაო ფანჯარაში მდიდრის ჭულეჯას,
არა ჰგავს განა კონკალტეულს შენს ძველ ფარჯას?
შენ გააკეთე, შენ შეჰქმენი, ძმაო, ეგ ფარჩა,
და რაღაცა მანქანებით შენ კი არ დაგრჩა!
ის სხვამ წაიღო, შენ გარგუნეს ეს კონკის ძველა,
ასე რათ ხდება?! ჰკითხე შენ თავს მაინც ერთხელა!“

მხოლოდ მუშათა მოძრაობასთან მჭიდროდ დაკავშირებულ ევდოშვილს შეეძლო ეგრძნო ის ცვლილებანი, რაც მაშინდელ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ხდებოდა. იგი მზად შეხვდა და დიდი აღფრთოვანებით შეეგება რევოლუციურ აღმავლობას. ქართული მწერლობა ირ. ევდოშვილის წინაშე დავალებულია სწორედ იმით, რომ მის პოეზიაში აისახა პირველად და ძლიერად რევოლუციური ქარიშხლის მოახლოების გრძნობა. მისმა მახვილმა პოეტურმა სმენამ შეიცნო შორეული ხმები განმათავისუფლებელი ბრძოლების ზვირთებისა.

„გრიანებს ქარი, გრიანებს,
ასკდება არემარჯსა,
ხან ჩამოიჭრის ბუხარში,
ხან მოაწყდება კარებსა“.

პოეტის ლექსის სტრიქონებში იჭრება მხნეობისა და იმედის პათოსი, რადგან მომავლის ურყევი რწმენა ასულდგმულებს:

„ვიცი რომ ბრძოლის შემდეგა
მზე გამოკრთება ცაზედა
და თავის სხივსა უმანკოს
ათამაშებს ნაშზედა“.

რევოლუციონერი პოეტი არ კმაყოფილდება მარტო თავისი რწმენის გამოხატვითა და ფაქტების მხატვრული ფიქსაციით. იგი, როგორც პოეტი, უშუალო მონაწილე ხდება მუშათა ბრძოლებისა და რევოლუციისათვის თავდადებულთა ავანგარდში დგას. პოეტი წერს მძლავრი შემართებითი სულისკვეთებით აღსავსე ლექსებს, რომლებიც მუშებსა და რევოლუციურ მასებს გაბედული ბრძოლისაკენ მოუწოდებენ. ქართულ პოეზიაში ელვასავით გაანათა ირ. ევდოშვილის მიერ 1895 წელს დაწერილმა ლექსმა „მეგობრებს“. ამ ლექსით იგი პირდაპირ ბარიკადებისაკენ მოუხმობდა ხალხს, და, შეიძლება ითქვას, თვით მოწინავე რევოლუციურ რუსულ პოეზიაშიც ამ პერიოდში იშვიათი იყო ასეთი მეტრძოლი ხასიათის, ამადლებული პათოსით გაჟღენთილი და მხატვრული სრულყოფილობით დაწერილი ლექსი. ამ ლექსმა განსაკუთრებული პოპულარობა მოუპოვა ევდოშვილს მუშებში. ეს ლექსი შეიჭრა რევოლუციურ მასების ყოფაში და დიდხანს მღეროდნენ მას, როგორც საბრძოლო ჰიმნს:

„მეგობრებო, წინ... წინ გასწით,
ნუ შედრკება თქვენი გული,
დე, მკერდს სისხლის დაღი აჩნდეს
და შუბლს ოფლის ნაკადული
წინ, წინ, მედგრად შევებრძოლოთ
ჩარხუკულმართ ამ ჩვენ დროსა,
ჭირის ოფლში გავატაროთ
სიმართლის და ძმობის დროშა!“

ამ ლექსში მარტო ბრძოლისაკენ კი არ მოუწოდებს პოეტი. მან იცის, რომ იქ, სადაც ბრძოლაა, — შტრეიკბრეხერებიც არიან, არიან სულმდებალნი, მშიშარნი, მლიქვნელნი. მუშათა მოძრაობამ იცოდა ასეთი გადაგვარებულნი, ხალხის საქმის მალალატენი. რევოლუციონერი პოეტი მკითხველის ყურადღებას მათ მიმართაც ამახვილებს. „დე, უგევანო შვილთ კერპის

წინ ხარონ ქედი, — ფუ იმ ვაჟკაცს, ვინც ინატროს მათი სვე და მათი ბედი“. მომავალი მათ თავისას მიუზღავს, შეაჩვენებს იმათ საფლავებს, — სამარცხვინოს, საზიზღარსა, — ჩვენ კი ნუ გვინდა ამისთანა სვე და ბედი, ბრძოლა იყოს ჩვენი ღვინი. სატრფიალოდ — გულს იმედით.

„მამ უშიშრად შევებრძოლოთ
ჩარხუკულმართ ამ ჩვენ დროსა,
და ჩვენს რაზმს წინ წავემძღვართ
სიმაღლის და ძმობის დროშა!“

ასეთი მოწოდებით ამთავრებს პოეტი ამ შესანიშნავ ლექსს. ამ ლექსში ჩვენ ვხედავთ პოლიტიკურად მომწიფებულ, მუშათა საბრძოლო ამოცანების კარგად მცოდნე პოეტს, რომელიც აუცილებლად ახლო უნდა მდგარიყო მუშათა მოძრაობასთან. ეს ის პერიოდია, როცა თბილისის მუშები ის-ის იყო ირაზმებოდნენ, იწყებდნენ პოლიტიკურ ბრძოლას თვითმპყრობელობისა და კაპიტალისტების წინააღმდეგ „მესამე დასის“ რევოლუციური უმცირესობის ხელმძღვანელობით. ამ ბრძოლაში მათ წინ მიუძღოდათ „სიმაღლის და ძმობის დროშა“.

მართალია, როგორც უკვე ვთქვით, იროდიონ ევდოშვილი ამ პერიოდშიც სწერდა სევდანარევ ლექსებს, მაგრამ ეს არ იყო სასოწარკვეთილების გამოხატულება. იგი ხედავდა მშრომელთა ტანჯვას, მათ მძიმე მდგომარეობას და გულისტკივლით აგვიწერდა მას, მაგრამ ასეთ ლექსებშიც იგი ამხნევებდა ტანჯვა-წამებაში მყოფ მეგობრებს, — „უამსა მძიმესა, ოდეს ცრემლი მოაწვება თვალს, — ნუ, ნუ შედრკები, ნუ დაეცემი, სამარადისოდ ნუ გაიტეხ გულს“.

სევდა და ნაღვლიანი განცდები თითქმის ბუნებრივად იყო მგრძნობიარე პოეტისათვის. ირგვლივ საშინელება სუფევდა; მშრომელი მასები მატერიალურ სიღატაკეს განიცდიდნენ,

მოკლებული იყვნენ ელემენტარულ ადამიანურ უფლებებს, სამშობლო პოლიტიკურ მონობაში იყო. რას შეეძლო გაეხარებინა პოეტის გული, თუ არა მხოლოდ იმედს, რომელსაც აღუძრავდა ხანდახან გაელვებული მუშათა საბრძოლო ყიფნა. მშრომელთა ცხოვრების სულისშემხუთავი სურათების ხატვის დროს იმედს არასოდეს კარგავს. -- დეე იმედმა, -- ამბობს იგი, -- საბრძოლველად გამოიწვიოს ნატკენი გული, დეე. ცრემლებმა მორწყან ყამირი, მერე ადვილად გაივლის ხნულიო, და დასძენს:

„მე ამ იმედით აღფრთოვანებული
სიამით განვქვრეტ დიდებულ ხანას,
რომ მაშვრალ გულით ამოხეტყილი
გძინვა განთიადს ამცნებს ქვეყანას!“

იროდიონ ევლოშვილი თავისებური პოეტი იყო და ძისი შემოქმედების შესწავლისას არ გამოგვადგება გაშაბლონებული მეთოდი — შევაფასოთ იმის მიხედვით თუ რამდენი ლექსი აქვს დაწერილი პათეტიკური და რამდენი სეგდიანი. ჩვენ უპირველესად უნდა გვაინტერესებდეს მისი პოეზიის ძირითადი თვისება. რევოლუციონერი პოეტის შემოქმედებითი კრედოს გასაგებად საკმარისია გავითვალისწინოთ მისი ლექსი „გავჩუმდე“. ამ ლექსში პოეტი გვეუბნება, რომ იგი შვილია თავისი ეპოქისა, მაგრამ ურჩი შვილი, რომელიც ვერ შერიგებია და ვერც შეურიგდება არსებულ სინამდვილეს, ვერ შეურიგდება მშობელ ეპოქას: იბრძოლება იგი იმ დროის შესაცვლელად, რომელმაც წარმოშვა, და რომ არ იბრძოლოს არც შეუძლია, რადგან გული მისი აღვსილია ბოღმით. მას სწყურია ლაღი ცხოვრება, მიილტვის ამ ცხოვ-

რებისაკენ და არაფერს ძალუძს შეაჩეროს მისი ეს მისწრაფება:

„მე დროს შვილი ვარ, მაგრამ ურჩი ჩემი მშობლისა, დავჯობ მე მასში რაც ღირსია კრულვა-გმობისა! გავჩუქდე?! თითქოს ხელთა მქონდეს მე ჩემი გული, განა თქვენ ძალგიძთ დაამშვიდოთ ზღვა აგზნებული?!“

თვით იმდროინდელი საზოგადოებრივი ცხოვრება შეიცავდა წინააღმდეგობებს და არ შეიძლებოდა პოეტის შემოქმედებაში მას თავისი გამოხატულება არ ეპოვა. მაგრამ იროდიონ ევლოშვილი ამ ხანაში მაინც წარმოგვიდგება ერთგვარად მთლიან პოეტად, — ვაჟკაცური შემართების პოეტად, პოეტად, რომელიც უმღერის სიმაართლის და შრომის დროშას, აღიღებს გმირობას, ხალხისათვის, მშრომელი მასებისათვის თავდადებას.

იროდიონ ევლოშვილის გმირი შეუპოვარი და ზვიადია, მან, როგორც ხალხის შვილმა და ხალხის მოჭირნახულემ, იცის თავისი თავის ღირსება და ამ ღირსებას იგი არასოდეს არ შეარცხვენს. „და ვიდრე გმირებს გული უცემთ ხალხთ სიყვარულით, — გვეუბნება პოეტი, — ძირს არ დაუშვებს საბრძოლველად ამართულ ხელებს“.

და ყველაფერ ამას პოეტი წერდა მაშინ, როცა მუშათა მოძრაობას ჯერ კიდევ არ მიეღო მკაფიო პოლიტიკური ხასიათი. მართალია, საქართველოს მუშათა კლასის გამოფხიზლება იწყება გასული საუკუნის სამოცდაათიანი წლებიდან, თანდათან იზრდება მუშათა გაფიცვები და ეს გაფიცვები ოთხმოცდაათიანი წლებისათვის, რამდენადმე ორგანიზებულ ხასიათს იღებს, რაც იმას მოწმობდა, რომ განვლილი ბრძოლების გამოცდილების შედეგად მოწინავე მუშებს უკვე შეეგნოთ, რომ ფაბრიკა-ქარხნების მეპატრონეთა წინააღმდეგ საჭირო იყო გაერთიანებული მოქმედება, მაგრამ მათ ჯერ კიდევ როდი ესმოდათ თავიანთი კლასობრივი ინტერესები. თა-

ვიანთი ისტორიული როლი. მათ აკლდათ რევოლუციური შეგნება. ეს იყო მუშათა მოძრაობის სუსტი მხარე მაშინ. „მესამე დასის“ უმრავლესობა, წარმოადგენდა რა ლეგალურ-მარქსისტულ. ოპორტუნიისტულ მიმდინარეობას, უარყოფდა მუშათა კლასის ფართო მასებში პოლიტიკურ აგიტაციაზე გადასვლას, პოლიტიკური ბრძოლის ორგანიზაციის აუცილებლობას და კმაყოფილდებოდა ლეგალურ პრესაში მარქსიზმის პროპაგანდით და ვიწრო წრეობრივი საგანმანათლებლო მუშაობით. ისინი არსებითად წინ ეღობებოდნენ მუშათა მოძრაობის ფართო პოლიტიკურ რელსებზე გადასვლას, აფერხებდნენ მუშათა მასებში რევოლუციური შეგნების შეტანას. მაგრამ ლეგალურმა მარქსისტებმა მალე დაჰკარგეს „ნდობა“ და „გაუგონა“ (თუ კი მათ ასეთი ჰქონდათ) მოწინავე მუშებში. 1898 წლის აგვისტოში ამხანაგი სტალინი შევიდა „მესამე დასში“ და მის მუშაობაში სიახლე შეიტანა. „მესამე დასში“ მაშინვე ჩაისახა და ჩამოყალიბდა რევოლუციური უმცირესობა—მარქსისტულ-ლენინური ჯგუფები.

„უმცირესობა (ამხანაგები: სტალინი, კეცხოველი, წულუკიძე) „მესამე დასის“ უმრავლესობასთან გადამჭრელ ბრძოლაში, — ამბობს ამხანაგი ლავრენტი ბერია, — ფართოებს რა თავის გავლენას მუშათა სოციალ-დემოკრატიულ წრეებში 1899-1900 წლებში, ახერხებს თბილისის სოციალ-დემოკრატიულ ორგანიზაციის გადაყვანას ვიწრო საწრეო პროპაგანდიდან მასობრივ აგიტაციაზე და პოლიტიკურ ბრძოლაზე თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ.“¹⁾

ამიერკავკასიის თბილისის, საქართველოს და მთელი ამიერკავკასიის მუშათა მოძრაობაში სწრაფი გარდატეხა იწყება. იგი უდიდესი პოლიტიკური აღმავლობის გზაზე დგება. „მესამე დასის“ რევოლუციური უმცირესობის ხელმძღვანელობით

¹⁾ იხ. ლ. პ. ბერია: „ამიერკავკასიის ბოლშევიკური ორგანიზაციების ისტორიის საკითხისათვის“, გვ. 17.

თბილისის ფაბრიკებსა და ქარხნებში, რკინიგზის მთავარ სახელოსნოებში, დეპოში და „კონკაზე“ ეწყობა მთელი რიგი დიდი გაფიცვები, რომლებიც აშკარა პოლიტიკურ ჩასაიათს ატარებდნენ. 1899 და 1900 წლებში თბილისში, ქალაქგარეთ იმართება პირველ მაისობები, ხოლო 1900 წლის აგვისტოში ამხანაგ სტალინის მეთაურობით მოეწყო თბილისის რკინიგზის სახელოსნოებისა და დეპოს მუშების გრანდიოზული გაფიცვა, რომელმაც ბრწყინვალე ფურცელი ჩასწერა ამიერკავკასიისა და მთელი რუსეთის მუშათა მოძრაობის ისტორიაში.

ამ გაფიცვას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ჩვენი საზოგადოებრივი აზროვნების განვითარების, მისი პროგრესის თვალსაზრისით.

„თბილისის მთელი მუშა მოსახლეობა, — ვკითხულობთ ერთ-ერთ იმდროინდელ პროკლამაციაში. — ფეხზე დადგა, ყველანი აღელვებულნი არიან, გაიფიცნენ. რატომ?

იმიტომ, რომ მათ თანდათან შეიგნეს თავიანთი ინტერესები“...

მეორე პროკლამაციაში ვკითხულობთ:

„...ახლა, ძმებო, ერთსულოვნად ვიდგეთ ჩვენს მოთხოვნებზე და ვუჩვენოთ ჩვენს სისხლისმსმელებს და მთავრობის მაჩანჩალებს, რომ მათ საქმე აქვთ არა უბადრუკ მონებთან და პირუტყვებთან, არამედ ადამიანებთან, რომელთაც უნარი შესწევთ მოითხოვონ, უნარი შესწევთ იბრძოლონ, და თუ საჭირო იქნება, ეწამონ კიდევ წმინდა საქმისათვის!

ერთსულოვნად გავწიოთ წინ, გამარჯვებისაკენ, ამხანაგებო!“

ამ დიდმა მოვლენებმა საქართველოს პროლეტარატის ცხოვრებაში დადებითი ზეგავლენა მოახდინეს პოეტზე, რომელმაც თავიდანვე თავისი კალამი მშრომელი მასების სოციალური ინტერესების სამსახურში ჩააყენა. მეგობრებო, წინ, წინ გასწით, ნუ შედრკება თქვენი გული, — ამხნევებდა ადრე

იგი მკითხველს. ახლა უკვე რევოლუციის ქარიშხლის გავრცელებს და ძველი ბურჟუაზიული ქალაქის კონტრასტულ სურათებს გვიჩვენებს. გვიჩვენებს კლასობრივად დაყოფილ საზოგადოებას, სადაც ერთნი ბედნიერები არიან. მეორენი კი — უპირებულნი, მშიერ-მწყურვალნი. ლექსში „სადამო ქალაქში“ დახატულია ლამაზი, მთვარიანი სადამო. „დიდი ქალაქი, ტურფა ქალაქი, ღელავს ვითა ზღვა ქარიშხლიანი“, ქალაქის ცენტრში თვალს იტაცებს ფარჩის შრიალი, ვაჭართ მეჯლისი, — გარეუბნებში კი, — სადაც მუშები ცხოვრობენ, — შიმშილი და გაჭირვება: „აქ გლახა ლუკმას ყიდულობს ცრემლით“. ვენუბნება პოეტი, — იქ სატრფო—სატრფოს უკოცნის ტუჩებს“. აი, როდამაც დაიგრიალა, თოქოს სიშს მოხვდა სხივი მთვარისა. მშვილმა სადამომ, ტკბილმა საამომ, სჩანს, ვილაცა გული წაახალისაო“, და მიმართავს ამ განცხრომაში მყოფ, მდიდრებს: ბედნიერებო გამოდით გარეთ, მხოლოდ თქვენთვის ანათებს მთვარე, შენ საწყალო კი — ამ მეჯლისიდან გაიპარე, ნუ შეპყურებ მას, თორემ ტკვილებსა და წყლულებს აგიშლისო:

„ბედნიერებო, ტურფა სადამოს
 მხოლოდ თქვენთვის ანათებს მთვარე.
 შენ კი, საწყალო, არ გაქვს ადგილი,
 ამ მეჯლისიდან, სჯობს გაიპარე!
 გარწმუნებ ძმარ, მწვავე იარა
 გულს აგეშლება და გაგაშლარებს,
 ეს ტურფა ღამე თვით ოცნებაში
 შავსა ნადველსა შემოგაპარებს!“

ეს ლექსი უშუალო შთაბეჭდილებათა ნაყოფია და ამიტომ ამა ასე ძლიერი სულიერი განცდით დაწერილი. — ბედნიერებო, დარბაზებიდან გარეთ გამოდით, გადაჰედვთ ქალაქს. გადაჰედვთ ქვეყანას და ნახეთ რა მძიმე და აუტანელ მდგომარეობაშია ხალხიო. პოეტის ამ შეძახილში ისმის სოციალური

შურისძიების მძლავრი ხმა, ხმა, რომელიც მიმართული იყო ათეული და ასეული ადამიანების გამოსათხიზლებლად.

იროდაონ ეედოშვილის მთელი თანაგრძნობა მიმართულია პოლიტიკურად და სოციალურად დაჩაგრული ასეულებისა და ათასეულებისადმი, იგი მათი სულიერი განცდების მხატვარია, მაგრამ არა მშვიდი მხატვარი, არამედ ბოზოქარი თანამგრძნობი და მშფოთვარე მაძიებელი გამოსავლისა. ამ ბნელ ღამეში, — მიმართავს მუშებს პოეტი, — მოიგონეთ შორით მორბედი განთიადი, მომავალი სხივები მზისა, დროშა სიმათლის და გვირგვინი სიყვარულისა და იმედს გაუხსენით გული, რათა კვლავ შეგწევდეთ ძალა ბრძოლისა:

„მოიგონეით განთიადი ამ ბნელ ღამეში,
შორით მორბედი მომავალი სხივები მზისა,
მადლმოფენილი დედამიწა ყვავილ-ვარდებში,
დროშა სიმათლის და გვირგვინი სიყვარულისა!
მოიგონეით უბედურნო, რომ ტანჯულ სულსა
იმედმა მაინც მწარე ხვედრი შეუმსუბუქოს
და განთიადსა გაუხსენით კარი გულისა
რომ წყლულებიდან ძალამ კვალად ამოიფეთქოს!

პოეტს სწამდა „შორით მორბედი, მომავალი სხივები მზისა“, მას შინაგანათ ესმოდა რევოლუციური ქარიშხლის ხმა და ლექსში „სიმღერა“ ქვეყანას აუწყებდა იგი ამ ხმას.

„დეე, ბუი გაჰკიოდეს, სდარაჯობდეს წყვილად ღამეს,
გველ-ბაყაყნიც აიშალნენ და მოედნენ არემარეს,
მაინც ველით განთიადსა, გაიბნევა ღამე ბნელი.
მზის სხივებზე აყვავდება, შეიმკობა მთა და ველი“.

ეს ლექსი („სიმღერა“) გამოხმაურება უნდა იყოს სწორედ 1900 წლის აგვისტოს თბილისის მუშათა გრანდიოზული პოლიტიკური გაფიცვისა, რამაც მთელი ამიერკავკასიისა და რუსეთის ყურადღება მიიქცია, და რაც იმდროინდელმა ხელის-

უფლებმა შეაფასეს, როგორც თვითმპყრობელობისა და კაპიტალიზმის წინააღმდეგ ამბოხება.

პოეტმა მუშათა ამ გრანდიოზულ გაფიცვას განთიადის მოციქული ქარიშხალი უწოდა და აღფრთოვანებული სტრიქონები უძღვნა:

„უკვე აღმა ქარიშხალი
და გრილებს კილით კიდე,
რომ ცას პირზე შეახოს
სუღარა და შავი რიდე!
უკვე აღმა ბრაზით სავსე,
მაშაცი და ფრთა მელგარი,
რომ განთიადს გადაუხსნას
მიჯაჭვული კლიტით კარი!“

ასე აუწყა პოეტმა თავის ხალხს მეოცე საუკუნის გარიჟრაჟზე ქარიშხლის დასაწყისი, რევოლუციის მოახლოება.

1900 წლის აგვისტოს ისტორიული გაფიცვა დამარცხდა, მაგრამ ეს არ იყო საბოლოო დამარცხება და მას არც უკვალოდ ჩაუვლია. სტალინურმა გაზეთმა „ბრძოლამ“ ამ გაფიცვას ასეთი შეფასება მისცა: „აი, ამ წუთიდან მუშათა მოძრაობა ჩვენში მტკიცედ აღგება პოლიტიკური ბრძოლის გზას... ჩვენი მუშები და მთავრობა პირისპირ დაუდგნენ ერთმანეთს და სამკედრო-სასიცოცხლოდ შეეტაკნენ. რაღა თქმა უნდა, პირველ შეტაკებაშივე სრული გამარჯვება ძალიან ძნელი იყო მუშათათვის და ადრე თუ გვიან იძულებული უნდა გამხდარიყვნენ იარაღი დაეყარათ. ეს კიდეც ასე მოხდა: მუშებმა მართლაც დაყარეს იარაღი, თითქოს დამარცხდნენ. მაგრამ ეს დამარცხება ბევრ გამარჯვებას აღემატებოდა თავისი მნიშვნელობით და შედეგებით. ეს დამარცხება ერთნაირი გამარჯვება იყო დამარცხებულთათვის; ყოველ შემთხვევაში ეს დამარცხება მომასწავებელი იყო გამარჯვების მოახლოებისა... დამარცხდნენ რამუშები გუშინ, ამითმათ გამარჯვება მოიმზადეს დღეისათვის“ (გაზ. „ბრძოლა“, № 2-3).

ცნობილია თუ რანაირად გაუქმდებოდა მეფის მთავრობა ვაფიცულებს. რვაასზე მეტი მუშა დააპატიმრეს. აქედან სამასზე მეტი ეტაპით გადასახლეს შორეულ ციმბირში. სწორედ ამ შთაბეჭდილებას გადმოგვცემს პოეტი ერთ მაშინდელ ლექსში, სადა წერს:

„ჩუ! შეერთა ქუჩა... ეს არ იყო ხმა მუსიკისა
მდიდარ დარბაზის სარკმელიდან გამოჰქეჩილი,
არა, ელარუნებს რკინის ჯაჭვი, მოდის ბორკილი,
მოდის, ელარუნებს ხელფეხებზე გამოჰქედილი!“

არ შეიძლება ამ დიდ ამბებს არ აღეგნო პოეტი. იგი დაშვიდებული ვერ შეხვდებოდა მუშების ასეთ მასობრივ დასჯას, დაპატიმრებას, გასამართლებას, გადასახლებას. პატიმართა ბორკილთ ელარუნნი მისი გულის ქვითინს უერთდება, მაგრამ პოეტი ჯანსაღად აფასებს მოვლენებს და სინანულს არ განიცდის, გულში კვლავ იმედის ცეცხლი უღვრის და სწამს, რომ ბორკილთ ელარუნნი მილიონებს გამოაღვიძებს:

„დეე, ვერ ნახოს მეგობარი მოღლილმა მკლავმა,
დეე, ცხოვრებამ გადამთელოს, ჩამთქას საფლავმა,
ჰაინც იმედის ნაპერწკალი არ გამოქრება,
თუ ჩემი ჩანგი ვისაც უკენეს, მის გულს მიწვდება!“

შემოდგომამ თუმცა მზეს ნისლი მოახვია. მაგრამ პოეტს ჰაინც სჯერა:

„გაზაფხულის პირველი მზე
კვლავ გაგვიშლის ფერად დროშას,
ახლა ძაბით შებურვილსა,
კვლავ სხივებით შეგვიმოსავს“.

ამაყად და სრული შეგნებით ამბობს იროდიონ ევდოშვილი:

„ჯერ კიდევ ვუმღერ მე ჩემს დილასა,
ჩემსა განთიადს ვეალერსები,
ჯერ კიდევ შემწევს ძალა და ღონე,
არ დამიშვია მე ძირს ხელები!“

ეს ნათლად მეტყველებს იმაზე, რომ პოეტმა პირველი ბრძოლების დროებითი დამარცხების შემდეგაც შეინარჩუნა ოპტიმისტური განწყობილება, ჯანსაღად შეაფასა მოვლენები, ზელი არ ჩაიქნია მომავალზე და კვლავინდებური რწმენითა და აღფრთოვანებით განაგრძო სიმღერა მომავალი განთიადისა. ცხოვრება მრავალ სიმწარეს ასმევდა, მაგრამ მაინც თამამად მიჰყვებოდა იგი რევოლუციური მოძრაობის აღმავლობას. შთაგონებით უმღეროდა მუშათა სამართლიან ბრძოლას, შრომის თავისუფლებას. მის პოეზიაში მაგრად იკიდებს ფეხს მოქალაქეობრივი მოვალეობის შეგნება, საზოგადოებრივი უტილიტარიზმი. ცრემლი დავღვართ ორთავემ,—ეუბნება პოეტი თავის ჩონგურს,—ეს ხომ ლაჩრების წესია:

„ან რა დროს ქებად-ქებაა
გახაფხულის და იასი,
კორდებზე გალადებული
ბულბულის ტია-ტიაში!
არა, ამ მწუხარ ღამეში,
გარს რომ მოისხა ვარდები,
მაშინ, ჩონგურო სიმწარით
ხელიდან გამივარდები.
არა, ისევ და ისევე,
ისევ მას დავეკრავ სიმეხსა,
რაც რომ სიმწარით ნალევლსა
შეაერთობს. გააოცდებიან“.

სწორედ საზოგადოებრივი უტილიტარიზმი, საზოგადოებრივი მოვალეობის მაღალი შეგნება მატებდა ძალას პოეტს და მის შემოქმედებას ცხოველყოფელი ენერგიით ავსებდა. იგი ღრმად სწვდებოდა ცხოვრების შინაგან მოვლენებს და სჭვრეტდა ხალხის მომავალ საბრძოლო ამქუხარებას. სრულიად ბუნებრივია, რომ მხოლოდ იროდიონ ედღოშვილს — მუშათა რევოლუციური მოძრაობის აღმავლობის მომღერალ პოეტს შეეძლო, იმავე დროს, განეჭვრიტა თავისი სამშობლოს ტურფა მომავალი, რადგან ამ მომავალს იგი განუყრელად

უკავშირებდა მუშათა განმათავისუფლებელ მოძრაობასთან. სხვა ძალა მისთვის მაშინ არ არსებობდა, არც შეიძლებოდა არსებულიყო. ამ ძალის შთაგონებით იყო, როცა ამბობდა:

„გალობს ბუღბული... ხალხი იღვიძებს,
დაგვიდგა ჟამი გაზაფხულისა...
მთელდება წყლული მრავალტანჯულის
ჩვენის ივერის ტურფა გულისა.
მთელდება წყლული, მას გმირი-გმირზე
წამლად, მალამოდ ედება ზედა.
აღზდექ, ამხედრდი, ხალხო ტანჯულო
და გაილაშქრე ბრძოლის ველზედა!“

დიახ, მთელი ათი წლის მანძილზე პოეტი აღტაცებით უმღეროდა განთიადს, იგი აუწყებდა ხალხს ქარიშხლის მოახლოებას და გული იმედით უცემდა. პირველი რევოლუციის წინა დღეებში რეალისტი პოეტი ამაყად გაჰყურებდა სევდით მოცულ არემარეს, სადაც ბუნების ცრემლსა და კაეშანს ბუხს გულსაკლავი კვნესა უერთდებოდა, მაგრამ იგი არაფრად აგდებს „ბუნების გლოვას“, კაეშნით დაბურვილს „მაღლა ცასა და დაბლა ბარს“. ბნელით მოცულ არემარეში მან გაზაფხულის სხივი შეიცნო და გულში სამუდამო იმედი ჩაესახა:

„გულში, გულში გაზაფხულის
სხივმა დაჰკრა, გაიცინა
და იმედმა, ფრთაშესხმულმა,
აღმადგინა, აღმაფრინა!
ქარი კვნესის, ჩანგი მღერის,
სიხარულით თრთოლავს გული,
ეს პირველი სხივი არის:
მეგობრებო, გაზაფხული!“

ეს იყო პირველი რევოლუციის წინა დღეებში, როცა რუსეთ-იაპონიის ომმა კიდევ უფრო გაამწვავა კლასობრივი წინააღმდეგობანი და გაზარდა რევოლუციური მოძრაობა მთელს რუსეთში. ამ ომთან დაკავშირებით რ. ს. დ. მუშათა პარტიის

კავკასიის კავშირის თბილისის კომიტეტი თავის ერო-ერთ სტალინურ პროკლამაციაში მუშებს, მშრომელ მასებს მოუწოდებდა: „...მაშ, ჩვენ გამოვიღვიძოთ, ამხანაგებო, გამოვიღვიძოთ და ვიმოქმედოთ! დრო საშუაია!... ვისურვოთ, რომ ეს ომი ყირიმის ომზე უარესი შეიქნეს რუსეთის თვითმპყრობელობისათვის... მაშინ ბატონყმობა დაიბნო, ახლა, ამ ომის შემდეგ-კი ბატონყმობის დიდი შვილი — თვითმპყრობელობა თავის აყროლებულ მძოვრ პოლიცია-ჯანდარმებით დაემარხოთ! ვისურვოთ ეს, — და კიდევ ვიმოქმედოთ ამხანაგებო“.

ცნობილია, რომ ბოლშევიკები და მენშევიკები სხვადასხვა თვალსაზრისზე იდგნენ ომისადმი დამოკიდებულების საკითხში. მენშევიკები მეფის, მემამულეთა და კაპიტალისტთა „სამშობლოს“ დაცვის პოზიციებზე დადგნენ, ბოლშევიკები კი ფიქრობდნენ, რომ რუსეთის დამარცხება ომში დაასუსტებდა თვითმპყრობელობას და ფართოდ გაუხსნიდა ხელ-ფეხს რევოლუციურ მოძრაობას. ასეც მოხდა. მეფის ჯარების ზედიზედმა წარუმატებლობამ ხალხის უფართოეს მასებს აშკარად დაანახა ცარიზმის სიღამპლე. მასებში დღითი დღე იზრდებოდა თვითმპყრობელობის სიძულვილი და მის წინააღმდეგ ბრძოლის სულსკვეთება.

წინააღმდეგ მენშევიკებისა, რომლებიც მუშათა კლასის ინტერესებისადმი აშკარა ღალატის მოღიპული გზით დაექანენ, ბოლშევიკები მასებს თვითმპყრობელობის დასამხობად რაზმად წაიყვანეს. ამიერკავკასიის პარტიული ორგანიზაცია, ამხანაგ სტალინის ხელმძღვანელობით, მოუწოდებდა მშრომელ ხალხს „გამოვიღვიძოთ და ვიმოქმედოთ“. პოეტი იროდიონ ევლოშვილიც ამ პერიოდში რევოლუციური მოქმედების თვალსაზრისზე იდგა. მთელ რიგ ლექსებში იგი ზიზღს გამოსთქვამდა

მოძლილებსა, ლიბერალებისა და შემარიგებლების წინააღმდეგ, მისი ლექსები მგზნებარე ნაღარასავით აღვიძებდა ხალხს:

„გაფრინდი, ფიქრო, სალამი
შეგობრებს მიე გულისა,
უთხარ თან გამყვა იმედი
იმათი სიყვარულისა.

გაფრინდი ფიქრო, სალამი —
შეგობრებს სიყვარულისა,
უთხარ რომ გამოიღვიძოს
იმედმა გაზაფხულისა!“

ამხანაგ სტალინის ხელმძღვანელობით რევოლუციურმა მოძრაობამ ამიერკავკასიაში ფართო გაქანება მიიღო. „1904 წლის დეკემბერში ჩატარდა ბაქოს მუშების გრანდიოზული გაფიცვა, რომელიც გაგრძელდა 13-დან 31 დეკემბრამდე და დამთავრდა რუსეთის მუშათა მოძრაობის ისტორიაში პირველი კოლექტიური ხელშეკრულების დადებით ნავთის მრეწველებთან“ (ლ. პ. ბერია).

„ბაქოს გაფიცვა გადაიქცა ამიერკავკასიისა და რუსეთის მთელ რიგ რაიონებში რევოლუციური აღმავლობის დასაწყისად“. „...—ბაქოს გაფიცვა მთელ რუსეთში იანვარ-თებერვლის სახელოვანი გამოსვლების სიგნალი გახდა“ (ი. სტალინი). „ეს გაფიცვა, — ნათქვამია საკავშირო კ. პ. (ბ) ისტორიის მოკლე კურსში, — თითქოს იყო ჭექა-ქუხილის წინამორბედი ელვა დიდი რევოლუციური ქარიშხლის წინ“.

სწორედ ამაზე შეეძლო ეთქვა პოეტს:

„მთას ბურუსი შემორტყმია,
ნისლს მინდორი დაუფარავს,
ქარი გმინავს და ბობოქრობს,
არემარეს აკრობს, ზარავს!“.

(იროდიონ ევდოშვილმა, როგორც მუშათა კლასის გებრძოლმა პოეტმა, სახელი და სიყვარული პირველი რევოლუციის წინა ხანაში მოიპოვა. სამწერლო სარბიელზე გამოსვლისთანავე ყურადღება იმით მიიქცია, რომ მან ქართულ პოეზიაში ახალი თემები და მოტივები შემოიტანა. მან პირველმა დახატა წარმოების მუშისა და კაპიტალისტური ექსპლუატაციისაგან გაღატაკებული ადამიანების სახეები, მათი შეურბეგბელი, არსებული საზოგადოებრივი ურთიერთობისადმი მტრული სულისკვეთება. იროდიონ ევდოშვილის საბრძოლო პათოსით აღბეჭდილი ლექსები კვალდაკვალ მისდევდნენ მოვლენებს და უშუალოდ ეხმაურებოდნენ რევოლუციური მასების მზარდ მოთხოვნილებებსა და განწყობილებებს.)

იროდიონ ევდოშვილის პოპულარობის საფუძველი იმაში უნდა ვეძიოთ, რომ მან ყველაზე უკეთესად გამოხატა მაშინ ქართულ პოეზიაში პირველი რევოლუციის ეპოქის მოწინავე მასების სულისკვეთება, რომ რევოლუციურ პოეზიას მოუწინაა შესატყვისი რიტმი, ხალხის სამეტყველო, მოწოდებითი ფორმა, რომელიც, იმავე დროს, ადვილად ეგუებოდა მასობრივი სიმღერების ფორმას.

იროდიონ ევდოშვილი იყო ათას ცხრაას ხუთი წლის რევოლუციის მგზნებარე მომღერალი. ასეთად შევიდა იგი ქართული ლიტერატურის ისტორიაში. ჩვენ დავინახეთ თუ როგორი უშუალოდით გამოხატავდა იროდიონ ევდოშვილი თავის ნაწარმოებებში მშრომელთა ინტერესებს, მათს საბრძოლო მისწრაფებას მუშათა მოძრაობის აღმავლობის მთელს მანძილზე, ჯერ კიდევ ცხრაას ხუთი წლის რევოლუციამდე. მაგრამ, როცა 1905 წლის 9 იანვრის შემდეგ მუშებისა და რევოლუციური გლეხების განმათავისუფლებელი მოძრაობა, მათი გაფიცვები და აჯანყებები მთელს რუსეთს მოედო, იროდიონ

ევდოშილის შემოქმედებით ცხოვრებაში უჩვეულო გააქტიურება დაიწყო, ფრთები შეისხეს მისმა იმედებმა. პოეტმა თვალეში შეხედა განთიადს და მისი ლექსის ყოველი სტრიქონი მძლავრი შემართებითი პათოსით გაიმსჭვალა.

პოეტის სამშობლოში რევოლუციამ მძლავრად გაშალა მხრები. საქართველოს ფაშრიკა-ქარხნებში მუშათა გაფიცვებს წმინდა პოლიტიკური ხასიათი ჰქონდათ. გლეხთა რევოლუციურმა მოძრაობამ ხომ განსაკუთრებით ფართო ხასიათი მიიღო. „გლეხთა მოძრაობა, — წერს ამხანაგი სტალინი საკავშირო კ. პ. (ბ) ისტორიის მოკლე კურსში, — სულ უფრო და უფრო ფართოვდებოდა რუსეთის ცენტრში, პოვოლჟიეში, ამიერკავკასიაში, განსაკუთრებით საქართველოში“.

ამ ისტორიულ ეპოქას მხატვრულ მწერლობაში თავისი მესიტყვე უნდა ჰყოლოდა და ეს მესიტყვე სწორედ იროდიონ ევდოშილი იყო, რომელმაც მთელი მიმდინარეობა შექმნა მაშინ. პოეტის ყველა საუკეთესო ადრინდელი ლექსი განსაკუთრებით ათი წლის წინათ დაწერილი ლექსი „მეგობრებს“ ზეპირად იცოდნენ მუშებმა, გლეხებმა, მოწინავე მოსწავლე ახალგაზრდობამ.

საბჭოთა ეპოქის გამოჩენილი პოეტი ვლადიმერ მაიაკოვსკი ხშირად აღნიშნავდა თუ რა გატაცებით ეწაფებოდნენ მოსწავლეები ირ. ევდოშილის ლექსებს, როგორ უყვარდათ მათ ისინი და რა გამარეგოლუციონერებელ ზეგავლენას ახდენდა ევდოშილის პოეზია, საერთოდ, მასებზე. ვლ. მაიაკოვსკიმ ზეპირად იცოდა ირ. ევდოშილის მთელი რიგი ლექსები და როცა პირველი რევოლუციის მშფოთვარე დღეებს გაიხსენებდა, მაშინვე ზეპირად წარმოსთქვამდა ხოლმე:

„მეგობრებო, წინ, წინ გასწით,
ნუ შედრკება თქვენი გული!
დე, მკერდს სისხლის დალი აჩნდეს
და შუბლს ოფლის ნაკადული!

წინ, წინ მედგრად შევებრძოლოთ
ჩარხუელმართ ამ ჩვენ დროსა,
ქირის ოფლში გავატაროთ
სიპართლის და ძმობის დროსა!“

ამით ვლ. მაიაკოვსკი აღნიშნავდა იმ კეთილმყოფელ გავლენასაც, რაც იროდიონ ევდოშვილის პოეზიამ მის მომავალ შემოქმედებაზე მოახდინა.

(იროდიონ ევდოშვილი რევოლუციის ნამდვილი ტრიბუნი იყო. ჯგო, როგორც უკვე ვთქვით, წერდა პათეტურ ლექსებს, რომლებიც გამსჭვალული იყვნენ შემაერთებისა და შურისძიების გრძნობით. როცა პოეტი ამ ლექსებს წერდა, მას სრულიად ფიქრად არ ჰქონია, რომ მათ ხალხი იმღერებდა; იგი თავისი ლექსებისათვის ეძებდა მხოლოდ მოწოდებითს, უშუალო მიმართვის ფორმას, რაც გამოღვიძებულ და საბრძოლველად ამდგარ მასებზე ძლიერ გავლენას ახდენდა. მაგრამ ქუჩებში გამოსულ ხალხს თავისი საბრძოლო სიმღერებიც ესაქიროებოდა და იგი ევდოშვილის ლექსებს თვითონ გამოუჩნავდა ხოლმე შესაფერ კანგებს. სრულიად ბუნებრივი იყო, რომ 1905 წლის რევოლუციის ეპოქაში არც ერთი პოეტი არ ყოფილა ისეთი პოპულარული, როგორც იყო ევდოშვილი. თვითმპყრობელობისა და კაპიტალისტების ბატონობის წინააღმდეგ მებრძოლ მასებს იგი სამართლიანად მიაჩნდათ თავიანთ პოეტად, რადგან მის ნაწარმოებებში ისინი ხედავდნენ თავიანთი მღელვარე ფიქრების ყველაზე მკვეთრ გამოხატულებას.

1905 წლის რევოლუციამ ხელი შეუწყო აგრეთვე პოეტის მთელი შემოქმედებითი შესაძლებლობის მომწიფებასა და გამოვლენას. როგორც მწერალი, მთლიანად იგი ამ ხანაში ჩამოყალიბდა. მგზნებარე რევოლუციურ ლექსებს გარდა მის კალამს ეკუთვნის უამრავი თარგმანები, მოთხრობები, მძაფრ-სატირული ნაწარმოებები; ამავე პერიოდში დაწერა მან მახვილი იუმორისტული პიესა „მწვანე სუფრა“ და სხვ.

პოეტის მთელი შემოქმედება ერთი დიდი მიზნით იყო გამსჭვალული. როგორც ორიგინალური ნაწარმოებები, ისე თარგმანები თავიანთი შინაარსითა და იდეური მიზანდასახულობით მასების დარაზმვასა და საბრძოლველად აღძვრას ემსახურებოდნენ.

იროდიონ ევდოშვილი ამ პერიოდის ნაწარმოებებში გვიხატავს საზოგადოებრივი ცხოვრების ტიპურ, დამახასიათებელ სურათებს. მას არ გამოპარვია თითქმის არც ერთი მნიშვნელოვანი მოვლენა, რომელსაც არ გამოხმაურებოდეს. პოეტი ძალიან ახლო იდგა ხალხთან, კარგად იცნობდა მუშებს, გლეხებს, მათს მდგომარეობასა და სულიერ ცხოვრებას. ამიტომ, როცა ვეცნობით მის შემოქმედებას, ჩვენს თვალწინ ერთგვარი თანამიმდევრობით ცოცხლდებიან იმდროინდელი ამბები.

1905 წლით დათარიღებულ ლექსში „სურათი“ პოეტი ასახავს რევოლუციის წინა დღეებს. ლექსის მთავარ ლირიკულ გმირად გამოყვანილია მოწინავე გლეხი, რომელიც ხალხს ბატონების წინააღმდეგ აჯანყებს... ზაფხულია. გლეხი მინდორში ყანას თიბავს. შრომისაგან დაღლილი მუხის ქვეშ ჩამოჯდება დასასვენებლად და თან „ნამგალს წყნარად ლესვას დაუწყებს“. ამ „მყუდროებაში“ ფიქრები შემოესევიათ და მის გონებას იქაურობას მოსწყვეტენ. თვალწინ სოფელი და თავისი უმწეო ქოხი წარმოუდგებიან, გული ნაღველით აევსება. მძიმე ყოფას, საერთოდ, თავისი ფიზიკური კვალიც კი დაუჩენია პოეტის ლირიკულ გმირზე. — დადარული აქვს მთლიანად სახე და მის თვალებში აღბეჭდილია მწარე ცხოვრება და სივაგლახეო. — გვეუბნება პოეტი.

ღრმა ფიქრებში წასულ გლეხს მოულოდნელად თავს პოლიციელი წაადგება. იგი გაწუხდება — იმის გამო. რომ ურჩობ, სოფელს აჯანყებ და არ გინდა ბატონს ემსახურო, დაპატიმრებული ხარო. ეს გარემოება ლექსის გმირისათვის მოულოდნელი არ აღმოჩნდა, იგი შინაგანად მომზადებული

შეხვდა ამ ამბავს და პოლიციელს სასტიკი წინააღმდეგობა გაუწია.

— ეგ მართალია, — მიუგო გლეხმა პოლიციელს, — გვეყოფა ტანჯვა, მოთმინების ფიალა აივსო, ახლა უღელში ვეღარ შეგვაბამენო. მიმსვლელსა და დამხვდურს შორის ცხარე დიალოგი გაიმართა. როცა უფროსის ბრმად მორჩილმა პოლიციელმა შეუყვირა და თან თოფი მოიმარჯვა, გლეხმა ვეღარ მოითმინა, მისმა ნამგალმაც იელვა და ორივე სასიკვდილოდ დაჭრილი ძირს დაეცა.

პოეტი, როგორც ბრწყინვალე რეალისტი, დამაჯერებლად გვიჩვენებდა, რომ მშრომელ მასებს „მოთმინების ფიალა“ აევსოთ და საჭირო შემთხვევაში ისინი მზად იყვნენ შემართებისათვის. თვითონ პოეტსაც არ ჰყოფნის მოთმინება იმის მოლოდინში თუ როდის იფეთქებს მასების აჯანყება, როდის დაუდგება ხალხს გაზაფხული. მრავალი რევოლუციონერი მეფის ციხეებსა და გადასახლებებში იტანჯებოდა, ხალხს სულს უხუთავდა თვითმპყრობელობა და ბურჟუაზიული ექსპლოატაცია. 1905 წლის გაზაფხული დგებოდა, პეტერბურგის მუშათა ცხრა იანვრის სისხლიანი ეპიზოდის შემდეგ ჩვენში ჯერ კიდევ მძლავრად არ იყო გაშლილი რევოლუციის ტალღები. პოეტი კი მოელოდა და სულ ახლოს სჭვრეტდა მას. ლექსში „მოლოდინში“ სწორედ ეს განცდა გამოხატა მან. ამ ლექსშიც, როგორც მრავალ ადრინდელ ლექსში, პოეტი არ თანაუგრძნობს ბუნების ზეიმს გაზაფხულზე. იგი საყვედურით მიმართავს თავისუფლად მოშრიალე ვერხვს და ეუბნება, რომ შენ ირგვლივ ვარდ-ყვავილებით შემკული ველი გარტყია და ის კი არ იცი, რომ არსებობს სხვა მდელოც, სადაც ეკალი სთესია და მხოლოდ ცრემლი იღვრებაო. მე გაზაფხულს იქ ველი, სადაც ხალხი იტანჯება, სადაც რკინა და ბორკილია, სად ამართულა საკანი ხალხთ გულის დასატანჯავადო.

„ეხ, ვერხვო, რასა შრიალეზ,
 ნეტა რას მეჩუროლეზი?
 ნუ ამიშალე ნალველი,
 ნუ ამიშალე წყლულები
 შეჰხარი ცბიერ გაზაფხულს,
 ხან მცინარს, ხანაც მოღუშულს,
 ნიავე კაბას გინაკვთავს,
 ნამსაც სიგრილე არა შურს;
 მაგრამ არ იცი ჩემთვისა
 სად არის გაზაფხულია?
 ნუ აშრიალე ტოტებსა,
 ნუ ამიშალე წყლულია!
 მე გაზაფხული იქა მაქვს,
 სადაც რკინა და ჯაჭვია,
 სად ამართულა საკანი...
 მას ბევრი დაუტანჯია!
 ჩემი ყვაილი იქ არი,
 არ გადაშლილა ლამაზი
 და მეც ვიმღერებ მაშინა,
 როცა ფრთას გაშლის გაეაზი“...

პოეტი ამ ლექსში პირდაპირ ლაპარაკობს იმის შესახებ,
 რომ მე სხვა გაზაფხული, სხვა დილა გამითენდებაო; ეს დილა
 დიდ მსხვერპლს მოითხოვს, იგი სისხლისფრად შეიღებება,
 მაგრამ „მის მორწყულ მდელიოზე ყვაილი ამოღერდებაო“.
 მწერალი შინაგანი ოპტიმიზმით შთაგონებული ელის ამ დი-
 ლას:

„მე იმას ველი, იმის ბუქს,
 ველი, ვერ მომითმენია,
 რა ვუყოთ, თუ კი უმსხვერპლოდ
 ღამეს ვერ გაუთენია“

ამაშია საწყისი იმ საბრძოლო რომანტიკისა, რაც ასე და-
 მახასიათებელი იყო იროდიონ ევდოშვილის ცხრაას ხუთი
 წლის რევოლუციის პერიოდის შემოქმედებისათვის. ამ რევო-
 ლუციური პათოსითა და გაუტეხელი საბრძოლო ენერგიით
 იყო აღბეჭდილი პოეტის ორიგინალური და ნათარგმნი ლექ-

სები, რომელთა დიდი უმრავლესობა იბეჭდებოდა იმპროვიზ-
დელ მოწინავე პრესაში. ლექსში „მეგობრებს“, რომელაც
თითქოს ახალწლისადმია მიძღვნილი, არსებითად ლაპარაკია
ხალხთა ცხოვრებაში ახალი ერის დასაწყისზე, როცა დაემხო-
ნა მონობა და მშრომელი ხალხი თავისუფალ ცხოვრებას შეჰ-
ქმნის. პოეტი აღიდებს იმ გმირებს, რომლებმაც თავი დასდეს
თავისუფლებისათვის. მათ, — ამბობს პოეტი, — სამარადისო
ხეგლი აიგეს ხალხის გულში, ჩვენი წრე კი უფრო უნდა შე-
ვამჭიდროვოთ და განვამტკიცოთ ერთმანეთის სიყვარულით.

რევოლუციის ტალღა თანდათან იზრდებოდა. რეაქციის
ხალხები ძრწოდნენ, ბურჟუაზია და თავადაზნაურობა დან-
ფრთხალი იყო და სასოწარკვეთილებას ეძლეოდა, მშრომელ
მასებში გამარჯვების რწმენა მტკიცდებოდა. სახალხო პოე-
ტის ლექსებსაც ცხოველმყოფელობა ემატებოდა. მატულობ-
და მათში საბრძოლო განწყობილება, მტრისადმი შურისძი-
ების გრძნობა. ევდოშვილის ლექსის სტრიქონები კვესივით ნა-
პერწყლებს გამოსცემდნენ და როგორც აბედს ისე ედებოდნენ
ეს ნაპერწყლები დაჩაგრულთა გულებს, ანთებდნენ და სა-
ბრძოლველად ალაგზნებდნენ მათ. პირველყოვლისა, თვით
პოეტში მტკიცდებოდა რწმენა რევოლუციის გამარჯვებისა
და მის აღფრთოვანებას საზღვარი არა ჰქონდა. ეს აღფრთო-
ვანება მშვენივრად გამოხატა ევდოშვილმა ლექსში „ჩემს
მტერს“. აქ იგი ტანჯულთა სახელით მიმართავს მტარვალს
და ეუბნება:

„აბა დახედე ამ ჩემ წალულებსა,
შენ, ჩემო მტერო, აწ კი მაჭარავ,
შენ მონობაში გაკაედა მკლავი,
აწ ველარ მოხრი, ვერ გადაძალავ!
დიდი ხანია შენ ფეხქვეშ ვეგდე,
არ შეისმინე ცრემლი, მუდარა...
დათვალე დღენი, ჩადის შენი მზე,
სალამომ კუბო დაგისუდარა“.

პოეტის ლექსის სტრიქონები ხალისიანად ჟღერენ:

„იმედის ტალღამ გულს დაჰკრა,
სიმებმა დაიწკრიალეს,
ბაღში იფეთქა კოკორმა,
მერცხლებმა შეიფრთხილეს.
თანაც მღერიან ჭიკჭიკით:
„ზღვა ლელავს, ქარიშხალია,
და გაზაფხულის შემქმნელიც
მხოლოდ მის ძალთა ძალია“

იროდიონ ევდოშვილს ურყევად სწამდა, რომ „გაზაფხულის შემქმნელი მხოლოდ ქარიშხლის ძალთა ძალია“, „რომ ბრძოლაშია მხოლოდ მშვიდობის ტყბილი ფიალა“, და „მაშინ ჩადგება გრიგალი, ზღვაც მხოლოდ მაშინ დაცხრება, როს მოშლილ გემის¹⁾ ნაფოტი ჰაერში გადიფანტება“.

„ოჰ, ჩქარა მეხი მედგარი, მოხდეს რაც მოსახდენია“ — ამაყად გაიძახოდა პოეტი და პროლეტარიატს ერთსულოვანი შეუპოვარი ბრძოლისაკენ მოუხმობდა. ერთ თავის სასიმღერო ლექსს „ღუბინუშკას მაგიერ“, რომელიც მაშინვე გავრცელდა მასებში, ასე ამთავრებდა:

„პროლეტარებო შემოკრბით ერთად ძმურად!
წავიდეთ წინ წითელი დროშით.
პროლეტარებო, მტერს დავხვდეთ ერთგულად
და გზა შევღებოთ სისხლით და ოფლით!
აბა, ძმებო, თამამად,
აბა, ძმებო, ერთგულად
წავიდეთ, წავიდეთ
წინ, წინ!“

პოეტმა მრავალი ორიგინალური ლექსი უძღვნა მუშათა კლასის ცხოვრების დახასიათებასა და მის სამართლიან ბრძოლას. მაგრამ პოეტის მსოფლმხედველობის დასახასიათებლად

¹⁾ მოშლილ გემში პოეტი გულისხმობს თვითმპყრობელობას.

საქმარისი არაა მხოლოდ ორიგინალური ლექსების გათვალისწინება. საჭიროა თვალი გადავავლოთ მის თარგმანებსაც, რომლებიც შერჩეული აქვს იდეურ-პოლიტიკური სიმახვილის თვალსაზრისით. ეს თარგმანებიც, მისი ორიგინალური ლექსების მსგავსად, ეხმაურებოდნენ მომენტის აქტუალურ მოთხოვნილებებს და მოწინავე პროლეტარიატის რევოლუციურ თვალსაზრისს გამოხატავდნენ.

„პირველი მაისი“, რომელიც რუსულიდანაა თარგმნილი, გამოხატავს პროლეტარიატის საბრძოლო ძალთა შემქმნელობისა და დარაზმული ბრძოლის იდეას.

- „აბა ძმებო, მხარი მხარსა,
დარაზმულნი დავდგეთ ერთად,
მივეუპატიოთ ძალი-ძალსა
მტრის ბანაკის გასაქვეთად!
კიდით კიდე, მიწის ზურგზე
დღეს ჩვენი ხმა მხიარული,
აქუხდეს და ახმაურდეს
როგორც წმინდა ნაკადული!“

„საერთაშორისო სიმღერა“ (ინტერნაციონალი) ირ. ევდოშვილმა თარგმნა სწორედ იმიტომ, რომ მასში საბრძოლო მოტივებთან ერთად გამოხატული იყო მუშათა ძალისადმი რწმენა. პროლეტარიატის ბელადები მუშებს ასწავლიდნენ, რომ მათი განთავისუფლება თვით მათს ხელშია და ისინი სხვა, გარეშე ძალაზე არ უნდა ამყარებდნენ იმედებს. ამ თარგმანში იროდიონიც ამას უსვამდა ხაზს — „მუშებო, ღმერთი ჩვენ ვერ დაგვიხსნის, ვერც მეფე, ვერცა ტრიბუნი, თვითვე დაგვიხსნათ ჩვენ ჩვენი თავი“... „ვიდრე ცხელია, ჩვენი რკინა ვაწროთოდ, ჩვენვე ჩავებერთ ჩვენსა ქურასა“.

• იროდიონ ევდოშვილი თარგმნის დროს არჩევდა უმთავრესად ისეთ ნაწარმოებებს, რომლებიც შედარებით ზედმიწევნით გამოხატავდნენ 1905 წლის რევოლუციაში მუშათა კლასის საბრძოლო ამოცანებს. ამ პერიოდში ერთ-ერთი მთავარი

ლოზუნგი იყო რვა საათიანი სამუშაო დღის მოთხოვნა. რვა საათიან სამუშაო დღესთან ერთად მშრომელები მოითხოვდნენ პოლიტიკურ თავისუფლებას, — სიტყვისა და პრესის თავისუფლებას. მუშათა ეს მოთხოვნები შესანიშნავად იყო გამოხატული პოპულარულ რუსულ ლექსში „რვა საათი“. ლექსში ავტორი მუშებს ეუბნებოდა, რომ თქვენი მდგომარეობა პარლამენტის მდგომარეობაზე გაცილებით უარესია და თუ თქვენი ტანჯვისა და ტკივილის შესახებ თქვენ თვითონ არ ამოიღებთ ხმას, მაშინ, გარწმუნებთ, „თვითუტყვი ქვა თქვენსა მაგივრად დაიქვითინებსო“. ხმა სიმართლისა მოგვიწოდებს და თამამად გავყვეთ მასო. იროდიონ ევდოშვილმა ეს ლექსი მაშინვე თარგმნა, რადგან იგი ავსებდა და ანვითარებდა ქართველი რევოლუციონერი პოეტის შემოქმედების თემატიკას და მოტივებს.

შეიძლება ითქვას, რომ არ დარჩენილა მაშინდელი რუსული რევოლუციური პოეზიის არც ერთი მნიშვნელოვანი ნიმუში, რომელიც ირ. ევდოშვილს არ ეთარგმნოს. განა თვით პოეტის ლექსის სტრიქონებს არ მოგვაგონებს მის მიერ თარგმნილი რუსული ლექსის „ძმებო, დროშა გაიშალა“ სტრიქონები:

„ძმებო, დროშა გაიშალა,
ხედავთ წითლად გადიფერა,
შეეჯერათ ჩვენი ძალა
და დავძახოთ კვლავ სიმღერა!
მალლა ასწით, ამ ქუჩაზე
ტალღასავით გავიღვაროთ,
გადავადვით მკლავი მკლავზე,
წინ, მუშებო, წინ ვიაროთ!
მზე ამოდის, ხალხს ვახაროთ:
წითლადა ეღერს განთიადი!
კრიმანჭულში დავიძახოთ:
გვითენდება დღე დიადი!“

„დაიგუგუნე ჩენო სიმღერავ,
ჩენი ალამი ქვეყნად ფრიალებს,
თან მოაქვს ბრძოლა, შურისძიება,
ირგვლივა სთესავს თავის ძალთა-ძალებს!“

სხვა ლექსში კვითხულობთ:

„ძმებო, გმირულად მკერდით მივაწვეთ
და გაეარღვიოთ შავი კედელი,
დუხპირ ბრძოლაში ჩვენ გამოვიწერთ,
დავცეთ ბორკილის გამომკედელნი!“

რევოლუციის ზრდა, რევოლუციური შეგნების ამაღლება მუშათა კლასში თავის ძლიერ იდეურ ზეგავლენას ახდენდა პოეტზე, მის მხატვრულ შემოქმედებაზე. „თუ იანვრის შეჯახებაზე ვამბობდით, — წერდა 1906 წელს ამხანაგი სტალინი, — რომ მას რევოლუციური შეგნება არ მოეძვებოდაო, სამაგიეროდ, დეკემბრის შეჯახებაზე უნდა ვთქვათ, რომ მას ასეთი შეგნება ახლდა. თერთმეტი თვის რევოლუციურმა ქარტეხილმა საკმაოდ აუხილა თვალი რუსეთის მებრძოლ პროლეტარიატს და ლოზუნგები: ძირს თვითმპყრობელობა! გაუმარჯოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას! — ყოველდღიურ ლოზუნგებად, მასის ლოზუნგებად გადაიქცა. აქ ველარ ნახავდით ვერც ეკლესიის ბაირალებს და ველარც ხატებსა და მეფის სურათებს, — მათს ნაცვლად წითელი დროშები ფრიალებდა და მათს ადგილს მარქს-ენგელსის სურათები ამკობდნენ. აქ ველარ გაიგონებდით ფსალმუნებისა და „ბოყე, ცარია ხრანი“-ს გალობას, — ამის მაგიერ „მარხელიეზასა“ და „ვარშავიანკას“ სიმღერა გაისმოდა და ყურს სუყრუებდა დამჩაგვრელებს.“¹⁾

¹⁾ იხ. ი. სტალინი, თხზულებანი, ტ. I, გვ. 190-191.

ცხრა იანვრის სიხლიანმა ამბებმა სამუდამოდ აუხილეს თვალები მუშებს. როგორც სამართლიანად ამბობდნენ მაშინ, „პროლეტარიატი ათი წლის პროპაგანდით ვერ შეიგნებდა იმდენს, რაც მან აჯანყების დღეებში შეიგნო“. იროდიონ ევდოშვილი სტიქიურად არ მისდევდა ამ ბოობქარ ტალღებს. ამიტომ იყო, რომ მის პოეზიაში უშუალო გამოვლინებას პოულობდნენ რევოლუციური პროლეტარიატის საუკეთესო მოტივები. სწორედ ეს სიმღერები, — „მარსელიეზა“ და „ვარშავიანკა“, რომელთა ხმაც, როგორც ამხანაგი სტალინი ამბობს, ყურს უყრუებდა დამჩაგვრლებს, მაშინვე სთარგმნა ირ. ევდოშვილმა. მის მიერ თარგმნილი „ვარშავიანკა“ დამსახურებული პოპულარობით სარგებლობდა ქართველ მუშებში. მხნეობასა და შეუდრეკლობის სულისკვეთებას მატებდა თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ ამდგარ მასებს ლექსის სტრიქონები:

„ძმებო, შავები თავს დაგვტრიალებს,
შავი ძალანი გვიჭერენ ხლართსა,
ჩავებით ომში და არ ვიცით დღეს
რა გადახდება ხვალე ჩვენ თავსა!
მაგრამ ამაყად ავწევთ ღროშასა,
წმინდა საქმისთვის საქვეყნიეროდ
და ნუ შევწყვეტავთ მტერთან ბრძოლასა
ვიდრე ჩვენ მიზანს არ მივალწით!...
ვინც ამ ბრძოლაში, დიად ბრძოლაში
სისხლით მოსვრილი ძირს დაეცემა,
მისი სახელი ჩვენს სიმღერაში
შთამამავლობას გადაეცემა!“

პოეტი სრულიად სამართლიანად ამბობდა თავის თავზე: „ჩემი სატრფოა აწ ქარიშხალი, ზღვა აღზნებული, ზღვა ბოობქარი, ხალხის გულიდან ამოვარდნილი ჭექა-ქუხილი და ნიაღვარი“. რევოლუციის პერიოდში მთელის ძალით იჩინა თავი პოეტის შინაგანმა სტიქიამ, მისმა შემოქმედებითმა ენერგიამ. იგი, როგორც რევოლუციის შეუპოვარი ჯარის-

კაცი, მთელი შესაძლებლობით იბრძოდა, მხატვრული აზროვნების ყველა ჟანრში შექონდა მას თავისი რევოლუციური პათოსი. ამ შემთხვევაში აღსანიშნავია აგრეთვე პოეტის სატირული ნაწარმოებები. არასოდეს არა ჰქონიათ მის სატირულ ლექსებს ისეთი სიმძაფრე და სიმახვილე, როგორც ჰქონდა ამ პერიოდში. იროდიონ 'ევდოშილის სატირულ ლექსები, რომ იტყვიან, პირდაპირ სამართებელივით ჰკვეთდნენ და მდუღარესავით თუთქავდნენ მტერს. ამ ლექსებიდან პირველ რიგში უნდა მოვიხსენიოთ „ვაი ჩვენ თავს“.

„ვაი ჩვენ თავს“ მიმართულია თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ. მასში გამოხატულია ეშმაკეულთა (გაბატონებული კლასების) შეშფოთება იმის გამო, რომ მათი ავადმყოფი სასიკვდილოდაა დაავადებული და, რომ მისი მდგომარეობა დღითი დღე უარესდება.

„მაგრამ რაც დღე-ღამე გადის,
მით სუსტდება ავადმყოფი,
საცა არის დაობლდება
ჯოჯოხეთის სრა-სამყოფი.
ეშმაკები ზარს ამბობენ,
გულს ჰკიდიან ავგაროზი,
ვაი ჩვენ თავს, ვაი ჩვენ თავს,
კვდება, კვდება ტარტაროზი!“

ტარტაროზი სიმბოლოა თვითმპყრობელობისა, ეშმაკები კი — ბურჟუეზიებისა და მემამულეებისა, რომელნიც თავიანთ ხსნას მეფის რეჟიმის გადარჩენაში ხედავდნენ. იროდიონ ევდოშილის სატირული ლექსებიც დიდი პოპულარობით სარგებლობდნენ. მახსოვს, იგონებს, მწერალი დავით კასრაძე, ერთმანეთს რომ ვხვდებოდით, ხუმრობით ასე ვესალმე-

ბოდით: „ვამ ჩვენ თავს, ვამ ჩვენ თავს, ავად არის ტარტა-
როზი!“

იროდიონ ევდოშვილი, როგორც უკვე ვთქვით, ქართული კლასიკური ლიტერატურის პატრიოტულ ტრადიციებსაც მიჰყვებოდა, მაგრამ რევოლუციის ეპოქაში იგი სრულიად ახალი თვალსაზრისით განიხილავდა მას. იროდიონი იყო ნამდვილი პროლეტარული, რევოლუციური პატრიოტიზმის გამომხატველი იმ დროინდელ ქართულ პოეზიაში. პოეტი არასოდეს არ ივიწყებდა სამშობლოს, მაგრამ განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდა მუშათა კლასის რევოლუციურ მოძრაობას. ამ მოძრაობის გამარჯვებაში ხედავდა იგი სამშობლოს ნამდვილი თავისუფლების საწყისებს. რევოლუციის პერიოდის ირ. ევდოშვილი სრულიად განსხვავდებოდა ბურჟუაზიული ნაციონალიზმით დაავადებული პოეტებისაგან, რომელნიც ცდილობდნენ პროლეტარიატის სამართლიანი საბრძოლო ინტერესებისათვის დაეპირისპირებინათ ყალბი პატრიოტული იდეები, ბურჟუაზიული სამშობლოს დაცვის იდეები. ირ. ევდოშვილი ებრძოდა ასეთ დამყავებულ „პატრიოტებს“. იროდიონ ევდოშვილი შორს იდგა მამინ „ეროვნული ერთიანობის საფუძველზე ყველა კლასის გაერთიანებას“ თვალსაზრისისაგან, იგი თავის შემოქმედებაში იცავდა და აწვითებდა კლასთა ბრძოლის პრინციპებს. ამაში იყო მისი პოეზიის განსაკუთრებული პროგრესული ზასათი.

იროდიონ ევდოშვილი სამშობლოს, მშობლიური ხალხის თავისუფლების იდეას ორგანულად აკავშირებდა მუშათა კლასის რევოლუციურ ბრძოლასთან. პოეტი ისეთივე შინაგანი უშუალობით წერდა თვითმპყრობელური რუსეთის კოლონიალად გადაქცეული საქართველოს ბედზე, როგორც პროლეტარიატის სოციალურ და პოლიტიკურ ყოფაზე. როცა პირველმა რევოლუციამ იფეთქა და მისი ტალღები აზვირთ-

დნენ, პოეტს მაშინვე „მიჯაჭვეული ამირანის“ განთავისუფლების იმედით აუტყერდა გული და მთელის ხმით შესძახა:

„იფეთქა აღმოსავლეთმაც,
წითელი ღროშა გაშალა,
კლდეზე მიჯაჭვეულ ამირანს
სხივები გადააყარა!“

პოეტი ხედავდა, რომ ქართველი ხალხი, — რევოლუციური მუშები და გლეხები უთანასწორო ბრძოლაში იყვნენ ჩაბმული, მაგრამ მაინც ამხნეებდა სამშობლოს თავისუფლებისათვის თავდადებულთ:

„მეგობრებო, ვაეცაურად,
გულადობა უსწორ ომში,
წინ წავიდეთ ჩვენ ერთგულად,
დავიხოცნეთ სამშობლოში!
კენესის ხალხი, იტანჯება,
შეელასა გვთხოვს ღვიძლსა შვილებს,
თუ საფლავი გავგვებრება,
ისევ ხალხი დაგვიტირებს!
და ახლა კი ნულარ ვფიქრობთ,
წინ წავიდეთ უსწორ ომში,
გამარჯვება ტანჯულ ხალხსა,
დავიხოცეთ სამშობლოში!“

* * *

რევოლუცია რთულ ფაზაში შედიოდა. რუსეთის მეფის მთავრობამ დააჩქარა იაპონიასთან ომის დამთავრება, რათა ძალა მოეკრიბა და შური ეძია ხალხზე, ანგარიში გაესწორებინა რევოლუციური პროლეტარიატისათვის. რეაქციამ თანდათან ფრთები გაშალა, დაიწყო აჯანყებების იარაღით ჩახშობა, აჯანყებულთა დაპატიმრება, გადასახლება. არაადამიანური სისასტიკე გამოიჩინა მეფის მთავრობამ განსაკუთრებით რუსეთის ჩაგრულ ხალხთა წინააღმდეგ. თითქმის მთელი საქართველო აჯანყებებით იყო მოდებული და დამსჯელი რაზმებიც თითქმის ყველა კუთხესა და სოფელში იღვა. ამ

გარემოებამ რევოლუციის თანამგზავრთა წრეში, კერძოდ ინტელიგენციაში, რღვევა გამოიწვია. მწერლობაში ფეხი მოიკიდა დაცემულობამ, სკეპტიციზმმა, მაგრამ იროდიონ ევდოშვილი ამ მძიმე ვითარებაშიაც ერთხანს საკმაოდ მტკიცედ შეერჩა თავის ძველ შეხედულებებს. მის ლექსებში კვლავ ისმოდა გაუტეხელი ნებისყოფის რევოლუციონერი პოეტის მგზნებარე ხმა.

რევოლუციის დამარცხების შემდეგ ერთ წელზე მეტი ხნის განმავლობაში იროდიონ ევდოშვილს ახლო არ გაჰკარებია უიმედობისა და დაცემულობის განწყობილება. ლექსში „ტალღა ტალღაზე მიდის, მიგორავს“, რომელიც დაწერილია 1906 წელს, თვითმპყრობელობას პოეტი მოშლილ გემს ადარებს და ზღვის ტალღებს (ხალხს) შესძახის — იარე წინ, განთიადისკენ, „დაჰკარი მოშლილ გემს და გამარჯვება სხივებს შესძახე!“

აი, ლექსი „ღამე“. გგონიათ, რომ ეს ლექსი შავი ფერებით იქნება დამძიმებული. შესავალში მართლაც ასეთად აგვიწერს პოეტი გარემოს. ბნელა, ცა მოქუშულა, ირგვლივ მდუმარებაა, მხოლოდ მიკიოტი გაჰკივის და პოეტის გული შავ ფიქრებს მიაქვს. მაგრამ არა, სასოწარკვეთილებას არ ეძლევა, მას გული უკვნესის, მაგრამ გულგატეხილობისაგან შორს დგას. ამ წყვილიად ღამეშიც განთიადი აგონდება: „ველი, ოხ, ველი, როდის იქნება ცამ აიხადოს შავი პირბადეო!“

რევოლუციის ტალღები გაიშვიათდნენ, დარჩნენ ცალკეული ზვირთები, რომლებიც არა ცხრებოდნენ და კვლავ დასაქუხებლად ემზადებოდნენ. აი, ამ ზვირთებს მიჰყევით მედგრად, მოუსვით მკლავი, აქ გადასწყდება ბედი და განთიადზე ღროშას ამართავს თამამი ნავიო. — ამბობს ირ. ევდოშვილი. ეს განცდა უფრო თამამად არის გამოხატული ლექსში „ჩონგურს“. გვეყო ცრემლი და წუხილი, — ეუბნება თავის ჩონგურს პოეტი, — ყური დაუგდე, ტყესა და ბარში

ქუხილი გაისმა და ჩვენც ამ ქუხილის ხმას უნდა გავყვეთო:

„ავეყვით ქარიშხალს, იმის ბანს,
ის არის ჩვენი ნუგეში,
ის დაგვძახოდა იმედით
ჩაგრულთ ცრემლების გუბეში!...
მაშ, დავკრათ, დავაგუგუნოთ:
ადგა, აქუხდა ქარიო
და წითლად შეიღებება
აღმოსავლეთის კარიო!“

1907 წელს დაწერილ „ბრძოლის სიმღერაში“ იროდიონ ევდოშვილი გამოსთქვამს რწმენას, რომ კვლავ განახლდებიან მედგარი ბრძოლები და რევოლუციისათვის თავდადებულ გმირთა საფლავებზე ხალხი მალე გამარჯვების ზეიმს გადაიხდისო.

„აიმართება მალლა დროშები,
იფეთქებს ძმობა და სიყვარული,
დაივიწყებენ ძველსა იარებს,
დადგება შეება და გაზაფხული!“

— გვიანდა არის უკან დახევა, — ამბობს პოეტი, — სულერთი არის, ხომ ვიხოცებით ბორკილებსა და შავ-ბნელ ციხეში, რად გავუხადოთ ყორნებს საჭირისუფლოდ ჩვენი საფლავი და ჩვენი ლეში, „დავიწყით მედგარი ბრძოლა და იერიში. — შორს ჩვენგან ძრწოლა, შორს ჩვენგან შიში!“ პოეტს იმედი არ დაუკარგავს — „ვიცი, რომ მალე დაჰკრავს საათი და მიწა წითლად შეიღებებაო“. ამ მოტივებს ეხმაურება უფრო გვიანდელი ლექსი „დაჰკრა საყვირმა!“. ლექსში ვკითხულობთ:

„დაჰკრა საყვირმა, ადექი მუშავ!
გაჰკარ შალაშინს, გაუსვი რანდი.
დეე, ეძინოთ საფლავის შვილებს,
შენ კი დასძახე: გეწამს განთიად!“

ნათელი ოპტიმიზმით არის აღბეჭდილი აგრეთვე არსენ ჯორჯიაშვილისადმი მიძღვნილი ლექსი „გმირს“. პოეტი ქებათა-ქებას ასხამს შეუპოვარ მებრძოლს, რომელსაც „ტანჯული ხალხის ცრემლებმა გული აუნთეს“ და „თამამი ხელით ხალხის ავაზაკს მოუღო ბოლო, გაჰგმირა“. დრო დადგება და მტარვალს, — ამბობს პოეტი, — იმავე თოქზე ჩამოჰყიდებენ, რომლითაც ჩამოადრჩევს არსენ ჯორჯიაშვილი. მაშინ ჯალათს წყევლა-კრულვით მოიხსენიებენ, ხალხისათვის თავდადებული გმირი კი ქებაშესხმული გაცოცხლდება.

განსაკუთრებით საგულისხმოა ლექსი „გმირის საფლავზე“. ეს ლექსი მიძღვნილია ლადო კეცხოველისადმი. ლადო კეცხოველი იყო დიდი რევოლუციური მოღვაწე, ამხანაგ სტალინის ერთგული თანამებრძოლი, „მესამე დასის“ უმცირესობის აქტიური წევრი, რომელიც შეუპოვრად იბრძოდა „მესამე დასის“ უმრავლესობის წინააღმდეგ ლენინური „ისკრის“ პრინციპებისათვის. დიდი იყო ლადო კეცხოველის როლი ამიერკავკასიის რევოლუციურ მოძრაობაში. კავკასიის კავშირის კომიტეტი ასე ახასიათებდა მას:

„ლადომ პირველმა შექმნა ქართული რევოლუციური ლიტერატურა. მანვე პირველმა გამართა ჩვენში სარევოლუციო სტამბა, მანვე პირველმა გამოსცა ქართული რევოლუციური დროგამოშვებითი ორგანო, მანვე პირველმა ჩათესა ბაქოს მუშებში რევოლუციის თესლები... აშკარაა ლადო უსაშიშრესი მტერი იყო თვითმპყრობელ მხეცებისა და ყველა მტარვალისა. ამას თვით ეს უკანასკნელნიც კარგად გრძნობდნენ და კიდევ ამიტომ ასე ყოვლად უსინდისოდ, ასე ყოვლათ საზიზღრად და ვერაგულათ მოჰკლეს იგი“ (იხ.

ლადო კეცხოველისადმი მიძღვნილი იროდიონ ევდოშვილის ლექსი, რომელიც დაწერილია 1906 წელს, უაღრესად საყურადღებო დოკუმენტია პოეტის შემოქმედებითი ცხოვრების შესწავლისა და მთელი რიგი უმნიშვნელოვანესი საკითხების დაზუსტების თვალსაზრისით. იგი საშუალებას იძლევა ნათლად გავარკვიოთ, ერთის მხრივ, პოეტის სულიერი განწყობილება პირველი რევოლუციის დამარცხების პირველ წლებში, ხოლო, მეორეს მხრივ, გავითვალისწინოთ მიზეზები იმ ღრმა და უშუალო კავშირისა, რომელიც ჰქონდა იროდიონ ევდოშვილს მუშათა რევოლუციურ მოძრაობასთან მთელი მისი აღმავლობის ხანაში, ხოლო, მესამე მხრივ, გავიგოთ მისი პოეზიის რევოლუციური პათოსისა და ოპტიმიზმის სათავე.

იროდიონ ევდოშვილი და ლადო კეცხოველი ჯერ კიდევ სასულიერო სემინარიიდან უნდა ყოფილიყვნენ ერთმანეთთან დაკავშირებული. ცნობილია, რომ ლადო კეცხოველმა სრულიად ახალგაზრდამ, თბილისის სასულიერო სემინარიის მოწაფემ, 1893 წელს მხურვალე მონაწილეობა მიიღო მოსწავლეთა არეულობაში, რისთვისაც იგი სასწავლებლიდან გამორიცხეს. იროდიონ ევდოშვილიც სწორედ ამავე წელს დაითხოვეს სემინარიიდან მოწაფეთა არეულობაში მონაწილეობისათვის. უნდა ვიგულისხმოთ, რომ ლადო და იროდიონი ერთი და იგივე შემთხვევის გამო იყვნენ გამორიცხული სემინარიიდან, რომ ისინი თავიდანვე ახლო იცნობდნენ ერთმანეთს და ბოლომდე კარგ მეგობრებად დარჩნენ. როგორც ვიცით, იროდიონ ევდოშვილზე ძლიერ გავლენას ახდენდნენ მოწინავე სოციალ-დემოკრატები და ამ გავლენაში თვალსა-

ჩინოვანად უნდა ეთამაშა ლაზთა გეოგრაფიკულად. ცნობილია, რომ პირველ ხანებში იროდიონ ევდოშვილი ~~მისი~~ თანამშრომელი იყო ჟურნალ „კვალისა“, როცა ეს ჟურნალი „მესამე დასის“ უმრავლესობის ხელში გადავიდა, მაგრამ იმის შემდეგ, რაც „მესამე დასის“ უმცირესობასა და ოპორტუნიტულ უმრავლესობას შორის მწვავე უთანხმოება ჩამოვარდა და აშკარა ბრძოლა გაჩაღდა, პოეტმა თანდათან დაჰკარგა ნდობა „მესამე დასის“ უმრავლესობისადმი. „ლეგალური მარქსისტები“ ყალბ თვალსაზრისზე დადგნენ და „კვალის“ ფურცლებზე აშკარად მცდარ გაშუქებას აძლევდნენ ეროვნულ საკითხსაც, წარსული მემკვიდრეობის საკითხსაც. ყოველივე ამის შედეგად იროდიონ ევდოშვილი თანდათან ჩამოსცილდა მათ. სწორედ ეს ჰქონდა მხედველობაში პოეტს, როცა შემდეგში ერთ თავის მეგობარს სწერდა, რომ „ეს მოხდა ჯერ ისევ 1903 წელს, მაშინ მივანებე კიდეც „კვალში“ თავი მუშაობას“.

აი რატომ მიგვაჩნია ლექსი „გმირის საფლავზე“ პოეტის შემოქმედების კანონზომიერ ნაყოფად, მისი პირველი რევოლუციის პერიოდის მსოფლმხედველობის ერთგვარ შემაჯამებელ ნაწარმოებად. იროდიონ ევდოშვილი მკაცრად ემიჯნებოდა მენშევიკებსა და სხვა წვრილბუთყუაზიულ პარტიებს, რომლებმაც რეაქციის წლებში მშვიდი, ლეგალური თავშესაფარის ძებნა დაიწყეს. პოეტი ამ დროს უდაოდ ბოლშევიკებს თანაუგრძნობდა, ბოლშევიკებს, რომლებიც განაგრძობდნენ შეუპოვარ ბრძოლას მეფის მთავრობისა და კაპიტალის წინააღმდეგ და ამ ბრძოლაში ყველა ლეგალურ და რალეგალურ საშუალებას იყენებდნენ. მენშევიკებმა დაიწყეს წუწუნის და მონანიება: იარაღი არ უნდა აგვედო ხელში, ბოლშევიკები კი იარაღს არ ჰყრიდნენ, ძირს არ ხრიდნენ პარლეთარათის სისხლით შეღებულ წითელ

დროშას. ამხანაგი სტალინი 1936 წელს წერდა: „არა. ამხანაგებო, რუსეთის პროლეტარიატი არ დამარცხებულა, მან მხოლოდ უკან დაიხია და დღეს ის ახალი სახელოვანი ბრძოლისათვის ემზადება. რუსეთის პროლეტარიატი ძირს არ დახრის სისხლით შეღებილ დროშას.“¹⁾

იროდიონ ევდოშვილმა კარგად იცოდა, რომ ლადო კეცხოველი ეკუთვნოდა სოციალ-დემოკრატიის იმ სახელოვან ფრთას, რომელიც რევოლუციის დამარცხების შემდეგაც ძირს არ ხრიდა ხალხთა თავისუფლების დროშას და მომავალი შეტევისათვის ემზადებოდა. ჩვენ სრულიად ბუნებრივად გვეჩვენება, როცა ირ. ევდოშვილის იმდროინდელ პოეზიაში პირველი რევოლუციის დროებითი დამარცხების ბრძნული და შორსმჭვრეტელო სტალინური შეფასების ერთგვარ გამოძახილს ვხვდებით, რომ ევდოშვილის პოეტურ სტრიქონებში ხშირად გამეორებული და გადმოცემულია სტალინის წერილებისა და სტალინური პროკლამაციების აზრი. ასეთ შემთხვევაში პოეტის ლექსებს მუდამ წინ უსწრებენ მოვლენების სტალინური შეფასებანი და ისინი აძლევენ შთაგონებას, ისინი წარმართავენ მათ იდეურად. როცა იროდიონ ევდოშვილი აღიღებს ლადო კეცხოველს და მის გმირულ საქმეებს უკვდავად სახავს, ამით იგი აღიღებს და იცავს „მესამე დასის“ რევოლუციურ-მარქსისტული ინტერაციონალისტური ფრთის მიერ განვლილ გზას, ბოლშევიკური ორგანიზაციის ბრძოლის პრინციპებს.

საგულისხმოა, რომ ირ. ევდოშვილის „გმირის საფლავზე“ დაწერილია კავკასიის კავშირის მიერ ზევით დასახელებული ბროშურის გამოცემის შემდეგ და მასში ამ ბროშურის აზრია გალექსილი.

— აწამეს, მოჰკლეს, სხვაც ბევრი არი ჩვენ ამხანაგთა ველზე სამარე.—ამბობს პოეტი და მტარვალს მიმართავს, —

¹⁾ იხ. ი. სტალინი, თხზულებანი, ტ. I, გვ. 195.

მაგრამ იცოდე, მისი საქმენი სადიდებელნი არა კვდებიან, გმირის ადგილას თავგანწირულნი ისევე გმირნი იბადებიანო. პოეტი ჰგმობს გულგატეხილობასა და უკან დახევას, მხოლოდ წითელი დროშით ბრძოლაში ხედავს იგი აზრს, ბედნიერი მერმისის სათავეს:

„წაუღლიც ვიყოთ გულგატეხილნი,
უკან დახევა ვინც განვიზრახოთ,
მაშინ ხომ, ძმებო, მათი საფლავი)
უნდა წავილწოთ და გადავლახოთ!
არა და არა, მათშია ძალა,
თავგანწირულად ვინც რო კვდებიან,
ჩვენი დროშის ქვეშ, წითელ დროშის ქვეშ
ვინც იბრძოლებენ, არ შედრკებიან!
შურისძიება დაუნდობელი!
აქ სხვა გზა-შველა მეტი არ არი.
ჩქარა, აივსო ტანჯვის ფილა,
ჩქარა ბრძოლისა ჩამოვკრათ ზარი!“

ამ სტრიქონების (და არა მხოლოდ ამ სტრიქონების) ავტორი არ შეიძლება მთელი თავისი რწმენით, მთელი თავისი პოეტური ინტერესით ამ გმირთა მებრძოლი იდეების აქტიური თანამოზიარე, დამცველი და განმახორციელებელი არა ყოფილიყო. „ჩვენი დროშის ქვეშ, წითელ დროშის ქვეშო“—წერს იგი და, მართლაც, მისი საბრძოლო დროშა პროლეტარიატის წითელი დროშა იყო.

მაგრამ განა შეიძლება, რომ პოეტი პროლეტარიატის წითელი დროშის ქვეშ მდგარიყო და ამავე დროს რევოლუციური გლეხობის სულისკვეთებაც არ გამოეხატა? რასაკვირველია. არა. რევოლუციური გლეხობაც პირველ რევოლუციაში მუშათა სისხლით შეღებილი დროშით გამოდიოდა. ამასთან, პირველი რევოლუციის დროს, როგორც უკვე ვთქვით, გლეხთა მოძრაობას ისეთი ფართე ხასიათი არსად არ მიუღია, როგორც მიიღო მან საქართველოში. (იხილეთ ევლო-

1) აქ იგულისხმება ლ. კეცხოველი და მისებრ დაღუპული გმირები.

შვილიც ძალიან კარგად, დამახასიათებლად გვიხატავდა ამ ნებრძოლი გლეხების სულისკვეთებას. გაზაფხულია, ფეთქავს კოკორი, მინდორი ღელავს, მკის დრო დამდგარა. მაგრამ გლეხი ნამგლის მაგივრად ხანჯალსა პფერავს, პფერავს და თანაც ზედ დალილინებს: „ბევრი ვმკე, ვთესე, მაგრამ ამაოდ, ცოლ-შვილი მაინც მშვიერი დამრჩაო“. „ოხრადა გდია ჩემი გუთანი, კალოს ყორანი დასჩხავის მწარედ. საწყალ ქოხს ფრთები ჩამოუშვია, ეზოს დასცქერის ის მგლოვიარედ“.—

„მაგრამ ფილა უკვე აივსო,
მეცა ვთხოულობ კაცურ უფლებას,
ამიერიდან ჩემი ხელები
მუქთა მკაპელებს არ გამოკეებავს!
კმარა, ან ტყვია, ან სამართალი
მშვიერ-ტიტველო, შვილო, ნუ სტირი,
ჩაგრული ხალხი აღადგა, აზვირთდა,
უკვე მეძახის ბრძოლის საყვირი“.

აი რატომ ვაკუთვნებთ ჩვენ ამ პერიოდის იროდიონ ევდოშვილს რევოლუციურ ხალხს, რევოლუციურ მუშებსა და გლეხებს. აი, რატომ უნდა ჩაითვალოს იგი აგრეთვე პროლეტარული პოეზიის მამამთავრად. ამ უკანასკნელი სიტყვების აზრი რომ ჩვენთვის უფრო ნათელი გახდეს, საჭიროა პოეტის შემოქმედების თემატიკისა და ესთეტიკური პრინციპების ზოგიერთ მხარეს შევეხოთ.

იროდიონ ევდოშვილი საკმაოდ ფართო შემოქმედებითი ფანტაზიის პოეტია. მართალია, უმთავრესად ლირიკოსია, მაგრამ იგი არ იფარგლება მხოლოდ წმინდა ლირიკულ განწყობილებათა გადმოცემით. საბრძოლო სულისკვეთებით გამსჭვალული მოწოდებითი, რიტორიკულ-პათეტიკური ლექსების გვერდით მას აქვს მთელი რიგი პოეტური და პროზაული ნაწარმოებები, რომლებშიც რეალისტურად, მხატვრული სიმართლითა და დიდი უშუალობითაა წარმოსახული იმდროინდელი საზოგადოებრივი ყოფის სურათები. ამ ნაწარ-

მოებებით მწერალს მაშინდელი ცხოვრების სიღრმეში შეცვე-
ვართ და მის შინაგან კლასობრივ წინააღმდეგობას გვაცნობს,
გვიხსნის და გვიჩვენებს ყოველი მოვლენის სოციალურ არსს.

იროდიონ ევდოშვილის შემოქმედებას თავიდანვე პოლი-
ტიკური და სოციალური სიმახვილე დაჰყვა, რადგან პოეტს
ესმოდა, რომ მაშინდელი საზოგადოება შეურიგებელ ანტა-
გონისტურ კლასებად იყო დაყოფილი, რომ ერთ მხარეზე
იყვნენ უბედურნი, ხოლო მეორე მხარეზე—ბედნიერნი —
ექსპლოატირებულნი და ექსპლოატატორები, ჩაგრულები და
მჩაგრეულები, ღარიბები და მდიდრები. მაგრამ მისი დამსა-
ხურება მხოლოდ ამაში როდია. იროდიონ ევდოშვილმა პირ-
ველმა შექმნა ქართულ პოეზიაში ქალაქის პროლეტარიატის
ცხოვრების დამახასიათებელი სურათები, კაპიტალისტური
ექსპლოატაციის შედეგად გაღატაკებული, ქუჩაში ულუკმა-
პუროდ და უნუგეშოდ დარჩენილი ადამიანების მხატვრული
სახეები. მან გვიჩვენა აგრეთვე თუ, როგორ იწვევდა კაპი-
ტალიზმის შეჭრა სოფელში გლეხთა დიფერენციაციას. გა-
ღატაკებული გლეხები იძულებული ხდებოდნენ მიეტოვებო-
ნათ მშობლიური სოფელი და სხვაგან, ქალაქში ეძებნათ
ლუკმაპური. მწერლის მხატვრული ოსტატობა მეღავნდება
მშრომელთა ცხოვრების ღრმა ცოდნაში, მის დამახასიათე-
ბელ ხატვაში. მას არაფერი ისე არ აღელვებდა, როგორც უფ-
ლებრივად დამცირებულთა და მატერიალურად ხელმოკლეთა
ყოფა. ამ ადამიანებში ეძებდა პოეტი მხატვრული აღქმის მა-
სალას. მისი მორალურად კეთილშობილი, მაღალი ზნეობრი-
ვი თვისებების მქონე ადამიანები მშრომელთა — მუშათა და
გლეხთა წრეს ეკუთვნიან. შრომა აკეთილშობილებს ადა-
მიანს, ამაღლებს მას პოეტის თვალში. მწერალს ეზიზღება და
მკითხველსაც აძულებს იგი მუქთახორებს, რომლებიც სხვის
შრომას ითვისებენ,—არაფერს ქმნიან, მაგრამ დროს განც-
ხრომაში ატარებენ, „ტყბილად ღიღინებენ“ მაშინ, როცა ის,

ვინც შექმნა ქვეყნად სიმდიდრე, ქუჩაში კენესის, შიმშილში
ლაფავს სულს და შიმშილშივე ეღპება მას ცოლ-შვილი.

იროდიონ ევდოშვილის მთელ რიგ ლექსებსა და მო-
ხრობებში მუშისა და გლეხის მწარე ხედრი ისეთი ფსიქო-
ლოგიური სიმძაფრით არის გადმოცემული, რომ არ შეიძ-
ლება თქვენც უშუალოდ არ განიცადოთ ის. მწერლის ამ
ნაწარმოებთა წაკითხვა შეუძლებელია მშვიდად, აუღელვებ-
ლად. პოეტი ამას აღწევს არა რაღაც განსაკუთრებული მხატ-
ვრული ფერების გამოყენებით, არა სურათების ხელოვნური
გამუქებით, არამედ მოვლენების ჭიმართლით ასახვით, ე. ი.
მათი ისეთად ასახვით, როგორადაც ისინი სინამდვილეშია.
სინამდვილეში კი ისინი ისეთად არსებობდნენ, რომ მწერლი-
საგან მათ ზედმეტი ფერების მიმატება არა სჭირდებოდა.
ცხოვრებაში არსებული ყოველი კონკრეტული შემთხვევა
თავისთავად იმდენად ზოგადი თვისების შემცველი იყო, რომ
მათი „ზედმეტად განზოგადება“, მხატვრის ფანტაზიით რაი-
მეს მიმატება საჭირო აღარ იყო.

განა რამე შეფერადებას მოითხოვდა ცხოვრება ღარი-
ბი გლეხისა, როცა იგი იძულებული ხდებოდა მიეტოვებინა
ოჯახი და წასულიყო სხვაგან, ევლო სოფელ-სოფელ. ან ქა-
ლაქში ჩასულიყო და იქ მექარხნისათვის მიეყიდა შრომა,
რათა ლუქმაპური ეშოვა, რომ ოჯახი შიმშილით არ ამოსწ-
ყვეტოდა. განა რაიმე კომენტარიები ესაჭიროება გლეხის
ფიქრებს:

„მოიტა გოგო ე გულა,
ნაბადი არა მქონია,
ორიოდ მჭადი ჩააგდე
და ცოტა ძროხის ქონია!
წავალ საითმე, ვისთანმე,
გადვივლი სოფელ-სოფელა,
ხო ხედავთ, ჩემი მშველელი
არავინ არა ყოფილა!
ვერ მოვისვენებ ზამთარშიც,

ვერ მოვასვენებ ძვალმანსა.
ვოტა ჩვარი რამ წაუგე
ჩარში გაცვეთილს ქალმანსა!
ვინ იცის სადამდე ვივლი,
ან-კი ვიპოვი რამესა?
ვის მივადგები კარებზე,
სად გავათენებ ღამესა!
არა, ძმავ, ღარიბ გლეხაკსა
აროდეს გაუთენდება,
თუ მუქთამქაძელთ უღელი
ასევე კისერზე ედება.
ჩანამდისინ კი ყოველთვის
ფიქრები გამიცრუვდება,
ყოველთვის ასე შიმშილით
კოლ-შვილი ამიღმუვდება!”

ასეთივე სიმართლითაა დახატული მოჯამაგირის ხვედრი:

„ჩემი ღლენი და სიცოცხლე
მიდის, ილევა სხვის კარზე,
სხვის კალო, სხვისი სათიბი,
სხვასთან ვენახში, გუთანზე!”

„ლუკმა რა არის, ლუკმაც კი შურთ ჩემთვის,—ჩივის მო-
ჯამაგირე,—ქალამანს წონით მაძლევენ, ფქვილს სახმიადეს
არწყვითა, ორ კვირას მამუშავებენ ერთ კვირის სამყოფ-
საგძლითა“. ამ ლექსში იროდიონი გვიხატავს პირველი რე-
ვოლუციის დროის მოჯამაგირეს, რომელსაც მუშათა მოძ-
რაობამ თვალები აუხილა. ეს მოჯამაგირე ოცნებობს მოი-
პოვოს მიწა და თავისუფლება, მოიპოვოს არა თხოვნით და
მუდარით, არამედ ბრძოლით:

„ნებით თუ არას მაძლევენ,
მალა მეც შემწევს მკლავშია,
წავალ და შევალ ჩემ ძმების
თავგანწირულთა რაზმშია...
სეც იმათი ვარ ძმობილი,
ქალს ცალთაჲ უნდა ცალება.
გაუბო, გვეყოფა სხვის კარზე
შიმშილ-წყურელი, ვაება!”

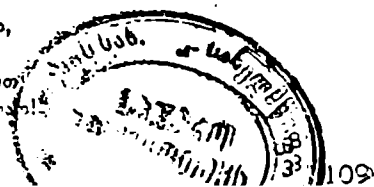
იგევე იდგაა გამოხატული ლექსში „სოფელი“. მძიმე მდგომარეობამ გლეხი თანდათან გამოაფხიზლა. იგი ხედავს, რომ პატიოსანი შრომით მას არ შეუძლია მდგომარეობა გაიუმჯობესოს. რასაც ქმნის სხვას მიაქვს და თვითონ მუდამ ცარიელი რჩება:

„მუშაობ მაინც მშვირი რჩები,
არა მუშაობ — უარესია,
ის არი უფრო ფუფუნებაში.
ვინც მკის, სადაც არ დაუთესია!“

გლეხი იწყებს გამოსავალის ძებნას, თვალს იგი რევოლუციური ბრძოლებისაკენ მიაპყრობს და მასში დაინახავს ხსნის იმედს. გლეხი ამშვიდებს ცოლ-შვილს—„მალე ცრემლები მომეწმინდება, ან პურს მოვიტან ოჯახისათვის, ან ბრძოლის ველზე დამეძინებო“. „სხვა გზა არ დამჩნენია,— ამბობს გლეხი, — გავალ ჩემს ძმებთან და მტერს შევებმები. უმჯობესია გამგმიროს ტყვიამ, ვიდრე ცოლ-შვილი ენახო მშვირიო“.

სწორედ ამ ხანებში პოეტმა შექმნა სასიმღერო ლექსი „ურმული“, რომელშიც მკაფიოდ მოსჩანს მშრომელი გლეხის მძიმე მდგომარეობა და მის მიერ ახალი გზების ძიებისადმი სწრაფვა. ლექსში აღწერილია თუ, როგორ ყვლეფენ და აწამებენ გლეხს „ჩინოვნიკი“ და ვაჭარი, მღვდელი და მამასახლისი, გზირი და ჩაფარი, ბატონი და მისი მოურავი. გლეხი დარწმუნდა, რომ მეფის დაპირებებიც ფუქია, რომ იმედი არავისი არ უნდა ქონდეს და „თავის თავს თვითონვე უნდა უშველოს“. ლექსის პირველი ნახევარი ასე თავდება:

„პარალო, პარალო, პარალო,
პარალო, ბიჭო გელაო,
ურმის კოფოზე ნუ ვზივართ
სხვა გზით თავს უნდა შველაო“

აქ გამოხატულია მოწინავე გლეხის ფიქრები, აზრები. ეს გლეხი გადაწყვეტს მხარში ამოუდგეს მებრძოლ ძმებს—მუშებს და საერთო ძალით მოიპოვოს თავისუფლება:

„პარალო, პარალო, პარალო,
პარალო, ბიჭო გელაო,
ურმის კოფოზე ნუ ვზივართ
მებრძოლ ძმებს უნდა შევლაო!“

იროდიონ ევდოშვილის სოფლის თემაზე დაწერილი მხატვრული ნაწარმოებები მოკლებულია იდილიურ განწყობილებებს, რაც ასე ძლიერი იყო მაშინდელ პოეზიაში. ამაშია მწერლის შემოქმედების ერთი მთავარი თავისებურება. ირ. ევდოშვილისათვის უცხოა მოვლენების პასიური, ინერტიული ჰერეტიკა. მის შემოქმედებაში ავტორის სუბიექტური განზრახვა და ნაწარმოების ობიექტური სენტენციები მთლიანია, პირველი მუდამ სათავეა მეორისა.

* * *

პირველი რევოლუციის წლებში ირ. ევდოშვილს შემოხვევით არა ჰქონდა მოხვეჭილი ფართო პოპულარობა მუშებსა და მშრომელ გლეხებში. პროლეტარული პოეტისათვის დამახასიათებელი რევოლუციური მგზნებარებითა და მთელის შთაგონებით უმღეროდა იგი მიმდინარე მომენტის იმ საბრძოლო ამოცანებს, რომლებსაც ბოლშევიკები აყენებდნენ. როცა სტალინი წერდა „სახელი გავუტეხოთ სათათბიროს და თავი მოვკრათ მას ხალხის თვალში, — აი რა უნდა ვაკეთოთ ჩვენ“, — იროდიონ ევდოშვილი სატირულ ლექსებში მასხარად იგდებდა და დასცინოდა სათათბიროს:

„არა, ძმა, რა ვქნა, ამევსო
მოთმინებითა ფილა,
ეგ თქვენი „დუმა“¹⁾ უფალმა
დასწყევლა, გაატიალა!“

¹⁾ სათათბირო.

1906-7 წლებში იროდიონ ევდოშვილი აქტიური და მახლობელი თანამშრომელი იყო ბოლშევიკური პრესისა. გაზეთებში „ახალი დროება“, „მნათობი“, „ჩვენი ცხოვრება“, „დრო“, რომლებიც ამხანაგ სტალინის ხელმძღვანელობით გამოდიოდნენ. პოეტი, ლექსებს გარდა, პუბლიცისტურ-სატირულ ფელეტონებს ათავსებდა სხვადასხვა ფსევდონიმებით.)

ამ გაზეთებში მოთავსებული ირ. ევდოშვილის ლექსები გამოირჩეოდნენ პოლიტიკური აქტუალობითა და იდეური სიმახვილთ. ისინი წარმოადგენდნენ ბოლშევიკების მიერ წამოყენებული საბრძოლო ამოცანების ერთგვარ ლიტერატურულ ილუსტრაციას.

ამხანაგი სტალინი თავის ცნობილ ბროშურაში „დღევანდელი მომენტი და მუშათა პარტიის გაერთიანებული ყრილობა“, იძლეოდა რა ღრმა მეცნიერულ, მარქსისტულ-ლენინურ ანალიზს მიმდინარე მომენტისას, ამბობდა: „ღღეს უკვე ცხადია, რომ ხალხის რევოლუცია არ ჩამქრალა, რომ, მიუხედავად „დეკემბრის დამარცხებ-სა“, ის მაინც იზრდება და უმაღლესი წერტილისაკენ მიექანება. ჩვენ ვამბობთ, რომ ეს ასეც უნდა იყოს: რევოლუციის მამოძრავებელი ძალები ისევ ცოცხლობენ და მოქმედებენ, მრეწველობის გაძლიერებული კრიზისი უფრო და უფრო ძლიერდება, სოფლის ამაფორიაქებელი შიმშილობა დღითი-დღე ძლიერდება. — ეს კი იმას ნიშნავს, რომ შორს აღარაა ის დროს, როცა ხალხის რევოლუციური მღელვარება მრისხანე ნიაღვრად გადმოხეთქავს. ფაქტები გვეუბნებიან. რომ რუსეთის საზოგადოებრივ ცხოვებაში მზადდება ახალი გალაშქრება, — უფრო მწვავე და ღონიერი, ვიდრე დეკემბრის გალაშქრება. ჩვენ აჯანყების წინა დღეებში ვიმყოფებით.“)

1) იხ. ლ. ასათიანი — „ი. სტალინი და ქართული რევოლუციური პოეზია“, გვ. 34.

2) იხ. ი. სტალინი, თხზულებანი, ტ. I, გვ. 236-237.

ეს ის პერიოდი იყო, როცა რევოლუციას უკვე შემოეფანტნენ მერყევი თანამგზავრები, როცა ლიტერატურაში უკვე ფეხს იკიდებდა დაცემულობა და წვრილბურჟუაზიული ინტელიგენცია მშვიდ თავშესაფარსა და შეგუების გზას ეძებდა. იროდიონ ევდოშვილი კვლავ ამაყად მისდევდა რევოლუციის ეკლიან გზას და თავის ლექსებში გაბედულად უმღეროდა იმ ახალ გალაშქრებას, რომელიც მაშინდელი რუსეთის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში მზადდებოდა; ამ მხრივ, მის სხვა ლექსებთან ერთად, მართლაც საგულისხმოა გახეთ „მნათობის“ 1907 წლის საახალწლო ნომერში დაბეჭდილი ირ. ევდოშვილის „საჩუქარი“, რომელიც შთაგონებულია ამხანაგ სტალინის ზევით მოყვანილ ციტატაში გამოხატული დიადი აზრით. ლექსში პოეტი ზატავს რეაქციის თავაშეკეხული თარეშის სურათს და მასებს რევოლუციური ბარიკადებისაკენ მოუზნობს:

„მეგობრებო, ამ ახალ წელს
მსურს მოგიძღვნათ საჩუქარი:
ამხანაგთა საფლავები
და დღეების გლოვის ზარი
მეგობრებო, ამ ახალ ეწლს
მსურს გისურვოთ მხოლოდ ერთი, —
იგივე ბედი, იგივე გზა,
გოლგოთასთან შემაერთი
მეგობრებო, ახალ წელსაც
არსადა სჩანს განთიადი,
მაშ საჩუქრად მომიძღვნია
თქვენთვის წმინდა ბარიკადი!“¹⁾

ამ პერიოდის ირ. ევდოშვილის ყველა ლექსი შემართების, გაბედული ბრძოლის სულისკვეთებით იყო გამსჭვალული.

1) იხ. ლ. ასათიანი — „ი. სტალინი და ქართული რევოლუციური პოეზია“, გვ. 33-34.

ჩვენ ზევით საკმაოდ ნათლად დავინახეთ თუ როგორი ღრმა ცოდნითა და დიდი შინაგანი უშუალობით გვიხატავდა პოეტი პროლეტარიატის ცხოვრებას. ზოგი ფიქრობს, რომ მწერლის შემოქმედება, ამ მხრივ, თემატიკურად შეზღუდულია. ეს არაა სწორი. ირ. ევდოშვილი მეტად დამახასიათებლად იძლევა ქალაქის მშრომელთა ცხოვრების თავისებურებას. ამავე დროს იგი დიფერენცირებულად წარმოგვიდგენს მათ სახეებს. ერთის მხრივ გვიხატავს მუშებს, რომლებიც მძიმე პირობებში იმყოფებიან, მაგრამ მაინც სულელებად არ ეცემიან, თავიანთ ბედზე თვითონ ზრუნავენ, ორგანიზებულად ირაზმებიან. და იწყებენ სოციალური უკუღმართობის წინააღმდეგ ბრძოლას, მეორეს მხრივ, იგი ხატავს მეორე ნაწილს მუშებისას, რომელიც მძიმედ განიცდის სოციალურ ჩაგვრას, მაგრამ ჯერ კიდევ ვერ გამოფხიზლებულა და ვერ შეუგნია თავისი კლასობრივი ამოცანები. მესამეს მხრივ — ევდოშვილი გვიჩვენებს თუ, როგორ წარმოშობს თანდათან ბურჟუაზიული ქალაქი, კაპიტალისტური ექსპლოატაცია ფსკერის ადამიანებს, დეკლასიურ ელემენტებს. ეს დეკლასიური ელემენტები დაგვიხატა მან „განკიცხულსა“ და „მატანტალაში“. ამასთან გვიჩვენა ამ დეკლასირების. ფსკერის ადამიანთა წარმოშობის ღრმა სოციალური მიზეზები.

კაპიტალისტური ურთიერთობის დროს შიმშილი მშრომელი ადამიანის განუყრელი თანამგზავრია. განსაკუთრებით მძიმეა ქალის მდგომარეობა. ფიზიკურად სუსტი არსება ამ საზოგადოებაში მრავალმხრივ შევიწროვებასა და დამცირებას განიცდის. მდგომარეობა ზოგჯერ აიძულებს მას უღირს გზას დაადგეს, გაჰყიდოს სხეული, პროსტიტუციით ირჩინოს თავი. განკიცხული სწორედ ასეთი ტიპია. პოეტი, რასაკვირველია, არ თანაუგრძნობს განკიცხულის საქციელს, მაგრამ იგი ებრალება, როგორც მოუწესრიგებელი საზოგადოებრივი

ცხოვრების მსხვერპლი. „იქნებ ლუკმისათვის, უბედურმა, გაყიდა თავი, დუხჭირ ცხოვრებამ გადულახა ყმაწვილი გული, ანუ სახლიდან გამოაგდო ლოთმა დედამა და ახლა ჰქვია ქუჩის გოგო და „განკიცხული“.—ამბობს პოეტი გულისტკივილით. იგი თანამიმდევრობით აგვიწერს განკიცხულის მიძიმე ყოფას და უსაზღვრო სიძულვილს იწვევს მკითხველში იმ გარემო პირობებისადმი, რომლებმაც უმწეო ქალი ასეთ მდგომარეობამდე მიიყვანეს: ახალგაზრდა ქალი არ იცნობდა ცხოვრებას, მას არც ნათელი წარმოდგენა ჰქონდა ადამიანებზე. გაჭირვებულს ცხოვრების გზაზე ვიღაც ვერაგი და გულცბიერი შეხვდა, მოატყუა და ნამუსახილი ქუჩაში დასტოვა იგი. „საცოდავმა არ იცოდა რა მოელოდა, როცა იკლავდა გულცბიერთან პირველად ტრაგობას“, მაგრამ როდესაც მწარე სინამდვილის წინაშე დადგა, ცხოვრების გზასთან ერთად გონებაც აერია და მთლიანად გარყვნილ ყოფას მიეცა: დაკარგა სინდისი, მორიდება, სირცხვილი. როცა მას შვილი გაუჩნდა, აღარც მშობლიური გრძნობა აღმოაჩნდა, ჟმანკო ბავშვი რომელიღაც სახლის კართან მიაგდო და მიატოვა.

ეს შვილიც წამოიზარდა და უპატრონოდ დარჩენილი დედის გზას გაყვა. დედა და შვილი ერთმანეთს არ იცნობენ, არც აფიქრებთ ერთმანეთის ბედი, მათ აღარც გული აქვთ, აღარც გრძნობა.—ასე გადააგვარა უსულგულო, სოციალურ უთანასწორობაზე აგებულმა საზოგადოებრივმა ყოფამ უმწეო ადამიანები. ამ ლექსში იროდიონ ევდოშვილი იმდენად განკიცხულის კრიტიკას არ იძლევა, რამდენადაც აშიშვლებს მაშინდელი ცხოვერბის კლასობრივ არსს.

ამავე თემას ეხმაურება ლექსი „მატანტალა“. „განკიცხულში“ პოეტი გვიხატავს უმწეო ქალის ბედს, ხოლო „მატანტალაში“—მუშა მამაკაცის ცხოვრების ისტორიას. ირო-

დიონ ევდოშვილი ამ ლექსის გმირს შედარებით თანაგრძნობით ხატავს. მის მიერ შექმნილ მხატვრულ სახეთა შორის მატანტალა ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი განზოგადოებული სახეა. „ოდეს ჭაბუკსა, სიცოცხლით სავსეს, ჯან-ლონე გვქონდა, შენ ოფლსა ღვრიდი... და იგი კი სხვა კაცს მიჰქონდა, მაშინ უნდოდი ქედ-წახრილი მუშა სოფელსა,—უკუღმართს... გულქვას და სიმართლის დამაგმობელსა! ახლა კი, როცა გაგიტყდა ჯანი, გისუსტა მკლავმა, — წუთისოფლისთვის შეიქენი ზედმეტი ბარგი“—ეუბნება მუშას გულქვა სოფელზე (ე. ი. მაშინდელ გაბატონებულ ცხოვრებაზე) აღშფოთებული პოეტი. მოხუცი და ულუქმაპუროდ დარჩენილი, ძონძებში გახვეული მუშა ქუჩა-ქუჩა დაიარება, „ლონე მიხდილი უმკლავდება წყურვილს და შიმშილს“. მას ხშირად გვერდით გულგრილად ჩაუვლიან ძვირფას ფარჩაში გამოწყობილი ადამიანები, რომელთაც სიმდიდრე ამ მუშის შრომით აქვთ მოპოვებული. ახლა ისინი აღარ ამჩნევენ მათთვის „ზედმეტ ბარგს“.

ირ. ევდოშვილი მუშას, რომელსაც მატანტალას, ქუჩა-ქუჩა მოხეტიალეს უწოდებს, თანაუგრძნობს. მატანტალას სარსებო საშუალება არა აქვს, არც ვინმე შემბრალე და გამკითხავი ყავს. მაგრამ პოეტი მას არ ამდაბლებს იქამდე, რომ მათხოვრად გახადოს, კარი-კარ ატაროს ხელგაშვერილი. არა, ასეთ სიცოცხლეს სიკვდილი სჯობია. ამაზე დამამცირებლად ადამიანისათვის მწერალს სხვა არაფერი მიაჩნია და თავის საყვარელ გმირს იგი აქამდე არ აქვეითებს. მიუხედავად უდიდესი გაჭირვებისა ბოლომდე უნარჩუნებს მას ადამიანურ სისპეტაკეს და სიამაყეს. მუშისათვის, რომელსაც არასოდეს მუქთად არ უცხოვრია, „მოწყალების მოთხოვნა შხამია“. „უნდა ითხოვოს... მაგრამ ვერ ბედავს, გული უწუხდება, სამოწყალოდ გაწვდილი ხელი უკუ ბრუნდება“. შეჰყურებს რა ასეთ შემზარავ სურათს, პოეტი მიმართავს თავის გმირს:

„ნურც გამოელი უბედურო, თანაგრძნობასა, შენ მატანტალას აწ არავინ გიზამს ძმობასა“.

იროდიონ ევდოშვილის პოეზიიდან მუშათა ცხოვრების ასახვისა და მწერლის ესთეტიკურ შეხედულებათა გარკვევის თვალსაზრისით ყურადღებას იქცევს პოემა „მუშა და მუზა“. ამ ეპიურ ნაწარმოებში ავტორს გამოყვანილი ყავს ორი-გმირი — მუშა და მუზა (პოეტი). თვითონ იგი მუშის მხარეზეა და მუშის მიერ გამოთქმული შეხედულებები გამოსატყვევებს მწერლის თვალსაზრისის პოეზიის დანიშნულებაზე. ამ პოემაში ირ. ევდოშვილი მწერლობის ამოცანად სახავს ხალხისადმი, მუშათა კლასისადმი ერთგულ სამსახურს. პოემა „მუშა და მუზა“ ირ. ევდოშვილის, როგორც პოეტის ერთგვარ სამოქმედო პროგრამას წარმოადგენს, ხოლო მისი ამ პერიოდის შემოქმედება — ამ პროგრამის განხორციელების ილუსტრაციას.

პოემის ექსპოზიციურ ნაწილში ავტორი გვიხატავს მუშის მძიმე შრომისა და ცხოვრების სურათს. მუშა აქ მას მშრომელის განზოგადებულ სახეთ ყავს წარმოდგენილი: აშენებს დარბაზებს — ბინა არა აქვს, მიწას ამუშავებს, ხნავს, თესავს, მოსავალი მოჰყავს — კვდება მშვიერი; ქალაქიც და სოფელიც მუშის შექმნილია, „მათ მისი ოფლის ბეჭედი აზის და მისი სული თავზე ევლება“, მაგრამ მას მაინც იქ წილი არა აქვს, ცხოვრების გერად არის მიჩნეული, სევდიანად კვნესის ბნელ სარდაფში. უფრო ნათლად, რომ წარმოდგინოს და მძაფრად განიცადოს მკითხველმა მაშინდელი საზოგადოებრივი ყოფის მთელი უბედურება, პოეტი ეპიზოდურად თვალწინ წარმოუდგენს მდიდართა ცხოვრების სურათსაც. ეს მკვეთრი კონტრასტული სურათები ნათელსა და ადვილად გასაგებასა ხდიან პოემის იდეას. მუშის ბნელი სარდაფის პირდაპირ გაჩირაღდ-

ნებული დარბაზია, იქ მდიდრები მხიარულებენ, ბედნიერ განცხრომას ეძლევიან, მათი სიცილ-ხარხარი არემარეს აყრუებს.

დიღის მზემ სხივები თანაბრად მოჰფინა მიდამოს, გამოაცოცხლა ბუნება, მოულოდნელად „სინათლემ მუშის სარდაფშიც შეაშუქა და აციმციმდა“. მაგრამ ეს სინათლე მზის სხივი არ იყო. როცა მუშამ მას შეხედა, გაუკვირდა. მის წინ იდგა მუზა, — „ბედნიერების გამართობელი, მესტირე ოქროს დარბაზებისა“. მუშასა და მუზას შორის დამახასიათებელი და მრავალმეტყველი საუბარი გაიმართება. ამ საუბარში ჩვენ დავინახავთ, რომ იროდიონ ევლოშვილი ლიტერატურის პარტიულობის პრინციპზე დგას, რომ იგი მწერლობის წმინდა მოვალეობად სთვლის ღრმად ჩასწვდეს ხალხის ცხოვრებას, სიმაართლით დახატოს იგი და ნამდვილი ადამიანური ცხოვრებისათვის აუღებროს მკითხველს გული.

ამ პოემით იროდიონ ევლოშვილი ბრძოლას უცხადებს ზეკლასობრივ, უიდეო, ყველასათვის „თანაბრად“ მომღერალ პოეზიას. მუშა რეალისტია, მან კარგად იცის, რომ სინამდვილეში არ არსებობს ასეთი მწერლობა. ბურჟუაზიული მწერლობის „აპოლიტიზმი“ ფაქტიურად ღრმა პოლიტიკური აზრითაა გამსჭვალული და მიზნათ მშრომელი მასების მოტყუებას, მათს პოლიტიკური შეგნების მოღუწებას ისახავს.

„მაგ შენ თვალეში სიცოცხლის ტალღა,—ეუბნება მუშა მუზას,—სულ სხვაფრად ხცემს, სხვაფრად ლელავს, სიხანს შენი ნაზი მკერდი ბროლისა ჯერ მწარე ცრემლებს არ დაუფარავს“. შენ სულ სხვაგვარად, მე სულ სხვაგვარად გვიცემს გული და გვიღელავს გრძნობა, „შენ გაჩენილხარ სამხიარულოდ, მე თითქოს მხოლოდ სამგლოვიაროდ“.

მუზა უცხო სტუმრით გაოცებულ მუშას მშვიდად მიმართავს და არწმუნებს, რომ იგი არც მდიდრებს ეკუთვნის და

არც ღარიბებს, რომ მისთვის სუყველა ერთია და ყველას თანაბრად უმღერის:

„ნუ მირისხდები, ბედთან გამწყრალო,
მე ყველასათვის ერთგვარად ვეღერავ,
ცისა და ქვეყნის მოციქული ვარ,
ორთავ ერთგვარად ვმოსავ და ვფერავ!
განა შენ არ ხარ ადამიანი,
შენთვისაც არის ხომ სიყვარული,
შენც ხომ გაქვს გრძნობა, გიყვარს სიცოცხლე,
შენც ხომ გითრთოლავს მკერდის ქვეშ გული?!“

მუზის სახით იროდიონ ევდოშვილი გვიხატავს ზალხისაგან მოწყვეტილ პოეტს, რომელსაც ყალბად ესმის ლიტერატურის დანიშნულება და ბურჟუაზიული ესთეტიკის გავლენაში იმყოფება, არ იცნობს ცხოვრებას და თვითონ ბედნიერს სხვაც ბედნიერი ჰგონია. მუშა გადასწყვეტს გააცნოს მუზას ცხოვრება, იგი წინ გაუძღვება და შემოატარებს მუშათა სარდაფებს, სადაც მხოლოდ ცრემლი და კვნესაა. მუზა გაოცდა და შეძრწუნდა, როცა მუშათა სარდაფებში მხოლოდ შიმშილი და ოქროსა და ფულის მიერ ადამიანის წმინდა სიყვარულის უხეშად გათელვა იხილა.

პოემა 1905 წლის რევოლუციის პერიოდშია დაწერილი და მასში ნათელ გამოხატულებას პოულობს ამ პერიოდის საბრძოლო განწყობილება. მუშა მიუთითებს მუზას განთიადზე, როს აღმოსავლეთით ცა წითლად იღებება და ათასობით გულები ეგებებიან მას. „შეუხმატკბილე მათ შენი ჰანგი,—ეუბნება მუშა მუზას,—იყავი გმირი იმათთან ერთად, დე, ქარიზხალმა ძირს დასცეს კერპი, ადამიანი გადაიქცეს ღმერთად!“.

მწარე სინამდვილე მუზას ამოების გრძნობას აღუძრავს. იგი დაჰგმობს „სიცრუეს ცისას და სიტყვას ღვთისას“. მუზა წარმოიდგენს, რომ „ზედმეტი ბარგია ამ ქვეყნად“ და გადასწყვეტს „ზღვის ტალღებს მისცეს ჩანგი თავისი“. მაგრამ აქაც მუშა უჩვენებს სწორ გზას, — აუხსნის მუზას, რომ

კვლავ სცდება. ახლა იგი კი არ უნდა განუდგეს ცხოვრებას, არამედ, პირიქით—მხარში უნდა ამოუდგეს მშრომელ მასებს და მათ კეთილდღეობას მოახმაროს თავისი ძალა და ენერგია. ჩამოხსენ ძველი სიმი მაგ მშვენიერ ჩანგს, ღმერთებს გადუგდე გასართობელად, ჩვენი ცხოვრება სულ სხვას გააბამს და ხმას მქუხარეს გამოსცემს ქვეყნადო. მუზას იმედი დაუბრუნდა, „ათართოლა ჩანგი და ათი ათას ხმას შეუერთა მან საბრძოლველი თავისი ჰანგი!“

ცხოვრებასთან უშუალო კავშირმა მუზა-პოეზია ხალხის სამსახურში ჩააყენა და კეთილშობილი ადამიანური იდეალებით აღაგზნო იგი. ასე იბრძოდა იროდიონ ევდოშვილი ლიტერატურის საზოგადოებრივი მნიშვნელობის ამაღლებისათვის, მისი ხალხთან დაკავშირებისა და კლასობრივი შინაარსით გამდიდრებისათვის. იროდიონ ევდოშვილისათვის უცხო იყო აპოლიტიკური, უიდეო, თვითმიზნური პოეზია. იგი წინა პლანზე სწევდა შინაარსს და მომენტის აქტუალური საკითხების დამუშავების ამოცანას.

მაღალიდებული მწერლობის ამოცანად პოეტი მშრომელი მასების პოლიტიკური გათვითცნობიერებისა და საბრძოლო დარაზმვის ინტერესებისათვის სამსახურს სთვლიდა. მისი ამ პერიოდის შემოქმედების სფეროში შედიოდა ყველა ის საკითხი და თემა, რომლებსაც აყენებდა მოწინავე პროლეტარიატი. ეს იყო საკითხი კლასთა ბრძოლისა, თვითმპყრობელობისა და კაპიტალიზმის წინააღმდეგ მშრომელი მასების ამხედრებისა, სამშობლოს ჯოციალური და პოლიტიკური თავისუფლებისა, თუ ხალხთა შორის მეგობრობის განმტკიცებისა. არც ერთი იმდროინდელი მწერლის შემოქმედებაში არ უპოვია ისეთი მკაფიო გამოხატულება ინტერნაციონალისტურ სულისკვეთებას, როგორიც ჰპოვა იროდიონ ევდოშვილის მწერლობაში. ისეთ თემებთან დაკავშირებითაც კი, რომლებსაც სხვა მწერლები წმინდა ნაციონალისტური თვალსაზრისით აშუქებ-

დნენ, ევდოშვილი ცდილობდა გამოეხატა ძმური თანამეგობრობის გრძნობა და ექადაგა ერთმანეთისადმი პატივისცემის და დახმარების იდეა.

ამ მხრივ, მრავალ სხვა ნაწარმოებთან ერთად, საინტერესოა მისი პოემა „ლეკი ისმაილ“. ცნობილია, რომ მთის ლეკების მესვეურები ხშირად სარგებლობდნენ თავიანთი ხალხის ზოგიერთი ფენების ჩამორჩენილობით, აღგენდნენ მათგან რაზმებს, ესხმოდნენ აღმოსავლეთ საქართველოს და მის მოსახლეობას აწიოკებდნენ, იტაცებდნენ ქალებსა და მამაკაცებს, რომელთა განთავისუფლებისათვისაც დიდ გამოსასყიდს მოითხოვდნენ. ქართველ ხალხს ხშირად უხდებოდა თავდაცვითი ბრძოლა მოთარეშე ლეკთა რაზმების წინააღმდეგ.

მართალია, ლეკთა მოთარეშე რაზმები დიდ ზიანს აყენებდნენ ქართლ-კახეთის მცხოვრებლებს, მაგრამ მამაც ქართველ ვაჟკაცებსაც მრავალჯერ დაუმარცხებიათ შემოსეული მტერი და შესაძლებლობა ჰქონიათ შური ეძიათ მასზე. ქართულ მწერლობაში მოიპოვება ზოგიერთი ნიმუში, სადაც ავტორები ლეკი ხალხის მიმართ შურისძიების გრძნობას აღვიძებენ. ფეოდალურ-ბურჟუაზიულ ნაციონალისტური ლიტერატურისათვის დამახასიათებელი ეს გზა პროლეტარული რევოლუციონერი პოეტისათვის მიუღებელი იყო და იგი ინტერნაციონალიზმის თვალსაზრისზე იდგა.

„ირ. ევდოშვილის პოემა „ლეკი ისმაილ“ მთლიანად მეზობელ ხალხებს შორის ძმური მეგობრობის სულიკვეთებითაა გამსჭვალული. მთავარი გმირი ისმაილი ლეკია, მაგრამ მას გულწრფელად უყვარს ქართველები და მათთან მშვიდობიან თანამეგობრობაში ხედავს თავის სამშობლოს ბედნიერებას. ისმაილს სწამს, რომ თუ ამ (და ყველა მეზობელ) ხალხებს შორის ურთიერთ გაგება იარსებებს, გარეშე მტრები მათ ვერაფერს დააკლებენ. ისმაილმა შეიტყო, რომ ქართველთა სახელოვანი მეფე ერეკლე გარდაიცვალა. ამ ამბავმა თავზარი

დასცა მას. „დაჯდა ისმაილ ციხის ძირს,—გვეუბნება პოეტო,
—თავ-პირში იცემს „ვაითა“. ისმაილი მოხიბლულია ერეკლე
მეფის არა მხოლოდ ვაჟეაცობით, არამედ მისი დიდი აღამა-
ნური ბუნებითაც. ერეკლეს სიკვდილს იგი განიცდის. რო-
გორც ქართველთა და ლეკთა თანაბარ უბედურებას. როცა მას
ეკითხებიან, თუ რად სტირის, რა ჭირი დასდგომა თავს, ძმა
ხომ არ მოუკლავთ მისთვის, ან ცოლ-შვილი ტყვეთ ხომ არ
წაუყვანიათ,—ისმაილი გაოცებული უპასუხებს:

„—ვაინე, ხალხო, რას ამბობთ,
არ გიფიქრიათ თავზედა,
ვერ გაიგეთა ვარსკვლავი
ჩაქრა სამშობლოს ცაზედა?
თუ თავსა ჭირში ვერა სცნობთ
ბრმები ყოფილხართ ბრმაზედა!
ოხ, გული კენესის, სიტყვანი,
რომ მაგონდება გმირისა,
პატარა კახის, კახთ მეფის,
კახელთა დასატირისა“.

პოეტს ისმაილის სახე თანაგრძნობითა და სიბოთი აქვს
დახატული. ეპიზოდურად, მაგრამ მკაფიო ფერებით და გან-
საკუთრებული სიყვარულით წარმოგვისახავს ერეკლე მეფეს.
მართალია იროდიონ ევდოშვილი თავის თვალსაზრისს მთავა-
რი პერსონაჟის—ისმაილის საშუალებით გადმოგვცემს, მაგრამ
ერეკლე მეფის სახეში აქსოვს იმ ბრწყინვალე იდეის ნათელს,
რომელიც კეთილშობილ შუქს ჰფენს, როგორც ისმაილის პი-
როვნებას, ისე მთელ პოემას.

ისმაილი თავის ტირილსა და მოთქმაზე თავშეყრილ ხალხს
ლეკთა და ქართველთა ჯარის ერთ-ერთი ბრძოლის ამბავს
უყვება. ისმაილი თვითონ ყოფილა ამ ბრძოლის მონაწილე.

ლექები, ამბობს ისმაილი, კახელებს „არ ასვენებდნენ არც ზაფხულს, არც ზამთარსა“, ბოლოს მოთმინება დაკარგა ერეკლემ და ლექთა წინააღმდეგ ლაშქარი დასძრა. როცა შევხედეთ ქართველთა ჯარს, ჩვენც წინ ვაყვაცურად დავხვდითო- ისმაილი მიუდგომლად ახასიათებს, როგორც თავიანთ ბელადს, ისე ერეკლეს, რომელსაც არასოდეს „მტრის წინ ქედი არ მოუხრია თავისი ცოცხალი თავითა“.

ლექთა ბელადი და ერეკლე ერთმანეთს პირისპირ შეხვდნენ. როცა ერთმანეთს „შეეხვნენ ორი არწივი, ორივე ვეფხვივით გულადი“, ქართველთა და ლექთა ჯარი შეცბუნებული ერთ ადგილზე შედგა, თითქოს აქ ფალავნების საცქერლად მოსულიყვნენ, ხელი ვეღარ გაანძრიეს და მღელვარებით ადევნებდნენ თვალყურს, თუ რით დამთავრდებოდა ორი განთქმული სარდლის შერკინება. ბრძოლა ლექთა ბელადის დამარცხებით დამთავრდა: ერეკლემ „ცხენი მიაგდო ფალავანს, თავიდან ხმალი დაუშვა, მთლად ჩაუარა ტალავარს“. შეკრთა ლექების ჯარი, მაგრამ უკან არ დაიხია და „მტრის ხმლის ქვეშ ვაყვაცურად სული დალია!“

პოემაში ორივე მხარე თანაგრძნობითაა დახატული. აქ არ არის ერთის გადაჭარბებული სიძულვილი და მეორეს გადაჭარბებული სიყვარული, რასაც შეუძლია მკითხველში ცუდი, ნაციონალისტური სიძულვილის და შურისძიების გრძნობა აღძრას. პოეტი სწორედ ისმაილს ალაპარაკებს ერეკლეს კეთილშობილ საქმეებზე, რათა უფრო ობიექტური და დამაჯერებელი იყოს და მკითხველზეც უფრო ძლიერი იდეური ზეგავლენა მოახდინოს. დავმარცხდით, ამბობს ისმაილი, ერეკლე ჯარით სოფელში შემოვიდა, გვეგონა მიგვლეწ-მოგვლეწავ-

და, დაბრუნდებოდა დავლითა, მაგრამ დევგმირი ძალითა,
გმირი ყოფილა სულითაცო:

◆ „გარს ლეკნი შემოიკრიბა,
მიმართა ძმური სიტყვითა.
უთხრა: „ლეკებო, რას გვერჩით,
რად არ გვანებებთ თავსაო...
ჩვენ არა ვხმარობთ თქვენზედა
არც ხანჯალს, არცა ხმალსაო,
ამის მაგიერ, თქვენც უნდა
ემებდეთ ჩვენთან ზავსაო“.

ერეკლემ მამა-შვილურად დაარიგა ბოროტი ხელმძღვანე-
ლებისაგან გზას აცდენილი ლეკები და შინ დაბრუნდა. ერეკ-
ლეს ასეთმა მოქმედებამ მოხიბლა ისმაილი, იგი ჩაუფიქრდა
თანამემამულეთა საქციელს და დარწმუნდა, რამდენად კე-
თილშობილური და ადამიანური იყო ერეკლეს მოქმედება.
ამიერიდან არა მარტო ერეკლე შეუყვარდა ისმაილს, არა-
მედ—მეზობელი ქართველებიც.

იროდიონ ევდოშვილის პროგრესული. შეხედულება, მისი
პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის სულსკვეთება, რის-
თვისაც დამახასიათებელია ხალხთა შორის ძმური მეგობრო-
ბა, ასე მკაფიოდ გამომჟღავნდა ამ, ჩვენს ლიტერატურაში
ფრიად რთული თემის დამუშავების დროსაც. ეს პოემა-ლექსი
ჩვენს დროშიც ინარჩუნებს ინტერესს. მას შეუძლია თანამე-
დროვე მკითხველშიც სწორი ორიენტაცია გამოიმუშაოს და
ჯანსაღი სულსკვეთება აღზარდოს. ამასთან, სახალხო გმირი
მეფის—ერეკლეს სახე ასეთი ინტერპრეტაციით ჯერ არავის
გაუშუქებია. იროდიონ ევდოშვილი ერეკლე მეფეს გვიხატავს.
როგორც ჰუმანისტს, მეზობელ ხალხთა მოყვარულს და მათ
შორის მეგობრული ურთიერთობის განმტკიცების მოტრფეა-
ლეს.

* * *

როდესაც იროდიონ ევდოშვილის შემოქმედების თემატიკა-

კაზე კლასიკობით არ შეიძლება გვერდი ავუხვიოთ მის ასეთ ნაწარმოებებს, რომლებშიც ასახულია მეფის დროის ციხე. იროდიონ ევდოშვილი ციხის თემასაც თავისებურად ამუშავებს; მეფის ციხეს იგი განიცდის მებრძოლი ადამიანის შეუპოვარი სულიკვეთების თვალსაზრისით და გადმოგვცემს რევოლუციონერის ურყევ, გაუტეხელ ნებისყოფას; მწერალი ამ შემთხვევაშიც რეალისტურად უყურებს მოვლენებს. მისი ლირიკული გმირი სასოწარკვეთილებას არ ეძლევა, არ სწყვეტს სულიერ კავშირს ციხის გარეთ არსებულ მღელვარე ცხოვრებასთან. ბევრი მწერალი შეხება ციხის თემას, მათ შორის ქართველი მწერლებიც, მაგრამ უმრავლესობას მუდამ გულგატეხილობა და სასოწარკვეთა გამოუხატავს. ციხე მათთვის ყოფილა ისეთი ჯუღრმული, საიდანაც მზის სხივების დანახვა არ შეეძლოთ, სადაც ადამიანის ფანტაზიაც უძლურდებოდა ციხის გარეთ არსებული ცხოვრების წარმოსადგენად. ასეთ მწერალთა ნაწარმოებებში ციხე პესიმიზმისა და სკეპტიციზმის მასაზრდოვებელი იყო. ისინი იმედს ჰკარგავდნენ, ხელს იღებდნენ ადრინდელ ლამაზ ოცნებებზე და გულგატეხილნი ბედს მიჰყვებოდნენ პასიურად. ქედმოხრილნი და დაუძლურებულნი. ეს განცდები და განწყობილებები იროდიონ ევდოშვილსიათვის უცხო იყო. მისმა შემოქმედებამ თავისი სულიერი სიჭაბუკე აქაც შეინარჩუნა.

ლექსში „ციხეში“ (1905 წელი) მშვენივრადაა გადმოცემული ციხის სურათი და იქ მყოფი პატიმრის განცდები. პოეტი ციხესაც დასჯილ პატიმარს ადარებს, მას გარშემო ყარაულები უღვანან ხიშტებით და ხმის ამოღების საშუალებას არ აძლევენ. სღუმს ციხე, გულსაკლავ მყუდროებას მოუცავს იქაურობა, „სიჩუმეს არღვევს დარაჯისა მხოლოდ ფეხისხმა, ან პატიმრის ძილში მწარე ქვითინი, მოთქმა“. ლექსის ლირიკული გმირი, რომელიც თავის განწყობილებას გვიზიარებს, ციხის პატარა სარკმელიდან გაშტერებული გაჰყურებს შორს

ცას, სადაც „ელვა გრეხავს ოქროს რკალებსა“. სურს ამ თავისუფალ ელვას გადაეხვიოს, შეუერთოს თავისი ფიქრები, მაგრამ ეშინიან ბორკილები არ შეარხიოს და მყუდროება ციხისა არ დაარღვიოს. იგი მაინც ვერ ისვენებს ციხის ყრუ კედლებს შორის, სული ეხუთება; აღელვებული და აღშფოთებული გადაჰყურებს ქალაქს, რომელიც მშვიდ ძილს მისცემია. და ამაყად მამართავს,—გაიღვიძე, აღსდექი და მიპასუხე—„რათა და რითვის დამამწყვდოე, სული შემეხუთე?“

რასაკვირველია, ამ ლექსის გმირი რევოლუციონერი არაა; მწერალს არც ჰქონია განზრახვა მასში რევოლუციონერის განწყობილება გადმოეცა. ლექსში დახატულია ჩვეულებრივი მშრომელი ადამიანი, რომელიც განუწყვეტლივ მუშაობდა, ენერგიას არა ზოგავდა, მაგრამ ცოლ-შვილი მაინც მამშლით ელუპებოდა, მის ტანჯვა-მოთქმას არავინ უსმენდა, „ირგვლივ ყრუ იყო წუთისოფელი“. და შემდეგ, როცა ცხოვრებამ აიძულა ზიზლით შეეხედა სოციალური უკუღმართობისათვის და დაეწყო მდგომარეობიდან გამოსავლის ძიება, იგი ციხეში ჩამწყვდიეს „და ავაზაკის დააწერეს ზურგზე სახელი“. იროდიონ ევდოშვილის პატიმარი ქედს არ იხრას მტარვალთა წინაშე, მისი მზერა მარად სარკმლისაკენაა მიპყრობილი და საზოგადოებრივი ცხოვრების განთიადს ელის.

უფრო დამახასიათებელია ამავე პერსონაჟში დაწერილი ნოველა „ციხეში“. ეს ნოველა ძლიერი შინაგანი ექსპრესიითაა დაწერილი. იგი აღსავსეა მამხილებელი სიმართლით, არსებული წყობილების უსაზღვრო სიძულვილითა და მომავლის რწმენით. ნოველაში აღდგომის დილაა აღწერილი. ირიყრაყა, — გვეუბნება მწერალი,—ახმაურდა ქალაქი, ქუჩებში ხალხი სანთლებით ხელში მიდი-მოდიოდა, ზარები სამრეკლოებიდან დასძახოდნენ ქალაქს: „ქრისტე აღდგა“.

„— კეშმარიტად!“—გაისმოდა ყოველ კუთხეში. ყველანი ერთმანეთს ულოცავდნენ დიდებულ დღესასწაულს. ყველას

პირზე რაღაც სიხარულის ღიმილი უკრთოდა, ბედნიერებას ჯაეშალა ფრთა და მას აპყოლოდა დედამიწაც“... „დილის განთიადზე ძმობა და ერთობა დაჰქროდა, მას დაჰხაროდა ვარსკვლავებით მოჰედილი ცა, მას უგალობდა ხალხის გული, მისკენ მიფრინავდა სული და მოტყუებული ოცნება...”

ციხის ფანჯარას მიყრდნობილი ტუსადი მესამე სართულიდან გადაჰყურებდა მის წინ გადაშლილ ქალაქს. ფიქრებში წასული, ხედავდა, რომ ხალხს, რომელსაც ასე სწყუროდა ძმობა და თავისუფლება, ატყუებდნენ. ამ ზეიმში მხოლოდ „მოტყუებული ოცნება“ მოსჩანდა.

—„მაშ, აღსდგა ქრისტე?“—გაიმეორა ტუსადმა თავისთვის და კარებთან მდგომ დარაჯს მოჰკრა თვალი.

ამ ერთი შეხედვით უმნიშვნელო მხატვრულ დეტალში ბევრი რამ არის ნათქვამი. ეს სიმბოლიური შტრიხია, რომელიც სრულიად ამჟღავნებს აღწერილი „ზეიმის“ სიცალიერეს. ტუსადი აენტო, სარკმლის რკინებს ხელები ინსტიქტიურად მოუქირა და მთელის ხმით შესძახა:

—„ქრისტე აღსდგაო, ძმებო!—ქრისტე აღსდგაო!“ ვერა ხედავთ, როგორ ლიტანიობს ხალხი! ვერა ხედავთ, როგორ შეჰხარიან სიმაართლის აღდგენას, ბოროტების დათრგუნვას, ძმობა-ერთობის გამეფებას, ცრემლების გაქრობას, სიხარულს, სიყვარულს! დაუგდეთ ყური ზარების გრგვინვას, თვით ჰაერსაც კი ატყობინებენ ქვეყნის ბედნიერებას! ვაშა, ვაშა, ქრისტიანებო! მაგრამ დახედეთ თქვენს ბორკილებს, შეხედეთ თქვენს კარებზე აყუდებულ დარაჯს, სულშეხუთულ თავისუფლებას, სისხლში ამოსვრილს! დაუგდეთ ყური თქვენს ქვითინს, მოიგონეთ თქვენსკენ გამოწვდილი ხელები დედამიწისა, შვილებისა, სატრფოსი, ძმებისა! გადახედეთ შიშვლის, როგორ იცინის ოცნებით გატაცებული ხალხის ყრიაშულზე. გადახედეთ, როგორ ეღარუნებს ბორკილი ამ წუთით გატაცებულ ხალხზე! გადახედეთ მძინარე ლომს—თავისუფლებას,

როგორ დასჩხავის მას თავზე ყვავ-ყორანი. აჰა, ეს ჯვარიც, ეს ჩვენი ციხეც, რამდენია ჩვენში ბარაბა, რამდენისთვის აღმართულა ჯვარი და კიდევ რამდენს მოელის! მაშ, აღსდგა ქრისტე? სტყუის ზარი, სტყუის სამრეკლო!

ოცნებაა ხალხის ლიტანია, სტყუიან ზარები!—დაიძახა მან უკანასკნელად და მოხარა სარკმლის რკინები!

— შესდგე!—შეუყვირა დარაჯმა და ტყვიით განგმირულმა გულმა მაინც კიდევ ამოიკვნესა:

— სტყუიან ზარები!..

მხოლოდ მჩქეფარე სისხლმა გასცა უბედურს პასუხი“...

ასე ამთავრებს ამ მშვენიერ ფსიქოლოგიურ ნოველას მწერალი. „ციხეში“ ქართული ნოველის ერთ-ერთი საუკეთესო ნიმუშია. მასში მოვლენების სიმართლესთან ერთად გადმოცემულია გმირის განცდების სიმართლეც. აქ ჩვენ ვხედავთ, თუ მწერალი როგორი მხატვრული ოსტატობით უპირდაპირებს ერთიმეორეს ოცნებასა და სინამდვილეს. ხალხი ზეიმობს, მაგრამ ამ ზეიმში, გვეუბნება ირ. ევდოშვილი, მისი დღევანდელი დღით კმაყოფილება კი არ არის გამოხატული, არამედ ოცნება, მისწრაფება ნამდვილი თავისუფლებისაკენ. რამდენადაც ღიძია წყურვილი თავისუფლებისა, იმდენად ძლიერია მასებში ამ წყურვილის გამოხატულება. ამას მწერალი მოტყუებულ ოცნებას უწოდებს.

ნოველა სხვა მხრივაცაა მნიშვნელოვანი.

მის გმირში ნაგულისხმევი უნდა იყოს დიდი რევოლუციონერი ლადო კეცხოველი. თუ გავიხსენებთ იმას, რა პირობებშია ც მეფის ჯალათებმა ლადო კეცხოველის მოკვლა მოაწყეს, ადვილად წარმოვიდგენთ, რომ მწერლისათვის ეს ნოველა ამ მხეტურ მკვლელობას შთაუგონებია. ლადო კეცხოველი უკანასკნელად მეტეხის ციხეში იჯდა. აქ მას „მტკიცედ ეპირა თავი, როგორც ეს ნამდვილ პროლეტარულ რევოლუციონერს შეჰქვარის, იგი გამოდიოდა პოლიციულ ჯალათთა

წინააღმდეგ ბრალმდებლის როლში და პატიმრებს შორის ეწეოდა აგიტაციას მეფის თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ“ (ლ. პ. ბერია). მეფის ჯალათები ლადო კეცხოველში თვითმპყრობელობისათვის საშიშ პიროვნებას ხედავდნენ. დაპატიმრებული კეცხოველიც კი მოსვენებას უფრთხობდა მათ. ამიტომ გადასწყვეტეს შური ეძიათ მასზე, „რაიმე განსაკუთრებული ზომებისათვის“ მიემართათ. ეს „განსაკუთრებული ზომები“ ჩვენთვის ცნობილია. მოსყიდული დარაჯის საშუალებით ლადო კეცხოველი ტყვიით მოჰკლეს საპატიმრო საკანში, როცა იგი მართლაც „რკინის ფანჯარასთან მიყუდებული... წინ გადაშლილ ქალაქს გადაჰყურებდა“.

ეს არის ბრწყინვალე მხატვრული ნოველა. იგი მნიშვნელოვანია იმიტაც, რომ ერთხელ კიდევ ზედმეტად ნათელყოფს იმ სულიერ კავშირსა და ახლო პირად ურთიერთობას, რომელიც თავიდანვე უნდა არსებულიყო პოეტსა და ლადო კეცხოველს შორის.

მ ვ დ ო უ ვ ი ლ ი ს კ რ ო ზ ა

აზოდიონ ევდოშვილი ბუნებით პოეტი იყო. იგი თავდავიწყებით ეძლეოდა გატაცებას, როცა შემოქმედებითს სამყაროში გადასული მხატვრულ სახეებს ძერწავდა. ამ დროს პოეტი იდეალური მიზნებითა და ლამაზი ოცნებით ცხოვრობდა. ეს ბრწყინვალე რევოლუციური რომანტიკოსი, ამავე დროს პრაქტიკული გონების, ცხოვრების ღრმა მცოდნე და დაკვირვებული ადამიანი იყო. ხასიათის ეს შინაგანი სიმდიდრე, რაც მეტნაკლებად ყველა ჭეშმარიტი მწერლისათვის არის დამხასიათებელი, მკაფიოდ აღიბეჭდა მის შემოქმედე-

ბაში. როგორც მწერალი, ევდოშვილს გაცულებით უფრო რთულია, ვიდრე ეს ერთი შეხედვით გვეჩვენება. ამის მიზეზი ისაა, რომ ევდოშვილის სამწერლო მოდერნიზაცია ჯერ კიდევ არ არის მთლიანად შესწავლილი. როდესაც საფუძვლიანად ეცნობით ევდოშვილის შემოქმედებითს ცხოვრებას, ხედავთ, რომ ეს შესანიშნავი პოეტი, იმავე დროს ბრწყინვალე პუბლიცისტი და საუკეთესო ბელეტრისტი იყო. ევდოშვილმა მხატვრული აზროვნების ყველა ელემენტი გამოამჟღავნა ქვეყნის სამწერლო ნიჭის ძალა.

ჩვენ დავინახეთ, თუ როგორი პოპულარობით სარგებლობდა ევდოშვილის იუმორი ცხრაასხუთი წლის რევოლუციის პერიოდში. იგი ამ ელემენტის ერთი საუკეთესო წარმომადგენელია. ამასთან, ევდოშვილი ნიჭიერი ბელეტრისტიცაა. იგი განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს, როგორც მცირე ფორმის მხატვრული პროზის ოსტატი. პროზა ევდოშვილის შემოქმედების ერთი ძირითადი ელემენტია. ამ ელემენტშიც ნათლად გამოჟღავნდა მწერლის ძლიერი შემოქმედებითი შესაძლებლობა, მხატვრული ფერების თავისებური შეგრძნობისა და მოვლენების რეალისტური აღქმის უნარი. შეიძლება უფრო მეტიც ითქვას. იროდიონ ევდოშვილს პროზაშიც საკუთარი სტილი, წერის მკვეთრად განსხვავებული მანერა ჰქონდა. თუ ევდოშვილის პროზა საზოგადოებასა და ლიტერატურის ისტორიაში დამსახურებულ ყურადღებას არ იქცევდა, ეს უმთავრესად იმით უნდა აიხსნას, რომ იგი უპირველესად პოეტი იყო, ხოლო, მისი პოეზიის დიდი პოლიტიკურ-საზოგადოებრივი რეზონანსი ერთგვარად ანელებდა ინტერესს მწერლის შემოქმედების სხვა ელემენტებისადმი.

მეცხრამეტე საუკუნის დასასრულსა და მეოცე საუკუნის

დასაწყისში, საბას შემდეგ, პირველად იწყებს აღორძინებას მცირე ფორმის პროზა: ვითარდება ეგრეთ წოდებული მინია-ტურული, წვრილი მოთხრობების ჟანრი. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ფსიქოლოგიური პროზის განვითარება. იროდიონ ევდოშვილი ამ ჟანრების ერთ-ერთი განმავითარებელია.

მცირე ფორმის პროზის აღორძინება მჭიდროდ არის დაკავშირებული ფსიქოლოგიური ნოველის ბრწყინვალე ოსტატის შიო არაგვისპირელის სახელთან. შიო არაგვისპირელის პატარა მოთხრობებში დიდი შინაგანი ექსპრესიითა და მხატვრული სიმართლით იყო დახატული ადამიანთა ყოფა, მათი სულიერი ცხოვრება. შიო არაგვისპირელის მოთხრობებისათვის დამახასიათებელია მძაფრი დრამატიზმი, პერსონაჟთა დიდი ფსიქოლოგიური დაძაბულობა. ფსიქოლოგიურ პროზაში ყურადღება მიიქცია ჭოლა ლომთათიძემაც, მაგრამ ჭოლას პროზა მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდა თავისი ფსიქოლოგიური განწყობით. მაშინ, როცა არაგვისპირელის მხატვრული აზროვნება საზრდოობდა საზოგადოებრივი ცხოვრების გამოცდილებით, ჭოლას პროზაში ღებოლობდა ინდივიდუალიზმი, კერძოულ შემთხვევათა „განზოგადოება“, პესიმისტური მოტივები. ეს პესიმისტური სენტენციები ხშირად ავადმყოფურ განწყობილებაში გადადიოდა.

როდესაც იროდიონ ევდოშვილის პროზას ვიხილავთ, ბუნებრივად ამ ორი ბელეტრისტის სახელი გვაგონდება. იროდიონ ევდოშვილის შემოქმედების მეორე პერიოდში შექმნილ მოთხრობებში არის ისეთი ელემენტები, რომლებიც აახლოვებენ მას ჭოლა ლომთათიძის პროზის სტილთან, კერძოდ მის ინდივიდუალიზმთან (ბიოგრაფიული შტრიხების განზოგადოება და სხვ.), მაგრამ ევდოშვილი უფრო ორგანიულად შიო არაგვისპირელთან არის დაკავშირებული. ამის მიუხედავად

იროდიონ ევდოშვილს მაინც აქვს დამოუკიდებელი სახე. ევდოშვილის პროზაში მოვლენების ფსიქოლოგიურად აღქმისას ლირიკული განცდა და რეალისტური უშუალობა სჭარბობს.

ევდოშვილის მოთხრობები ყურადღებას იქცევენ ცხოვრებისა და ადამიანის ღრმა და ყოველმხრივი ასახვით; ამასთან, ისინი გამოირჩევიან ლაბიდარულობით, სტილის სიფაქიზით და გადმოცემული განცდების ზომიერებით. ევდოშვილის პროზა მეტყველი რეალიზმით ხასიათდება. მასში იგრძნობა ავტორის ნათელი ალლო და ტიპიურის შეცნობის უნარი. მისი მხატვრული ფანტაზია არასოდეს არა სცილდება სინამდვილეს. ევდოშვილის მოთხრობებით მკითხველი მუდამ ცხოვრების უტყუარ სურათებს ეცნობა, მის თვალწინ გადაიშლება აღებულ ეპოქის დამახასიათებელი მოვლენები თავიანთი შინაგანი სოციალური წინააღმდეგობებით.

ევდოშვილის მოთხრობებს მხატვრული თავისებურებაც გააჩნია. ისინი აგებულია კონკრეტულ ამბავზე, არაკვზე. ამ არაკვში აღბეჭდილია უმთავრესად უშუალო შთაბეჭდილებები, — ის რაც მწერალს უნახავს, განუცდია.

განსაკუთრებით ხაზი უნდა გაესვას იმ გარმოებას, რომ ევდოშვილის პროზა სრულიად თავისუფალია უცხოური გავლენისაგან. ევდოშვილის პროზაც, ისევე, როგორც მისი პოეზია, მშობლიური ხალხის ინტელექტუალურ კულტურიდან იღებს საწყისებს. მწერალი მუდამ ცდილობს ერთგული დარჩეს, ერთის მხრივ, ფოლკლორისა, ხოლო მეორეს მხრივ, მეცხრამეტე საუკუნის ქართული კლასიკური პროზის ტრადიციებისა... მაგრამ კლასიკური მემკვიდრეობის საუკეთესო ტრადიციებისადმი ერთგულება ხელს არ უშლიდა ევდოშვილს ნოვატორული გაბედულობით წასულსო წინ. ეძებნა შესატყვისი ფორმები ახალი მასალისა და იდეების გამოსახ-

ტავად. ეს ითქმის კერძოდ მის მიერ რეაქციის პერიოდამდე შექმნილ ნაწარმოებებზე.

იროდიონ ევდოშვილმა დაწერა მთელი რიგი მოთხრობებისა მუშათა და გლეხთა ყოფა-ცხოვრების თემატიკაზე; ამ მოთხრობებში მკვეთრად იყო გამოხატული კლასობრივი ანტაგონიზმი, კაპიტალიზმის ექსპლოატატორული და მორალურად გამხრწნელი ბუნება. როგორც ამ პერიოდის პოეზიაში, ისე პროზაშიც მწერლის თანაგრძნობა მიპყრობილია მუშებისა და მშრომელი გლეხობისაკენ. მათ მომავალ ბედნიერებაზე ფიქრი წარმოადგენს მწერლის შემოქმედების დაუშრეტელ წყაროს,—სათავეს მგზნებარე პათოსისა და რევოლუციური რომანტიკისა. ამიტომ იროდიონ ევდოშვილის პროზა ყურადღებას იქცევს არა მარტო თავისი თემატიკით. არამედ იდეური მიზანსწრაფვითაც. ამ შემთხვევაში იგი აწვითარებს დიდი რევოლუციონერი მწერლის—ეგნატე ნინოშვილის იდეურ ტრადიციას და მასთან ერთად სათავეს უქმნის ახალი საუკუნის პროგრესიულ-რევოლუციურ ბელეტრისტიკას.

როგორც ზევით დავინახეთ, იროდიონ ევდოშვილი ადრინდანვე დაუკავშირდა მუშათა კლასს და თავისი შემოქმედების აღმავლობის ხანაში შეუდარებელი საბრძოლო პოლიტიკური სიმღერები შექმნა. ამ დროს იგი, როგორც ბელეტრისტიც, მუშათა ცხოვრებით ინტერესდება. თამამად შეიძლება ითქვას, რომ ქართულ ბელეტრისტიკაში იროდიონ ევდოშვილმა პირველმა დაწერა მოთხრობა საწარმოო თემაზე, სადაც ნაჩვენებია, ერთის მხრივ, მუშების აუტანელი და დამამცირებელი შრომა, ხოლო მეორეს მხრივ, მხილებულია მეწარმეთა უსულგულო, არაადამიანური, მგლური ექსპლოატატორული ბუნება. ამ მოთხრობებიდან ყურადღებას იქცევს „შადრევანი“ (1898 წ.).

ბაქოში ყოფნისას ირ. ევდოშვილი ნავთის სარეწაოებზე მუშაობდა. იქ იგი მუშათა წრეში ტრიალებდა, ეცნობოდა

მათ მდგომარეობას და სააგიტაციო მუშაობას ეწეოდა. ამ დროს წერს იგი მოთხრობას „მადრევანი“, რომელსაც ავტორმა ესკიზი უწოდა. მოთხრობაში აღებულია ნაღის სარეწაოს ერთი პატარა უბანი. მწერალი სიუჟეტს ძირითადად ერთი ჭაბურღილის ამბავის გარშემო აგებს, მაგრამ ეს ცალკეული, კონკრეტული მოვლენა ისე დამახასიათებელი და მხატვრული სიმართლით არის აღწერილი, რომ მკითხველის თვალწინ მთელი ბალახანის სურათი იშლება: მუშათა მძიმე და აუტანელ მდგომარეობასთან ერთად იგი ეცნობა ბურჟუაზიის მტაცებლურ ბუნებას. მოთხრობის შესავალში დახატულია ის მძიმე პირობები, რომელშიც მუშებს შრომა უხდებათ. „ღრუბლიანი, მაგრამ წყნარი დღე იყო. სამეცეცხლურებისა და სახელოსნოების კომლი ორთქლთან ერთად ჯანყივით შემოხვეოდა ჭაბურღილების კოშკებს. ამ ნისლში ბალახანა შორიდან რაღაც ზღაპრულს ტყეს მოგაგონებდათ. აქაიქ ესმოდა ტუმბოების ტკაცუნი, ორთქლის ქვევებისა და მანქანების ხმაური. ქუჩებში ფაცაფუცით მოძრაობდნენ შავი, მაშუთში მოსვრილი ადამიანის მზგავსი არსებები. ჯაგვები ზედა მანებამდის ეფლობოდა მტვერში. პაერი გაყდენთილი იყო მაშუთის გაზით და რაღაცნაირი განსაკუთრებული მყარალი სუნით, რომელიც კაზარმების ღია კარებიდან და ორგვლივ დაყრილ დამპალი ნაგავიდან მოდიოდა“... შემდეგ მწერალი აღწერს დაძაბული შრომისაგან დაღლილ-დაქანცული მუშების სულიერ განწყობილებას და მკითხველის ყურადღებას „რაღაც სასწრაფო სამზადისისაკენ“ მიაპყრობს. „ორმოციოდე მუშა მიწის ზვინულს აკეთებდა და „ამბარს“ წმენდდა მაშუთისათვის, სხვები მიღებს მიღებზე ამაგრებდნენ, აქეთ-იქით დარბოდნენ და რაღაც გადაჰქონდ-გადმოჰქონდათ“.

მხოლოდ მოძრაობასა და ლაპარაკზე თუ შეატყობდით, რომ ესენი ადამიანები იყვნენ, — გვეუბნება მწერალი, — თორემ მიწისგან გამოძერწილ ადამიანის მზგავს არსებებს ჰგვანდნენო.

შორიახლო ერთი ჩასუქებული და ნებიერი ადამიანი იღვდა მთელ ამ მოძრაობას თვალყურს ადევნებდა. ეს იყო სარეწაოს მმართველი. იგი მალიმალ იმ შადრევანისაკენ მიაპყრობდა მზერას, რომელსაც მალე უნდა ამოეხეტქა და რომლისთვისაც მთელი ეს სამზადისი მიმდინარეობდა. მას განსაკუთრებით მხიარული გამომეტყველება ჰქონდა. მმართველს მარტო ის კი არ ახარებდა, რომ მის ბატონს სიმდიდრის ახალი ნაკადული ემატებოდა, რომ ეს-ეს არის ამოხეტქავდა შადრევანი და დაიწყებოდა ახალი მილიონების ამოფრქვევა, როგორც მწერალი ამბობს, არამედ ისიც, რომ მეზობელი სარეწაოს მმართველი ჯავრით გასკდებოდა, რომ მის ბატონს ახლა უფრო თამამად შეეძლებოდა ეფიქრა კონკურენციაში მოწინააღმდეგის დამარცხებაზე.

„დალამდა. მოქუშულ ცაზე აქა-იქ ვარსკვლავები ჩანდნენ. მთვარე კი ღრუბლიდან მკრთალად ანათებდა ბალახანის რაიონს. ქუჩებში მოძრაობა შეწყდა“. სარეწაოში კი მუშაობა მთელ ღამეს გრძელდებოდა. ამ ერთფეროვნებას დროგამოშვებით არღვევდა ხმამაღალი თათრული სევდიანი სიმღერა, რომელიც მწუხარე კენესას ჰგავდა. „მღეროდა ან მეცეცხლური,—ამბობს მწერალი,—რომელიც ორთქლის ქვაბებთან იხრაკებოდა, ან მძიმე მუშაობით გაწამებული ამომკასვრელი“.

შადრევანი ჯიუტობდა. მმართველი მოსასვენებლად წავიდა, მუშები კვლავ განაგრძობდნენ შრომას. საბრალო აბდულას არაქათი გამოელია, ტყუილუბრალოდ ზიდავდა სილითა და ქვით სავსე „უელონკებს“. „დაღლილობისაგან თვალები დაუეწიროვდა და ნაკვერჩხალივით აენთო, განუწყვეტელი მოძრაობისაგან ხელ-ფეხი თითქოს წაერთვა და სხეულს მოსცილდა; მთელ სხეულში ძვლები აუტანლად სტკიოდა“. ვაწამებული აბდულა გრძნობდა, რომ სხვისთვის შრომობდა ასე პირიტყვულად. „წყეულებიც იყავ, შადრევანო!—... რას მომ-

ცემს მე ეს შადრევანი?!“ კითხულობდა იგი ჩურჩულით. პასუხი აბდულასათვის ნათელი იყო, მაგრამ თავს ზევით ძალა არა ჰქონდა. აი, გაიფიქრა კიდევ შინ წასულიყო, მაგრამ მაშინვე გაახსენდა ოჯახი და თვალწინ საშინელი სურათი წარმოუდგა: „გაახსენდა თავისი ლეილა, რომელიც უკვე ნახევარი წელიწადია არ უნახავს, გაახსენდა იგი და მასთან ერთად თვალწინ დაუდგა თავისი ღარიბი მშობლიური კერის სურათი: მოხუცი მამა, ბებერი დედა და ნახევრად დანგრეული ქოხი. მწარე იყო აბდულასათვის ეს წუთები“... მოაგონდა თავისი ბავშვობა, როცა იგი მეგობრებთან ერთად ქუჩა-კივიტ ლაღად ხტოდა ლამაზ ტყეებსა და მწევანე ხავერდოვან მინდვრებზე, გაახსენდა ისიც თუ როგორ მოულოდნელად გაჰქრა ეს „კეთილდღეობა“ და ამ ჯოჯოხეთში მოხვდა. „დაღლილ აბდულას გაუწყდა მოგონებათა ძაფი“ და მის ცნობიერებაში ერთმანეთში აირია დაუმთავრებელი აზრები და ბუნდოვანი სურათები. „რალაც საშინელი კოშმარი დაეუფლა. მისი ხელები უნებურად დაეშვა მუხლებზე და იგი ჯიხურს მიეყარნო“. ამ დროს მოულოდნელი ხმაური გაისმა. აბდულა სწრაფად წამოიჭრა ზეზე, მიხვდა რაშიც იყო საქმე, იცოდა, რომ არ აპატიებდნენ ასეთ გაუფრთხილებლობას, მაშინვე აიჭრა ჰაბურდილის კოშკზე და დაუწყო ბორბალში გაჩხირულ „ქელონკას“ განთავისუფლება. ამ დროს შადრევანში დუღილი ახალი ძალით განახლებულიყო. „უცბად გაისმა საშინელი მიწისქვეშა გუგუნი, ათრთოლდა ჰაბურდილის კოშკი და ერთ წუთში ნავთის სვეტზე, როგორც გაცოფებული ლომი, ხმაური ამოვარდა ღრუიდან. ერთი წუთის შემდეგ აღარ ჩანდა ჰაბურდილის კოშკის ზედა ნაწილები და დამტვრეული ფიკრები ხორცის რალაცა ნაჭრებიანად წამოვიდა ძირს“.

„გრანდიოზულმა შადრევანმა ამოხეთქა, ასე დიდხანს რომ ელოდნენ და ნატრობდნენ, — დასძენს მწერალი ირონიით, — დაიწყო მილიონების ამოფრქვევა“...

ქაბურდილის ირგვლივ ფუსფუსებდნენ ასეულობით მუშები, საბრალო აბღულა კი აღარსად იყო. მმართველი და პატრონი საკმაოდ შორს იდგნენ და იქიდან იძლეოდნენ განკარგულებებს, მეზობელი სარეწაოების მეპატრონეები კი შურით შეჰყურებდნენ ახალ შადრევანს.

ამ ესკიზში მხატვრული უშუალობითა და რეალისტურად არის ასახული მოვლენები; იგი გამოირჩევა სიტყვის იშვიათი ეკონომიით, ფრაზის ლაკონიურობითა და ფსიქოლოგიური სიმართლით. მწერალი ამ პატარა მოცულობის ნაწარმოებში ახერხებს დამახასიათებლად დახატოს, როგორც ადამიანთა შინაგანი ცხოვრება, ისე გარემო პირობები.

იროდიონ ევდოშვილს ყველა მოთხრობაში ცხოვრების ყოველმხრივი ცოდნა, მახვილი მხატვრული თვალი და ფერების გრძნობის დიდი უნარი ჩანს. მწერალი ყველგან დიდ ზომიერებას აღწევს და იშვიათი დამაჯერებლობით აცოცხლებს აღებული დროის ტიპურ მოვლენებს. მისი ნაწარმოებები თავისი დროის ერთგვარი მხატვრული ისტორიაა. მოთხრობაში „როგორ გაჩნდა ქვეყანაზე ჭაობი“—ასახულია თუ როგორ გადააგვარა კაპიტალიზმის განვითარებამ ადამიანები ზნეობრივად, როგორ აქცია ისინი ოქროს მონად. კერძო საკუთრების გაჩენასთან აკავშირებს მწერალი ადამიანთა ერთი ნაწილის მორალურ დაქვეითებას. სანამ არ იყო იგი, სანამ არ იყო ოქრო, ადამიანებმა იცოდნენ სიყვარული, იცოდნენ მეგობრობა, ერთმანეთის გატანა, გაჩნდა ოქრო და ადამიანი ადამიანისათვის უცხო შეიქმნა,—გაჩნდა შური, სიძულვილი, მტრობა, გაუტანლობა.

დიდია ირ. ევდოშვილის მოთხრობების მნიშვნელობა სწორედ იმიტომ, რომ მათში შემოქმედებითი შთაგონებითა და მხატვრული დამაჯერებლობით არის ასახული პოლიტიკურად მახვილი და აქტუალური თემები. ირ. ევდოშვილის პროზა თემატიკურად ავსებს მის პოეზიას და დიდად ამდიდრებს,

საერთოდ, მწერლის შემოქმედებას. მას პროზაში დამუშავებული და გაშუქებული აქვს მთელი რიგი ისეთი პრობლემებისა, რომლებიც აინტერესებდა და აწუხებდა მანამ სო-
წინავე საზოგადოებას. რომ არაფერი ვთქვათ ისეთ მოთხრო-
ბებზე, როგორიცაა „ორი ობოლი“, სადაც ასახულია ერთის
მხრივ, ღარიბთა და ობოლთა მძიმე ცხოვრება, ხოლო, მეორეს
მხრივ, ბურჟუაზიული არისტოკრატის უსულგულო და არა-
ადამიანური საქციელი, ან ზღაპარზე „ძველი გულა“. სადაც
ნაჩვენებია, თუ როგორ მექანიკურად სცვლიდა ახალი წელი
ძველ წელს, როგორ მოჩვენებითი იყო ახალი წლის დადგო-
მით გამოწვეული სიხარული, რადგან ის არსებითად არაფერს
სცვლიდა ადამიანთა ცხოვრებაში და ავტომატურად განაგრ-
ძობდა ძველი წლის ტრადიციას, ანუ, მწერლის სიტყვებით
რომ ვთქვათ, მას შუბლს უმშვენებდა ყვავილებით მოქარგუ-
ლი წარწერა:

„ახალი წელი!“
ხოლო ზურგა-კი:
ძველი გულა!“

ჩვენ წინ არის მოთხრობა „სასუნელი ენოქი“. მასში გამო-
ხატულია თურქ დამპყრობელთაგან აწოკებული და დარბე-
ული სომეხი ხალხისადმი თანაგრძნობისა და მეგობრობის
წმინდა გრძნობა. მოთხრობა პირველ პირშია დაწერილი. მწე-
რალი აგვიწერს პირველ იანვარს. ახალწლის დღე იყო, —
გვეუბნება ნაწარმოების გმირი, — საზოგადოდ ამ წელს თბი-
ლი ზამთარი იდგა... თბილისის ქუჩები სავსე იყო ხალხით,
აუარებელი ეტლები გვერდს ძლივს უქცევდნენ ერთმანეთს...
მეც, როცა მომწყინდა სიარული, შინ დაგბრუნდი, ავანთე
ბუხარი და მოვუჯექი გვერდითო.

ბუხარში ცეცხლი გიზგიზებდა. მოთხრობის გმირი გაშტე-
რებული მისჩერებოდა ბუხარს და ფიქრებს წაეღო... დიდ-
ხანს იწვნებოდა ამ მდგომარეობაში, რომ მისი მყუდროება სა-

ლამურის სევდიან ხმას არ დაერღვია. იგი წამოიჭრა ზეზე, კარი გამოაღო და მის თვალწინ საშინელი სურათი გადაიშალა: სალამურს, რომლის სევდიანი ჰანგები მის სულიერ განწყობილებას ესალმუნებოდნენ, უკრავდა ჩოხაშემოხეული და კანკებ ტიტველი მოხუცი. მას „ბედნიერებით თვალეზადებამავეებულთა“ ჯგუფი შემოხვეოდა გარს და ხარხარებდა. ამ აღამიანებს მწერალი მხოლოდ ერთი ფრაზით ახასიათებს: „ისე შემოსწოლოდათ გულზე გადამეტებული საცმელი, რომ ძლივსღა ქშინავდნენ“. ამის შემდეგ მკითხველის ყურადღება ავტორს მოხუცზე გადააქვს და მის ვინაობას გვაცნობს. მოთხრობის გმირმა სალამურის დამკვრელი თავის ოთახში შეიყვანა და ვინაობის გამოკითხვა დაუწყო. პირველად მოხუცს უკვირდა თუ რატომ იჩენდა ასეთ ცნობისმოყვარეობას ეს უცხო აღამიანი. იგი ვერ მიმხვდარიყო თანამოსაუბრის გულისთქმას, ეგონა სალამური მოეწონა და გასართობად შემოიწვიაო. როცა მოთხრობელი შეეკითხა—„ის შენ იყავი, რომ აკვნესებდი წელან სალამურს?“ მოხუცმა მშვიდად მიუგო—მე გახლდითო და სალამური ტუჩებზე მიიღო,—ეგონა დაკვრას მოხვდესო. მოთხრობელი შეეაჩერებს მოხუცს და ეტყვის—არა, მე მომეწონა შენი სალამურის დაკვრა და მიინდა გავიგო სადაური ხარ. მოხუცი ირონიულად გადახედავს სალამურს და მიუგებს:

„—სასუნელი გახლავართ.—ამ სიტყვებთან ენოქმა ისე ამოიკვნესა, რომ გეგონებოდათ გულ-ღვიძლში ხანჯლის წვერმა გაუარაო“.—გვეუბნება მწერალი.

ამის შემდეგ მოხუცი სასუნელი უყვება მოსაუბრეს თუ, როგორ დაარბია მისი სამშობლო თურქეთმა, როგორ ამოწყვიტა უდანაშაულო ბაღსი: „არც მე ავსცდი საერთო უბედურებას, მეც ჩემი თანამემამულეთა დღე დამადგა. მეც მქონდა ოჯახი, სახლი, კარი, მყავდა ცოლი, ქალიშვილი, ორი

ვაჟი, ორივენი მტერს შეაკედნენ. დედა ზედ დაჰკრეს გაუპატვრებულ ქალს. მამა? აი, მამა შენ წინ დგას და არ გიკვირს, რომ მას კიდევ უდგა სული?! არ ვიცი რა ცოდვა მიწოდვის უფალთან, რომ მე ცოცხალი დამტოვა. ბევრჯერ ჩაუვარდი მტერს მახვილქვეშ, მაგრამ სიკვდილი არ მეღირსა“. ამას ისე ამბობდა ენოქი, რომ იგი მართლაც გულწრფელად შენატროდა სიკვდილს. მწერალი იშვიათი სითბოთი და თანაგრძნობით ხატავს ენოქს. ეცნობა მკითხველი მის ტანჯვით აღსავსე თავგადასავალს, ისმენს მის სევდიან თხრობას და სულიერი მღელვარება იპყრობს, სიძულვილის გრძნობა ეუფლება თურქ დამპყრობელთა მიმართ, მესაც სურს მაშინვე ძმური დახმარების ხელი გაუწოდოს სამშობლოს მოწყვეტილსა და უსახლკაროდ დარჩენილ აღამიანს.

იო. ევდოშვილი მარტო ამით არ კმაყოფილდება. იგი გვაცნობს თავისი გმირის სოციალურ ვინაობასაც. ენოქი მშრომელთა წრეს ეკუთვნის. მას მწყემსობაში შეუსწავლია სალამურის დაკვრა, რომლის პანგებშიც ასე ბუნებრივად აქსოვდა თავისი ხალხის სულიერ ტკივილებს. ოდესღაც ენოქიც „ტკბილად“ ეგებებოდა ახალი წლის დღესასწაულს. ახლა კი კარისკარ დაწანწალებს ლუქმაპურის საშოვნელად და რომელ ქუჩაზე წამოეწევა სიკვდილი, არ იცის. მისი ძვლები „სიბერის დროსაც არ ეღირსება თავის სამშობლოში დამარხვას“.

იო. ევდოშვილის მოთხრობებიდან არ შეიძლება არ განიხსენოთ „დანგრეული კერპი“. ეს მოთხრობა დაწერილია პირველი რევოლუციის დღეებში. საცენზურო პირობების გამო მოთხრობის თემა მწერალს განზრახ შორეულ წარსულში აქვს გადატანილი, სინამდვილეში იგი 1905 წლის რევოლუციას ეხმაურება და ასახავს, ხალხის შეუპოვარ ბრძოლას თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ. თვითმპყრობელობა შედარებულია „კერპთან“, რომელიც სტანჯავს და

აწამებს ხალხს. ცხრაასხუთი წლის ამბებს მწერალი განიხილავს, როგორც მშრომელთა წარსული ბრძოლების გაგრძელებას, მის დაგვირგვინებას. მწერალი მოთხრობაში იმ თვალსაზრისს გამოხატავს, რომ მშრომელთა არც ერთ აღმწერელ ბრძოლას უნაყოფოთ არ ჩაუვლია. სამართლიანი საქმისათვის დაღუპულთა სისხლმა გააპოხიერა ნიადაგი და ამ გაპოხიერებულ ნიადაგზე წარმოიშვა რევოლუცია:

„ბევრი, ძალიან ბევრი თამამი და თავგამოდებული დაიღუპა უდაბურს ტყეში, ბევრმა დალია სული მხეცების კლანჭებში, ბევრმა ხალხის შვილმა გააპოხიერა მიწა თავისი სისხლით, მაგრამ არცერთი წვეთი სისხლისა არ იკარგებოდა ამაოდ, არც ერთი წვეთი ცრემლისა არ ქრებოდა უნაყოფოდ. ყოველი მოქმედი მკლავი იკაფავდა წინ უღრან ტყეში ბილიკს, რომელზედაც ხალხის კვნესა აბობოქრებულ ზვირთავით მიისწრაფოდა წინ კერპისაკენ. — ამ დაკოჟრებულ, ეკალ-ნარისაგან დასერილ ხელებს ეჭირათ დროშა სამართლისა, სიყვარულისა. ხალხი გრგვინავდა დაჰრილი ლომივით, მის თავზე ფრიალებდა თამამი დროშა. და აჰა, არ გაჰქრა ამაოდ მისი მისწრაფება, მისი სურვილი. მალე ათი ათასმა აწვდილმა ხელმა დასცა ძირს შეუბრალებელი კერპი, რომელსაც ქვეშ მოყვნენ მისი ქურუმნიც.

მორჩა... შეიმუსრა ის, რაც დიდი ხანია მტკრალ უნდა ქცეულიყო... ხალხმა გაიმარჯვა“...

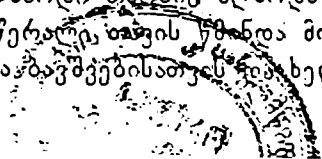
ირ. ევდოშვილის პროზის თემატიკა, საერთოდ მრავალფეროვანია. მის მოთხრობებში ასახულია საზოგადოებრივი და ყოფაცხოვრებითი ამბები, ინტიმური განწყობილებები, იდეურ-პოლიტიკური და ზნეობრივი ხასიათის პრობლემები. ამასთან, როგორც უკვე ვთქვით, ევდოშვილის პროზა მხატვრული თავისებურებითაც იქცევა ყურადღებას. იგი საუცხოოდ ფლობს ენას, ბუნებრივ მეტყველებას. მან კარგად იცის ანდაზები, ხალხური თქმები და მახერხებულად იყე-

ნებს მათ თხრობის დროს. მწერლის თხრობა სადაა, დინჯი, მაგრამ შინაგანად მღელვარე, თბილი, მიმზიდველი, ხატოვანი. მის მოთხრობებში გხიბლავთ და გიტაცებთ არა ამბავი, არა იდეა მხოლოდ, გხიბლავთ და გიტაცებთ მისი ლაპიდარული სტილი, დახვეწილი ენა, თხრობის ლაღი და ბუნებრივი მდინარეობა, განცდათა სითბო და სიფაქიზე.

ირ. ევდოშვილის მოთხრობებში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს ბუნების სურათებს, მაგრამ მის მიერ დახატულ პეიზაჟებს თავისთავადი, განყენებული, თვითმიზნური ხასიათი არა აქვთ. პეიზაჟი ეხმარება მწერალს ადამიანთა ხასიათის, მათი სულიერი განწყობილებების მკაფიოდ გამოვლენებაში. ირ. ევდოშვილი ჩვენი სამშობლოს ერთი ულამაზესი კუთხის შვილი იყო და თუ არა მის, აბა ვის შემოქმედებაში შეეძლო ეპოვა გამოხატულება ჩვენი სამშობლოს ბუნების ამ მშვენიერებას! ბუნების სურათების აღწერის დროს მწერალი ამყდარებას არაჩვეულებრივ დაკვირვებას. ნიუანსების ცოდნას; იგი ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში ერთმანეთისაგან მკვეთრად განსხვავებულ პეიზაჟებს ქმნის. ირ. ევდოშვილის მიერ დახატული ბუნების სურათები ლამაზი, ემოციური და მეტყველია. წაიკითხეთ პატარა მოთხრობა „რად მიყვარს აღაზანი“ და ზევით თქმული თქვენთვის მაშინვე ნათელი გახდება.

ს ა ბ ა ვ უ ვ ო მ წ ე რ ა ლ ი

საბავშვო ლიტერატურას ქართველი მოღვაწეები მუდამ დიდ ყურადღებას აქცევდნენ. თითქმის ყველა გამოჩენილი მწერალი აქტიურ მონაწილეობას იღებდა საბავშვო ლიტერატურის განვითარებისა და მოზარდი თაობის აღზრდა-განათლების საქმეში. ქართველი მწერალი თავის წილად მოვალეობად სთვლიდა რამე დაეწერა ბავშვებისათვის წილობილი შე-

ეწყო მათი ზნეობრივი და მოქალაქეობრივი აღზრდისათვის. როცა მეფის თვითმპყრობელობა ქართულ ენას სასტიკად სდევნიდა სკოლიდან, საბავშვო მწერლობა ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი იარაღი იყო ამ დევნილი ენის დასაცავად. საბავშვო ლიტერატურა მშობლიური ენისადმი სიყვარულისა და ეროვნული თვითმყოფობისათვის ბრძოლის სულისკვეთებას აღვივებდა, იგი ნორჩ თაობაში პოლიტიკური და სოციალური ჩაგვრისადმი სიძულვილს ზრდიდა, სამშობლოსა და ხალხისადმი უანგარო სამსახურის იდეას განამტკიცებდა.

ეს მაღალი იდეურობა განსაზღვრავდა ქართული საბავშვო ლიტერატურის ძირითად პროგრესულ ხასიათს ნახევრად კოლონიალიზაციულ საქართველოში, კერძოდ 1905 წლის რევოლუციამდე.

იროდიონ ევდოშვილს ძალიან უყვარდა ბავშვები. თავისი შემოქმედებითი ენერგიის მნიშვნელოვანი ნაწილი მან ბავშვების მხატვრული აღზრდისა და გონებრივი განვითარების ინტერესებს მოახმარა. მართალია, იროდიონ ევდოშვილი პროფესიული საბავშვო მწერალი არ ყოფილა, მაგრამ იგი მჭიდროდ იყო დაკავშირებული საბავშვო ჟურნალების რედაქციებთან და მათი აქტიური თანამშრომელი იყო.

იროდიონ ევდოშვილი საბავშვო მწერლობაში აკაცი წერეთლის, იაკობ გოგებაშვილის, ნიკო ლომოურის და შიო მღვიმელის გზის გამგრძობი და განმავითარებელი იყო. იგი თავის საბავშვო მოთხრობებსა და ლექსებში გამოხატავდა პატრიოტიზმს, სოციალური ბოროტებისადმი შეურიგებლობას, დაჩაგრულთა და გაპირვებულებისადმი თანაგრძნობას, ცხოვრების უკუღმართი წესების წინააღმდეგ ბრძოლის სულისკვეთებას. იგი ნორჩ მკითხველებს უნერგავდა მეგობრობის გრძნობას და შრომასა და სწავლაში სიბეჯითეს. განსაკუთრებით ფართო ადგილი აქვს დათმობილი ევდოშვილის

საბავშვო ნაწარმოებებში სოციალურ მოტივებს. მწერალი ბავშვებს გასაგებად უხსნის და ნათლად უჩვენებს, თუ რატომ არის, რომ ერთნი შეძლებულად ცხოვრობენ, ხოლო მეორენი სიღატაკეში დაფავენ სულს. ამ მხრივ ევდოშვილა სავსებით განსხვავდებოდა იმდროინდელ საბავშვო მწერლებისაგან.

არ შეიძლება იროდიონ ევდოშვილის განსაკუთრებულ დამსახურებად არ ჩავთვალოთ ის გარემოება, რომ, როცა 1905 წლის რევოლუციის დამარცხებისა და რეაქციის გაბატონების შემდეგ ქართულ საბავშვო ლიტერატურაშიც ერთგვარი ღვეკდანსი დაიწყო: ფეხი მოაკიდა უიდეობამ, მან არ უღალატა მოწინავე ქართული მწერლობის საუკეთესო ტრადიციებს და ამ უაღრესად შავბნელ ხანაშიც მტკიცედ განაგრძო თავისი გზა. რეაქციის პერიოდში გამრავლდა უიდეო საბავშვო მოთხრობები და ლექსები. იწერებოდა განყენებული მოთხრობები ფრინველებზე, ცხოველებზე, ბუნების სურათებზე, ზოგად „მორალსა“ და ადამიანის „კეთილშობილებაზე“, რელიგიურ თემებზე. იშვიათად შეხვდებოდით ისეთ ნაწარმოებებს, რომლებშიც ასახული იქნებოდა სოციალური ჩაგვრის სურათები, სადაც გმირები გაბატონებული საზოგადოებრივი წყობილებისადმი სიძულვილით იქნებოდნენ გამსჯეალული და ნორჩ მკითხველებს უკეთესი მომავლისათვის ბრძოლის სურვილით აუთებდნენ გულს. მაგრამ იროდიონ ევდოშვილის საბავშვო მოთხრობების დიდი ნაწილი რეაქციის წლებშიც ამ თემებს ეხებოდა. ეს მოთხრობები ხელს უწყობდნენ მკითხველში პატრიოტიზმისა და სოციალური შეგნების გამომუშავებასა და განმტკიცებას. იროდიონ ევდოშვილს, როგორც საბავშვო მწერალს, არასოდეს არ უცდია დავძალა ბავშვებისათვის იმდროინდელი საზოგადოებრივი ცხოვრების შავბნელი სინამდვილე. პირიქით, ცხოვრების დამახასიათებელი მოვლენების მართალი, შეუღამაზებელი ასახვა მიაჩნდა

მას საბავშვო მხატვრული ლიტერატურის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ამოცანად, რადგან მხოლოდ ასეთ ლიტერატურას შეეძლო აღეზარდა სულიერად ჯანსაღი მომავალი თაობა.

1905 წლის რევოლუციის დამარცხების შემდეგ იროდიონ ევლოშვილი, როგორც ამას ქვევით დავინახავთ, არ იდგა კლასობრივი ბრძოლის გაღვივების თვალსაზრისზე. მაგრამ, როგორც რეალისტს, არ შეეძლო ეღალატა ფაქტებისათვის და სინამდვილე დაემახინჯებინა. როცა იგი სოციალურ პრობლემებს ეხებოდა, ცდილობდა ისინი „ობიექტივისტური“ თვალსაზრისით წარმოესახა, მაგრამ რამდენადაც მოვლენებს გვიჩვენებდა ისე, როგორადაც ისინი სინამდვილეში არსებობდნენ, იმდენად მწერლის მიერ დახატული ცხოვრების სურათები ტიპური და მძაფრი იყო და მათ არსებითად სრულიად სხვა შედეგი მოსდევდა. ასეთი ხასიათის მოთხრობები სწორედ კლასობრივი თვითშეგნებისაკენ უბიძგებდა ნორჩ მკითხველს.

იროდიონ ევლოშვილის საბავშვო მოთხრობების შინაგანი ტენდენცია აიძულებდა ნორჩ თაობას ღრმად ჩაჰკვირებოდა და ეფიქრა პოლიტიკური და სოციალური ჩაგვრის საკითხებზე, ეფიქრა იმაზე, თუ რატომ იყო, რომ ერთნი ბედნიერნი იყვნენ, ხოლო მეორენი—უბედურნი, რატომ იყო ზოგი უზრუნველყოფილი, ზოგი კიდევ ელემენტარულ საარსებო საშუალებას მოკლებული.

იროდიონ ევლოშვილი სულ სხვა შინაგანი განწყობილების მწერალი იყო. იგი თავისი თანამედროვეებისაგან იმით განსხვავდებოდა, რომ არ შეეძლო გულგრილად ეყურა გაბატონებული სოციალური ბოროტებისათვის. როცა ამ თემაზე წერდა, იგი ყოველთვის აღშფოთებული იყო და თავის გულისწყრომას მკითხველებს გადასცემდა.

ყველაზე მკაფიოდ ირ. ევდოშვილის საბავშვო პროზამ შეინარჩუნა ბოლომდე კლასობრივი სიმახვილე. მწერალი არ ცდილობდა სხვების მზგავსად დაემალა ბავშვებისათვის მაშინდელი საზოგადოებრივი ცხოვრების წყაღულები, საშინელებანი, შეელაძაზებინა ფაქტები და ადამიანთა ურთიერთობის გულამაჩუყებელი სანტიმენტალური სურათები დაეხატა. ირ. ევდოშვილს აუცილებლად მიაჩნდა ცხოვრება ბავშვებისათვის ეჩვენებინა ისე, როგორც ის სინამდვილეში იყო, რათა თავიდანვე სწორი და ნათელი წარმოდგენა ჰქონოდათ ცხოვრებაზე და ეფექტათ მის უკეთესად მოწყობაზე.

ესაა ის ღირსება, რითაც განსაკუთრებით იქცევს ყურადღებას იროდიონ ევდოშვილის საბავშვო შემოქმედება.

იროდიონ ევდოშვილის საბავშვო ნაწარმოებში გაბედულად არის მხილებული ფეოდალურ-ბურჟუაზიული საზოგადოების კლასობრივი არსი, ვაჭრების, თავად-აზნაურების, მეფის მონღელების სულიერი სამყარო, მათი ზნეობრივი დაცემულობა, მათი „ჰუმანიზმის“ არაადამიანური ბუნება. „ორ ობოლში“, რომელიც ზევითაც მოვიხსენიეთ, მწერალმა ამხილა ბურჟუაზიული არისტოკრატის სულიერი სიცაღიერე. აი, თეატრის სცენაზე ქალბატონმა ორი ობოლი ბავშვის გაქირება ნახა და გული „აუჩუყდა“, ნიანგის ცრემლები დაღვარა, მაგრამ, როცა ასეთივე უპატრონოდ დარჩენილი, მშიერი და შიშველ-ტიტველი ბავშვები მას ზელგაწვდილი შეხვდნენ სახლის წინ და შეწყალება სთხოვეს, ზიზღით გადახედა მათ და გულცივად ჩაუარა გვერდით.

მშვენიერი საბავშვო მოთხრობაა „მამო ჰო-ჰო“...“ ქალაქელმა ვაჭარმა პეპომ სოფელელ გლეხს შვილი მოუნათლა და

შეპირდა, როცა წამოიზრდება ჩემთან წავეყვან და გავზრდიო. რამდენიმე წლის შემდეგ პატარა გიგას მშობლებს ნათლიისაგან წერილი მოუვიდათ—ბავშვი გამომიგზავნეთო... გაჭირვებულ ცოლ-ქმრის სიხარულს საზღვარი არა ჰქონდა, ფიქრობდნენ—ჩვენს შვილს ნათლია ქალაქში გაზრდის, ზრუნვას არ მოაკლებს და კაცად გამოიყვანსო. გიგას სიხარულიც უსაზღვრო იყო, როცა გაიგო, რომ ქალაქში ნათლიასთან უნდა წასულიყო.

ქალაქმა მოზიბლა გიგა. მის გაცემას : საზღვარი არა ჰქონდა. ასეთი უზარმაზარი შენობები, ქუჩებში მოფუსფუსე ამდენი ადამიანი ერთად მას ჯერ არ ენახა. ქალაქში უეჭველად დღეობა არისო, — გაიფიქრა და გულმა უფრო მეტი სიხარულით დაუწყო ცემა, მოთმინება ეკარგებოდა, მალე უნდოდა ნათლიასთან მისულიყო. ეს სასიხარულო წუთებიც მალე დადგა, მაგრამ მეტად ხანმოკლე აღმოჩნდა იგი. პირველ დღესვე პეპომ ასე დაარიგა ბავშვი.

„—აი, ჩემო გიგოლი, რას გეტყვი... ყველაფერი უნდა გაპიგონო, რაც გითხრა, დამიჯერო, გაგზავნი საღამე—მარდად მიხვიდე და მოხვიდე, გაგატანო რამე, არ უნდა დაჰკარგო, დუქანში, მართალია, ხილი ბევრია, ხელი არ უნდა ახლო, ეს გასასყიდია, დილით ადრე უნდა ადგე, აიღო ცოცხი ხელში და“... კიდევ რაღაც უნდა ეთქვა, მაგრამ ახლად შემოსულმა მუშტარმა შეაწყვეტინა. გიგლა ნათლიას სიტყვებმა ჩააფიქრეს. მაშინვე იგრძნო, რომ ქალაქში ყოფნა მისთვის ისე სასიამოვნო არ იქნებოდა, როგორც პირველად ეჩვენა. გადიოდა დღეები და გიგლასათვის ქალაქში ყოფნა აუტანელი ხდებოდა. პეპოს თავში ერთხელაც არ გაუვლია კეთილშობილ ფიქრებს ბავშვის მომავალზე. იგი დღედადამ ამუშავებდა, მოსვენებას არ აძლევდა გიგლას, თუ რამე არ მოეწონებოდა, ყურებს აუხრესდა, ლოყებს აუწითლებდა. გიგლასათვის შეუძლებელი შეიქნა ნათლიასთან დარჩენა. იგი ოცნებით სო-

ფელში იყო და სულ იმაზე ფიქრობდა თუ როდის მოშორდებოდა აქაურობას და ნაცნობ მინდვრებში გაინავარდებდა ტოლ-ამხანაგებთან ერთად.

აი, ერთ დღეს პეპომ ლამპის შუშა გაატანა შინ. ის იყო გიგლა დუქნიდან გამოვიდა და თვალი მოჰკრა ურემს, რომლის კოფოზეც მისი ტოლი ყმაწვილი იჯდა და ხარებს მიერეკებოდა. გიგლას ყველაფერი დაავიწყდა, „მაშინვე თვალწინ წარმოუდგა თავიანთი ურემი, ნიკორა, კუდვარდა და კოფოზე სახრით ხელში თავისი თავი.

— მაამ ჰო-ჰო!—წამოიძახა თავისდაუნებურად, მოიქნია ხელი და ლამპის შუშა სთხლიშა სახლის კედელს“. როცა გიგლამ შუშის ნამტვრევებს დახედა, საშინელმა შიშმა შეიპყრო და მისი ბედიც ამან გადასწყვიტა. ნათლიასთან დაბრუნება აღარ შეეძლო, მაგრამ როგორ წასულეყო სოფელში, არ იცოდა. ამ ფიქრებში რომ იყო, ურემი მიუახლოვდა და „წარმოიდგინეთ მისი სიხარული, — გვეუბნება მწერალი, — როდესაც კოფოზე დაინახა თავისი მეზობელი ამხანაგი სოლო და მისი მამა, რომელიც ურემს უკან მისდევდა“.

აქ სურათიც მშვენიერადაა დახატული და ბავშვის განწყობილებაც იშვიათი დამაჯერებლობით არის გადმოცემული. ამ მოთხრობის წამკითხველს ბავშვს არ შეიძლებოდა პეპოსადმი სიძულვილი არ აღძროდა და, შემდეგში, როცა წამოიზრდებოდა, მტრულად არ ყოფილიყო განწყობილი ბურჟუაზიული საზოგადოებისადმი.

იროდიონ ევდოშვილის საბავშვო ნაწარმოებთა თემებია თავისუფლებისაკენ სწრაფვა, მეგობრობა, სიბრალული და გაჭირვებულისადმი თანაგრძნობა, სწავლაში სიბეჯითე. მწერალი კარგად იცნობს ბავშვს, იშვიათი თერადებით გვიხატავს მის ხასიათს, სიმართლით გადმოგვცემს ბავშვის ცოცხალ, მოუსვენარ, დაუცხრომელ ბუნებას.

პატარა მოთხრობა „რას გალობს შაშვი?“ თავისუფალი, ლალი ცხოვრების სიმღერაა. ზამთარში შაშვი დაიჭირეს და გალიაში გამოამწყვდიეს. მოვლას არ აკლებდნენ, მაგრამ მისი გული მაინც ვერ მოინადირეს. როცა გამოზაფხულდა და შაშვმა შეხედა მერცხლების თავისუფალ სრიალს ჰაერში, ტოროლების ქროლვას, შროშანის ფრთების ტყლაშუნს, გული ამოუჯდა, დაუსრულებელ მოთქმას მოჰყვა. ბავშვები ცნობისმოყვარეობამ შეიპყრო—რას გალობს შაშვი ასე განუწყვეტილად? — ეკითხებოდნენ ისინი დედას, და აქ პასუხი დედის მაგივრად თვითონ შაშვმა გასცა, მოუყვა იგი ბავშვებს თავის თავგადასავალს და დასძინა:

„მართალია, მე აქ საჭმელი არ მაქლია, შაქარიც კი მიძევს წინ, მაგრამ ყველა ეს ჩემთვის უგემურია, შხამია! არა, არ მინდა თქვენი ლალა-ძიძაობა, გამიშვით აქედან, რომ მეც ჩავუჭიკჭიკო გაზაფხულის აფერადებულ ტყე-ველს!

აი რას ვგალობ მე, ყმაწვილებო, და რას გემუდარებით!“

თავისუფლება—აი რა სწყურია და საით მისწრაფვის ყველა ცოცხალი არსება.

თავისუფლებისათვის შეაკლა თავი პატარა ონავარს მერცხალმა. ერთ დილით მერცხალი შემთხვევით ოთახში შეფრინდა, ბიჭმა კარ-ფანჯრები ჩაუკეტა და დაჭერა დაუპირა („შემომიკალ?“). მერცხალი ყოველნაირად შეეცადა თავი დაეხსნა, მაგრამ ვერაფერი გააწყო, ბოლოს ონავარ ყმაწვილს უგულო გულზე მიასკდა და თავი შეაკლა—„ტყვეობას სიკვდილი ამჯობინა“. მხოლოდ ამის შემდეგ იგრძნო ბავშვმა თავისი დანაშაული. „არასოდეს დამავიწყდება,—ამბობს იგი,— როგორ შემომხედა უკანასკნელად—ჯერ სიბრალულთ და მერე ზიზლით“.

დიდი ხვეწნის შემდეგ ბიჭამ ლადოს კაკანათი გაუკეთა („კაკანათი“). გახარებული ლადო, პატარა დასთან ერთად, მაშინვე ბელურებზე ნადირობას შეუდგა. ლადო და მარიკელა

გულისფანცქალით ელოდნენ როდის გაემგებოდა ბელურა მახეში. აი, კაცანათმა თავისი მოვალეობა შეასრულა და ბელურა აფრთხილდა. როცა ბავშვები კაცანათთან მივიდნენ, მათ წინ უკვე უსიცოცხლო ჩიტი ეგდო. „ორივენი დაღონებული დასცქეროდნენ ფრინველს... კაცანათი რაღაც ბოროტ იარაღად მოეჩვენათ... ბალები დამნაშავესავით იდგნენ უსიცოცხლო ჩიტის წინ“.

მოთხრობაში „გულითადი მეგობრობა“ გამოხატულია უანგარო მეგობრობისა და ერთმანეთისადმი გაჭირვებაში დამხმარების იდეა. მწერალი ასწავლის ბავშვებს, რომ ძალა კოლექტივიზმშია. ცალ-ცალკე ყველა სუსტია, მაგრამ თუ ერთმანეთს მხარს მისცემენ, სუსტნიც კი უძლეველნი გახდებიან და მტერი ვერ მოერევა.

მთელ რიგ მოთხრობებსა და ლექსებში ირ. ევდოშვილი გვიხატავს ბავშვების ჩასაიათს; ხშირად იგი თამაშსა და გართობაში გამოავლენს მათს უშუალო ბუნებას. ამ მხრივ საინტერესოა „გულადი ბიჭები მარწყვზე“, „გაზაფხული“, „თოვლობა“, „ჩვენი ფუმფული“, „ვანო და თამრო“ და სხვ.

იროდიონ ევდოშვილი თავის საბავშვო ნაწარმოებებში დიდ ყურადღებას აქცევს ნორჩი თაობის სწავლა-აღზრდის საკითხებს. ამ თემაზე დაწერილი მთელი რიგი მისი ლექსები და მოთხრობები უაღრესი პოპულარობით სარგებლობდნენ, ბევრი მათგანი დღესაც ამშვენებს სახელმძღვანელოების ფურცლებს. ბავშვების მუდამ საყვარელი ლექსი იყო „ჭერი, ჭერი!“:

„მზემ ფანჯარას სხივი სტყორცნა,
დილა არის მშვენიერი,
აბა, ბიჭო, ტანთ ჩავიცვათ
და სკოლისკენ ჰერი! ჰერი!
სამუშაოდ ეშურება
დიდ-პატარა, ფრინველ-მწერი,
აბა, მარდათ, ჩვენც წიგნებით
სკოლისაკენ ჰერი! ჰერი!“

ლექსში „ვანო და თამრო“ მწერალი ხატავს სკოლაში პირველად მიმავალ ვანოს: იგი დილით ადრე მარდათ იცვამს ტანსაცმელს, გატაცებით ემზადება: „პირი კარგად დაიბანა, დაივარცხნა მკვირცხლად თავი“, წიგნები ჩანთაში ჩააწყო და გვერდზე გადაიკიდა. პატარა თამრომ ძმას შეხედა და შეშურდა, მასაც მოუნდა სწავლა. ძმას შეევედრა—„მეც წამიყვა, მეც ვისწავლი ან-ბანსაო“. როცა ძმამ უთხრა „შენ ჯერ პატარა ხარ და შინ თოჯინებს უგდე ყურიო“, თამრიკო ატირდა და ინატრა—„რაღა ვარ მე პატარაო, ნეტავი მეც დიდი ვიყო, რომ სკოლაში მატარაო!“

სწავლა-აღზრდის საკითხის ასეთად გაშუქება იმდროინდელ ქართულ საბავშვო ლიტერატურაში ჩვეულებრივი მოვლენა იყო. მიუხედავად იმისა, რომ ირ. ევდოშვილის ასეთი ხასიათის ლექსები და მოთხრობები ცოცხლად, მიმზიდველად, ხალისიანად არის დაწერილი, აზრის გადმოცემის მხრით ნათელია და ნორჩი მკითხველისათვის ადვილად გასაგები, ორიგინალობით მაინც არ გამოირჩევიან. საკითხისადმი მიდგომის სიახლე და გაშუქების თავისებურება იმაში უნდა ვეძოთ, რომ მწერალი არ მისდევს გატყეპნილ გზას: სწავლის ზოგად, განყენებულ ქადაგებას, იგი განსაკუთრებულ ყურადღებას მიაპყრობს მშრომელთა ბავშვების აღზრდას, მათ მიერ ცოდნის დაუფლებას.

მოთხრობაში „საწყალი ბიჭიკო“ ასახულია ღარიბი ოჯახიდან გამოსული ბავშვის განუხორციელებელი ოცნება სწავლაზე. ხელმოკლე მშობლები იძულებული გახდნენ შვილი ხარაზისათვის მიეცათ შეგირდათ. ბავშვს არ იზიდავდა ხელობა, მას სწავლა სწყუროდა, მაგრამ თავისი სურვილის წინააღმდეგ ჭეუჭყიან სახარაზო დაზგასა და ჯღანებს მიაჯაჭვეს. საწყალი ბავშვი იძულებული იყო თავიდანვე ცხოვრების მძიმე უღელში გაეყო თავი, აეტანა ოსტატის უხეში მოპყრობა და ჭეუჭყიანი და უხალისო შრომა. მისი გონება სხვა-

გან იყო, იგი განუწყვეტლად სწავლაზე ფიქრობდა და, აი, ერთ დღეს მან სანატრელი სიზმარი ნახა: დედას სიხარულით უამბობდა, რომ დილით ადრე ადგებოდა და სკოლაში წავიდოდა. დედა-შვილს შორის გამართული დიალოგი ნათლად მეტყველებს, თუ რაზე ოცნებობდა ბავშვი. სკოლაში იგი სიხარულით მიდიოდა, მაგრამ აფიქრებდა — მასწავლებელმაც ხომ ისეთივე გინება და ცემა არ იცის შეგირდებისა, როგორიც ჩემმა ოსტატმაო, და დედას კითხვას კითხვაზე აძლევდა. ბოლოს, გახარებული ყმაწვილი, დედას ეკითხება: — „არც შუალამემდე ვიჯდები ისე, რომ თითები დამეღალოს მახათისაგან და დაზგიდან კისერს ველარ ვიღებდე მაღლა?“ მისთვის ყველაზე აუტანელი იყო მძიმე შრომა.

სიზმარში ბიჭიკო ბედნიერი იყო. გათენდა თუ არა, მარად ზეზე წამოხტა და მაშინვე, სკოლისაკენ გაეშურა. სკოლაში ბავშვის წინაშე სრულიად ახალი სამყარო გადაიშალა. ჯერ ადრე იყო, სწავლის დაწყებამდე ბავშვები ხალისიანად თამაშობდნენ. მასწავლებელიც მოვიდა და გაკვეთილი დაიწყო. მასწავლებელი დაფაზე ასოებს უწერდა და მოსწავლეები იმეორებდნენ. „ააა“—ყველაზე ძლიერად დაიძახა ბიჭიკომ და თვალები ცრემლით აევსო სიხარულისაგან, რომ პირველი ასო უკვე ისწავლა.

— ააა შენა და ზახრუმალ!—მოესმა ამ დროს ბიჭიკოს და ვიღაცამ კისერში წიხლი უთავაზა“.

ბიჭიკო წამოხტა, თვალები მოაფშენიჭა და დაინახა — მის წინ შუბლშეკრული და სილამოდერებული ოსტატი იდგა.

ასე მწარედ დასრულდა ბავშვის ტყბილი სიზმარი. აქ მწერალმა მკვეთრად შეუპირისპირა ერთმანეთს წრფელი ოცნება და უხეში სინამდვილე.

„ცოტა ხნის შემდეგ ის წიგნის მაგიერ მახათით ხელში უჯდა სახარაზო დაზგას და ჯღანებს აკერებდა“.

დამახასიათებლად არის დახატული იმ დროს პირველად

სკოლაში მოხვედრილი ზოფლელი ბიჭის განცდა მოთხრობაში „კალოზე, ბატონო მასწავლებლო!“.

იროდიონ ევდოშვილის საბავშვო შემოქმედება შინაარსით მდიდარი და მრავალფეროვანია. მისი საბავშვო ნაწარმოებები ენობრივად დახვეწილი, სადა და ხატოვანია. ისინი გიზიდავთ პლასტიკური სახეებითა და ცოცხალი სურათებით.

იდეური დაქვეითების ხანა

რეაქციის პერიოდში იროდიონ ევდოშვილის შემოქმედებაში იდეური დაქვეითება იწყება. ამ პერიოდში რადიკალურად შეიცვალა მწერლის შეხედულება საზოგადოებრივ მოვლენებზე და მთელი რიგი საკითხების გარკვევისას რევოლუციის პერიოდის იროდიონ ევდოშვილის სრულიად საწინააღმდეგო პოზიცია დაიჭირა. შემოქმედების ამ მეორე პერიოდში პროლეტარული რევოლუციის პოზიციებიდან პოეტი ნაციონალისტური ბურჟუაზიის იდეურ პოზიციებზე დაეშვა.

ცნობილია, რომ რეაქციის წლებში რევოლუციის თანამგზავრთა წრეში დაშლა და რღვევა დაიწყო. ეს რღვევა და დაცემულობა განსაკუთრებით გაძლიერდა ინტელიგენციაში. თბილისსა და საქართველოში გამოცოცხლდნენ ოპორტუნიზტები, შედარებით გაძლიერდა ბურჟუაზიული და წვრილ-ბურჟუაზიული პარტიების გავლენა, რასაც ხელს უწყობდა ჩვენი ქვეყნის ეკონომიური ჩამორჩენილობა და სამრეწველო პროლეტარიატის სიმცირე.

„მრეწველობის განვითარების მხრივ თბილისი ბაქოს პირდაპირ წინააღმდეგობას წარმოადგენს. — წერდა ამხანაგი სტილინი, რეაქციის წლებში, — თუ ბაქო საინტერესოა როგორც ნავთის მრეწველობის ცენტრი, თბილისი შეიძლება საინტერესო იყოს მხოლოდ როგორც კავკასიის ადმინისტრატიულ-სავაჭრო და „კულტურული“ ცენტრი. თბილისში სულ

20 ათასამდე სამრეწველო მუშაა, ე. ი. ნაკლები, ვიდრე ჯარისკაცები და პოლიციელები. ერთადერთი დიდი საწარმოა რკინიგზის სახელოსნოები (3.500-მდე მუშა). დანარჩენ საწარმოებში თითოში 200, 100, მეტწილად კი 40-20 კაცია. სამაგიეროდ თბილისი პირდაპირ სავსეა სავაჭრო დაწესებულებებით და მათთან დაკავშირებული „სავაჭრო პროლეტარიატით“. რუსეთის მუდამ ცოცხალი და მოუსვენარი დიდი ბაზრებისაგან სუსტი დამოკიდებულება თბილისს უნოძრავობის დაღს ასვამს. ის გარემოება კი, რომ აქ ადგილი არა აქვს მწვავე კლასობრივ შეჯახებებს, რაც მხოლოდ მსხვილი საწარმოო ცენტრების დამახასიათებელია, თბილისს იმ ჭაობს ამგავსებს, რომელიც ბიძგს გარედან ელოდება. სწორედ ამით აიხსნება, რომ მენშევიზმმა, ნამდვილმა „მემარჯვენე“ მენშევიზმმა ასე დიდხანს გასძლო თბილისში. სულ სხვაა ბაქო, სადაც ბოლშევიკების მკვეთრი კლასობრივი პოზიცია ცხოველ გამოხატულებას პოულობს მუშებს შორის!“¹⁾

თბილისში სკარბობდნენ მენშევიკები, ოპორტუნისტები. ყველა ჯურის ბურჟუაზიული და წვრილბურჟუაზიული პარტიები შედარებით თავისუფლად გრძნობდნენ თავს, რადგან რეაქცია მათში, მაინცდამაინც, დიდ საფრთხეს ვერა ხედავდა. ამხანაგი სტალინი ამ პერიოდის თბილისის იდეურ ატმოსფეროს ახასიათებდა, როგორც ლიკვიდატორულს. „ლიკვიდატორულია არა მარტო ორგანიზაციული აზრით,—აზრობდა იგი,—არამედ ტაქტიკური აზრითაც და პროგრამული აზრითაც“ (იქვე).

ჩვენ დავინახეთ, რომ იროდიონ ევდოშვილი რეაქციის პირველ წლებში საკმაოდ მტკიცედ შერჩა პროლეტარიატის საბრძოლო პოზიციებს და თავის ნაწარმოებებში გულგაუტეხელ, ოპტიმისტურ განწყობილებას გამოხატავდა, ამაყობდა, რომ მღელვარე ზვირთებს შეაბერდა, გულწრფელად

¹⁾ იხ. ი. სტალინი, თხზულებანი, ტ. II, გვ. 200-201.

ჰგომბდა ტბის სიწყნარეს და მღელვარე ზღვის ტალღებს ეძებდა, იქით მიილტვოდა. თუ სიყვარული სიმშვიდეა და მოსვენება, — ამბობდა ევდოშვილი, — მაშინ მე ეს გრძნობა სიყვარულისა არასოდეს არ განმიცდიაო.

რეაქციის პირველ წლებში დაწერილ ლექსში „გასწი, იარე ეკლიანი გზით“, ირ. ევდოშვილი მოუწმობდა მეგობარს სულით არ დაცემულიყო, არ დავიწყებოდა ხალხი და თამამად ევლო ეკლიანი გზით.

„დე, ავ ენებმა გარს გისრიალონ,
გისისინებდნენ ასპიტ გველივით,
ვიდრე გაქვს ღონე, დაჩაგრულთათვის
ატარე დროშა ეკლიანი გზით!“

მაგრამ იროდიონ ევდოშვილი თანდათან მოიღალა, რევოლუციის მსხვერპლმა გული გაუტეხა, უიმედობამა და სკეპტიციზმმა, რაც გაბატონებული იყო იმდროინდელ ლიტერატურაში და წვრილბურჯუაზიულ ინტელიგენციაში, მასზეც მოახდინა ზეგავლენა. ირ ევდოშვილზე გავლენას ახდენენ ეროვნული ბურჟუაზიის იდეოლოგიები და მის პოეზიაში თანდათან უცხო ჰანგები იჭრება. ახლა პოეტმა სხვა იდეურ პოზიციებიდან დაიწყო მოვლენების შეფასება. თუმცა პირველად ცრემლს, რომელიც მეტრძოლი გმირის წარსულს ამცირებდა ადამიანის თვალში, ჯერ ვერ ურიგდებოდა, მაგრამ მოღლილობის განწყობილებას ამართლებდა, ხოლო შემდეგ ცრემლიც განუყრელი თანამგზავრი შეიქმნა მისი ჩანგისა. ლექსში „მოღლილს“ (1908 წ.) პოეტი წერდა:

„შენ დაიღალე, მეგობარო, მიეყრდნე ჩემ მკერდს,
მე მინდა ვნახო შენი სახე — ეგ შენი წყლული,
მხოლოდ ნუ აშლი მოგონებით მწარე იარებს,
უპიტყვოდ თვითონ მიგიხედება მეგობრის გული
ვხედავ შენს სახეს, ჩამკეპარსა და დაავადებულს,
დუხპირ ცხოვრებას მათრახებსა შენს შიშველ ტანზე,
მაკრამ, ეპ, ძმაო, ვინ უწყს კიდევ რამდენი მსხვერპლი
ღონემიზილი ღავემა ეკლიან გზაზე!“

პოეტი თანაუგრძნობდა მოღლილ მეგობარს და მოითხოვდა მისგან გულში ჩაეკლა მწუხარება: მტერს ნუ აჩვენებ შენს სასოწარკვეთილებას, ნუ გაახარებ მას ცრემლითა და „საფლავის პირას მოღლილი გულის ამონაკენისით“, სამშობლოში ბევრია უმადური და მწარე საყვედურს გაიგონებო, მოკვდი უსიტყვოდ და სამარეში თან წაიღე მტარვალის ზიზღი და ხალხისადმი სიყვარული:

„მოკვდი უსიტყვოდ, მოკვდი ჩუმად, არვის უჩვენო,
შენი იარა, შენი ტანჯვა და შენი წელელი,
და სამარეშიც თან ჩაგყვება, თან ორი გრძნობა:
მტარვალის ზიზღი, ხალხისადმი კი — სიყვარული“.

ეს შინაგანი მცირე სულიერი ძალაც პოეტმა ბოლომდე ვერ შეინარჩუნა, შემდეგში მან დაჰკარგა სწორი ორიენტაცია და ღრმა უიმედობაში ჩაეფლო. ცხოვრება ღამის წყვდიადად ეჩვენებოდა და ამ საშინელ უკუნეთში საფლავის მყუდროება იზიდავდა—„მიყვარს საფლავი, ის არის ჩემო სატრფო, იქ ჩავასვენე მე სიყვარული და წმიდათა წმიდა ჩემი ედემი და გაზაფხული“. ამიერიდან სევდიანი მოთქმა მისი ჩანგის დამახასიათებელ ჰანგად გადაიქცა:

„ღამის მწუხრია, გულს დარდი სწიწნის,
ნაღველს მოუსხამს კაეშნის ფრთები,
ნანგრევებიდან ბუ მწარედ ჰკივის,
იოგვლივ ცრემლები, მხოლოდ ცრემლები.
ვღგევარ მარტოკა, ჩავსცქერი კუბოს,
შიგ ბადრი მთვარე ნარნარებს, სტკება
და ამ წყვდიადში, ამ კაეშანში
სატრფო კუბოდან მელურსება“

(„ღამე წყვდიადში“)

იო. ევდოშვილი სულთ თბლობას განიცდის. იგი ფიქრობს, რომ ის მშვენიერი მომავალი, რასაც ეტრფოდა აღრე, ამოეება, ღამაში ოცნება, გულს რომ ხალისსა და ძალას აძლევდა—მკვდარია. პოეტი მზერას იშვიათად მიაპყრობს:

ზოლმე მიქეფარე ჩანჩქერებს, ელვა და ქუხილი აღარ ისმის
მის სტრაქონებში, ღრუბელივით მარტოობასა და სიმშვილეს
ეტრფის:

„შენ მანდ ხარ ობლად. ცის ლაქვარდზე, თეთრო ყვავილო,
შენ მანდ ხარ მარტო, ჩემი გულის ამოძახილო,
მნათობთა შორის, თეთრო ჩრდილო, უკარებელო,
გულისა ტოლო, სულის სწორო და სიყვარულო“
(„ღრუბელი“).

პოეტი იმდენად მოღალა ადრინდელმა მშფოთვარე ცხოვ-
რებამ, რომ ახლა იგი საზოგადოებისაგან, ხალხისაგან განდ-
გომასა და მარტოობაში ეძებს გამოსავალს. „ახ, მოვიღალე,
ამბობს იგი, წადი, ხომალდო, მოვშორდეთ ამ არემარეს,
მარტოდ ყალი ჩვენი ჰუნეა“. ირ. ვდოშვილს ახლა ყველა-
ფერი წარმავალად ეჩვენება, მის წარმოდგენაში მხოლოდ
ნაღველია სამუდამო. სამუდამოდ შეიპყრო მგოსანი უიმედო-
ბამა და გულგატეხილობამ.

„მე რად მინდა გაზაფხული,
მისი მოსვლა მე რას მარგებს,
აიციტხლეს ვერ აატრთოლებს,
ვერ ამიწყობს ჩანგზე ჰანგებს!“ —

ამბობდა იროდიონ ეცდოშვილი და თვითონვე გრძნობდა,
რომ მის პოეზიაში უცხო ჰანგები შეიჭრნენ, რომ იგი ისე
აღარ მღერის, როგორც მღეროდა:

„ეს ის სიმღერა არ არის,
რა ხმა არ არის ჩანგისა,
გულს ცეცხლის მომკიდებელი,
დამუჟჩებელი ნაღვლია.
ეს ის სიმღერა არ არის,
გუგუნი ქარიშხალისა,
და არც თუ ირმის კამარა,
არც ტალღა ზღვათა ზევისა.
რა, ის ჩაკვდა, ჩანელდა,
ჩანგსა დაუწყდა სიმები,

ჩემო ლამაზო, გშენოდა
ყელი და ყელის მძივები.
ესლა რაღა ხარ? საფლავზე
ყორნის ხარიხა ჯვარია,
ომწყინდა შენი ქვითინი,
ომწყინდა გლოვის ხარია“.

მისტიკურმა და სიმბოლისტურმა მოტივებმა ღაჩჩაძელეს პოეტის ადრინდელი ნათელი რეალიზმი. ყოველივე ამის სათავე, როგორც ზევეთაც აღვნიშნეთ, უნდა ვეძიოთ არა პოეტის უბრალო გულგატეხილობასა და რევოლუციისადმი უიმედობაში, არამედ მსოფლმხედველობის შეცვლაში. გულგატეხილობაც, პესიმინიზმიც, მისტიკური და სიმბოლისტური მოტივებიც უშუალო პროდუქტია იმ ბურჟუაზიულ-ნაციონალისტური იდეოლოგიისა, რომლის გავლენაშიც მოხვდა იროდიონ ევდოშვილი რეაქციის წლებში და რასაც მან ბოლომდე თავი ვერ დააღწია. პოეტი არ იყო პოლიტიკურად დიდად განათლებული და ღრმად მოაზროვნე, იგი ადვილად მოატყუეს კაპიტალიზმისა და ბურჟუაზიული ნაციონალიზმის არჩილ ჯორჯაძის მსგავსმა მეზოტებებმა, რომლებიც ქადაგებდნენ კლასობრივ ზავს და პროლეტარიატის კლასობრივ ბრძოლას კლასთა თანამშრომლობის იდეას უპირისპირებდნენ. პოეტი მოატყუა სოციალ-ფედერალისტების და სხვათა ქადაგებამ ვითომდა „სამშობლოს“ განთავისუფლების შესახებ. როცა მათ აღმართეს „ეროვნულ-განმათავისუფლებელი“ მოძრაობის მოძველებული დროშა, პოეტი მოხიბლა ამ დროშამ, მასში დიდი ქართველი მწერლის ილია ჭავჭავაძის იდეალებისათვის გულწრფელი სამსახური დაინახა, იმ იდეალებისათვის, რომელიც თავის დროზე უდაოდ პროგრესული იყო. თუ რევოლუციის წლებში ირ. ევდოშვილს სჯეროდა, რომ ეროვნული საკითხის საბოლოოდ გადაჭრა მხოლოდ პროლეტარიატს შეეძლო და პროლეტარიატის რევოლუციური მოძრაობის გამარჯვების გარეშე მას ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის პერსპექტივები

ვერ წარმოედგინა, ახლა იგი სთიშავს პროლეტარიატის რევოლუციური ბრძოლის მიზნებს სამშობლოს პოლიტიკური თავისუფლების მიზნებისაგან. ჩვენ აქ იროდიონ ევლოშვილს ვერ დავწამებთ ძველი გატაცებისა და მუშათა კლასის საქმისადმი შეგნებულ ღალატს, როგორც სამას ზოგიერთი მკვლევარი სჩადის. იგი სცდებოდა და მისი ძველი რევოლუციური შეხედულებებისაგან დაშორება ამ შეცდომის შედეგი იყო.

გადასახლებაში ყოფნის დროს მეგობრისადმი მიწერილ ერთ კერძო წერილში იროდიონ ევლოშვილი წერდა, რომ ჩემ გულში დიდი ხანია დაიწყო ბრძოლა ორ აზრს შორის: „რას ვემსახურ? საქართველოს ერს, როგორც პოლიტიკურად დაჩაგრულ ხალხს, თუ პროლეტარიატს, როგორც ეკონომიურად დაჩაგრულ კლასს. ორივე ჩემთვის ძვირფასი იყო და დღესაც ძვირფასია“, მაგრამ, როდესაც ქართველმა სოციალ-დემოკრატებმა სამშობლოს აწინდელი კენესა მომავალი სოციალიზმის შევებასთან დააკავშირეს და ცხონებას, მისივე სიტყვებით რომ ვთქვათ, სიკვდილის შემდეგ დაპირდნენ. მაშინ ჩემი გული გადატრიალდა და მათთან თორმეტი წლის ნაჰედი ჯაჰვი გავწყვიტეო.

ამ პერიოდში პოეტი ერთმანეთს უპირისპირებს პოლიტიკურად დაჩაგრულ სამშობლოს და ეკონომიურად დაჩაგრულ პროლეტარიატს. ასეთი დაპირდაპირება მის ადრინდელ შემოქმედებაში არა გვხვდება. ჯერ ერთი, იროდიონ ევლოშვილის მსჯელობიდან გამოდის, რომ საქართველო პოლიტიკურად არის დაჩაგრული და პროლეტარიატი კი მხოლოდ ეკონომიურად. მაშასადამე, უკანასკნელი იბრძვის არა პოლიტიკური თავისუფლებისათვის, რადგან ასეთ ჩაგვრას იგი არ განიცდის, არამედ ეკონომიური თავისუფლებისათვის, რაც საქართველოს პოლიტიკური განთავისუფლების მიზნებთან შედარებით ძალიან მცირეა, პატარა მიზანია.

პოეტი ბრძოლისათვის დიდსა და მთავარს არჩევს (!). ასეთია ერთი დასკვნა. მეორე — მას გულწრფელად სჯერა, რომ სამშობლოს განთავისუფლება შეიძლება პროლეტარიატის რევოლუციური მოძრაობის გამარჯვების გარეშე. მესამე — ღრმად ვერ ერკვევა რევოლუციური სოციალ-დემოკრატიის თვალსაზრისში ეროვნული საკითხის გარშემო.

როცა ქართველი სოციალ-დემოკრატები და სხვა ბურჟუაზიული პარტიები შეეცადნენ მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევრის პროგრესულ დროშას—ეროვნულ-განმათავისუფლებელ დროშას ამოფარებოდნენ და „სამშობლოს“ პოლიტიკური განთავისუფლების ნიდაბით ბრძოლა გაეჩაღებინათ მუშათა კლასის რევოლუციური მოძრაობის წინააღმდეგ, მარქსიზმის წინააღმდეგ და ეროვნული ბურჟუაზიის ინტერესები დაეცვათ, ექადაგათ „კლასთა თანამშრომლობისა“ და „საერთო ნიადაგის“ თეორია, ამხანაგმა სტალინმა სასტიკად ამხილა ისინი, როგორც რევოლუციის მტრები და ბურჟუაზიის იდეოლოგები.

„ეგრეთ წოდებული „საბოლოო“ გადაჭრა „ნაციონალური საკითხებისა“, ე. ი. „განთავისუფლება“ რუსეთის „უცხო“ ერებისა, საზოგადოდ რომ ვთქვათ, — წერდა ამხანაგი სტალინი,—შეუძლებელია იმ დრომდე, სანამ პოლიტიკური ბატონობა ბურჟუაზიის ხელშია.“¹⁾ შემდეგ ამხანაგი სტალინი კონკრეტულად ასაბუთებს და აღნიშნავს, რომ „დღევანდელი ეკონომიური წინსვლა თანდათან ხიდს სდებს „უცხო ერებსა“ და „რუსეთს“ შორის, უფრო და უფრო აკავშირებს მათ ერთმანეთთან და მით მეგობრულ გრძნობებს ბაღებს აქ

¹⁾ იხ. ი. სტალინი, თხზულებანი, ტ. I, გვ. 48.

ერების ბურჟუაზიის ხელმძღვანელ წრეებში. რაც ნიადაგს აცლის მათს „ნაციონალურ-განმათავისუფლებელ“ მისწრაფებებს.“¹⁾ ბოლშევიკები ამხანაგ სტალინის ხელმძღვანელობით ებრძოდნენ სოციალ-ფედერალისტების ეგრეთ წოდებულ „ეროვნულ-განმათავისუფლებელ“ მისწრაფებებს, რადგან მათი „ეროვნულ-განაანთავისუფლებელი“ მოძრაობა მაშინ მიმართული იყო ბურჟუაზიის სასარგებლოდ და მუშათა კლასის, მშრომელი მასების საზიანოდ, რომ ის „პროლეტარიატს კლასობრივ თვითშეგნებას ურყვნიდა და უმახინჯებდა“ (ი. სტალინი).

დიდი სტალინის უახლოესი თანამებრძოლი ამხანაგი ა. წულუკიძე, სასტიკად ამხელდა რა არჩილ ჯორჯაძეს, როგორც კაპიტალიზმისა და ბურჟუაზიული ნაციონალიზმის ნეხობეს, ააშკარავებდა და სავსებით ნათელყოფდა კლასობრივი ზავისა და კლასთა თანამშრომლობის თვალსაზრისის უნიადგობას. იგი წერდა:

„არც ერთი ევროპის ერთაგანი კლასთა ბრძოლას არ გადაჩენია და „საერთო მოქმედების ნიადაგზე“ ვერც ერთმა ფეხი ვერ მოიკიდა, თუმცა მათ ბ. არჩილ ჯორჯაძეზე არა ნაკლები მქადაგებლები ჰყავდათ, მარტო ერთი ბასტია ღირდა რამდენიმე ჯორჯაძეთ, მაგრამ მისმა პარმონიულმა თეორიამაც კი ვერ მოსპო კლასთა ბრძოლა, და სინამდვილე მისდა დაუკითხავად წარიმართა.“²⁾

არჩილ ჯორჯაძე და ბურჟუაზიის სხვა იდეოლოგები მოითხოვდნენ ვაჰარ-მრეწველთა გამრავლებასა და მუშათა რიცხვის ზრდას ქალაქებში, მხოლოდ ეს ზრდა-განვითარება უნდა გადაქცეულიყო არა კლასობრივი ბრძოლის ნიადაგად, „არამედ აუცილებელ ძირობათ ჩვენი ხალხის ნაციონალური აღორძინებისა“. რასაკვირველია, მათ არ სურდათ შეეგნოთ,

¹⁾ იხ. იქვე.

²⁾ იხ. ალ. წულუკიძე, თხზულებანი, 1934 წ., გვ. 100.

რომ „კლასთა ბრძოლა და ნაციონალური აღორძინება ერთმანეთს სრულიად არ უარყოფენ“. ერის საერო ინტერესებად ისინი აცხადებდნენ ბურჟუაზიის ინტერესებს. ალ. წულუკიძე, ებრძოდა რა არჩილ ჯორჯაძის „საერთო ნიადაგის“ თეორიას, წერდა, რომ „ერის უმრავლესობას უეჭველად შეადგენს „მშრომელი ხალხი“, მწარმოებელი, რომელიც ქვეყნის სიმდიდრეს აწარმოებს, ერის დანარჩენი ნაწილების მკვება-ვია და საზოგადოებრივი ცხოვრების უმთავრესი ეკონომიური ძალა. მხოლოდ მისი ინტერესებია საერთო ინტერესები და ამ ინტერესების დაცვა ნამდვილი ეროვნული თვითარსებობის დაცვაა“. არ. ჯორჯაძისა და ბურჟუაზიის სხვა იდეოლოგთა აზრით კი „ეროვნული საერთო საქმე მოითხოვს ამ ინტერესების მივიწყებას, უკუგდებას და მის ადგილს უმცირესობის, ერის უფრო შეძლებული ნაწილის ინტერესების წინ წამოყენებას“. ¹⁾

ერთი სიტყვით, ჯორჯაძის აზრით საერო ინტერესები მოითხოვდნენ ხალხს სიღარიბესა და გაჭირვებაში ეცხოვრა, თავისი ინტერესები დაევიწყა, შერიგებოდა კაპიტალისტურ ექსპლოატაციასა და მონურ ჩაგვრას. ასეთი „საერთო ინტერესები“, ცხადია. ბურჟუაზიის ინტერესებია, მას მიზნად აქვს დასახული მიჩქმალოს ნამდვილად საერო ინტერესები — ერის უმრავლესობის, მშრომელი ხალხის ინტერესები. რათა დაიცვას კაპიტალისტური სისტემა მოსპობისაგან.

ცხადია, ის ვინც ერის პოლიტიკურ თავისუფლებას გამოპყობს მშრომელთა სოციალური თავისუფლებისაგან და მათ ერთმანეთს დაუპირისპირებს, „ერის კეთილდღეობის“ თვალსაზრისით, აღიარებს პირველს და უარყოფს მეორეს, ნებით თუ უნებლიეთ, ეს სულერთია, ბურჟუაზიის თვალსაზრისზე, მისი ინტერესების სამსახურში დგება.

ჩოლონი ევდოშვილმა რეაქციის წლებში უდიდესი შეც-

¹⁾ იხ. იქვე, გვ. 101.

დომა ჩაიდინა, როცა წარმოიდგინა, რომ პროლეტარიატის, როგორც ეკონომიურად დაზარალებული კლასის ინტერესები ეწინააღმდეგებოდნენ ქართველი ხალხის ეროვნულ ინტერესებს. რთულ ვითარებაში პოეტი დაიბნა, მან დაივიწყა ის, რაც ადრე კარგად ესმოდა—ერის უმრავლესობის—მშრომელი ხალხის ინტერესები არის იგივე ერის ინტერესები, რომ ნამდვილად მხოლოდ პროლეტარიატს შეუძლია იბრძოლოს ერის ნამდვილი თავისუფლებისა და ბედნიერებისათვის. გულწრფელად გვჯერა, რომ ამ დროსაც, როგორც თვითონ წერს ზემოთ ციტირებულ კერძო წერილში, იროდიონ ევდოშვილისათვის ძვირფასი იყო პროლეტარიატი და მშრომელი ხალხისადმი სიყვარული მას არ განელებია, მაგრამ მოხვდა რა ნაციონალისტური ბურჟუაზიის იდეურ გავლენაში, მკვეთრად დასცილდა თავის ადრინდელ სწორ პოზიციას და თავის უპირველეს იდეალად „საქართველოს ერის პოლიტიკურად განთავისუფლება“ (!) დაისახა. თუ ადრე, როგორც დავინახეთ, პროლეტარიატის განთავისუფლებისათვის მებრძოლ გმირებზე თხზავდა ლექსებს და მათს სადიდებელ საქმეებს უმღეროდა, ახლა იგი ხოტბას ასხამდა და „სიმართლის დროშად“ სახავდა ირჩილ ჯორჯაძეს, რომელიც რევოლუციის ამკარა მოწინააღმდეგე, მარქსიზმის შეურიგებელი მტერი იყო. არჩილ ჯორჯაძის გავლენით შემდეგში ევდოშვილიც დაუპირდაპირდა მარქსიზმს.

თვითონ იროდიონ ევდოშვილი არ უარყოფდა, რომ მისი შემოქმედება ორ პერიოდად იყოფოდა. როცა 1915 წელს „სახალხო გაზეთმა“ მისი თხზულების გამოცემა განიზრახა, ნიკო კურდღელაშვილს სწერდა: „მთელ ლექსებს ორ ეპოქად ვყოფ. 1893-1905 წ. და 1905-1915 წლამდე“. ფორმალურად ეს დაყოფა მართალია. პირველი პერიოდი მისი შემოქმედებისა 1905 წლის რევოლუციის დამარცხებით მთავრდება. მაგრამ ჩვენ ზევით დავინახეთ, რომ იროდიონ ევდო-

შვილს რევოლუციის დამარცხებისთანავე ხელი არ აუღია თავის ძველ შეხედულებებზე და 1907 წლამდე მის პოეზიაში მაინც გასმოდა რევოლუციონერი პოეტის, პარლეტარიატის, მშრომელი მასების პოლიტიკური და სოციალური თავისუფლების მომდერალის მგზნებარე ხმა. ამიტომ უფრო სწორი იქნება თუ პირველ პერიოდად მივიჩნევთ 1893-1907 წლებს, ხოლო, მეორე პერიოდად—1907 წლიდან სიკვდილამდე.

ამ მოსაზრების განსამტკიცებლად მხედველობაში გვაქვს მეორე გარემოებაც. იროდიონ ევდოშვილის ჩამოცილება მუშათა მოძრაობისაგან და მის გადასვლას იდეურად საწინააღმდეგო ბანაკში, გარდა პირველი რევოლუციის ღმარცხებისა, ხელი შეუწყო დიდი ქართველი მწერლის—ილია ჭავჭავაძის ვერაგულმა მკვლელობამ, რაც მეფის ოხრანკამ მოაწყო. ცნობილია, რომ საქართველოს ნაციონალისტური ბურჟუაზიის წარმომადგენლები, კერძოდ სოციალ-ფედერალისტები შეეცადნენ ეს მკვლელობა, რომლის კვალიც თითქმის ჩვენს დრომდე სიბნელით იყო მოცული, თავიანთ სასარგებლოდ გამოეყენებინათ. ილია ჭავჭავაძის მკვლელობა, რამაც მთელი საქართველოს საზოგადოებრივი აზრი უაღრესად შეაშფოთა, ფედერალისტებმა სოციალ-დემოკრატიულ პარტიას დააბრალეს და მის წინააღმდეგ საშინელი ცილისმწამებლური კამპანია გააჩაღეს.

ამ კამპანიამ დიდად იმოქმედა იროდიონ ევდოშვილზე. იროდიონ ევდოშვილმა დაიჯერა, რომ ილია ჭავჭავაძის მკვლელობა მართლაც სოციალ-დემოკრატების მიერ იყო მოწყობილი. იგი საბოლოოდ ჩამოსცილდა ამ პარტიას და ჩაება მის წინააღმდეგ ბრძოლაში. 1911 წელს გადასახლებიდან მგობრისადმი მოწერილ ერთ წერილში ირ. ევდოშვილი წერდა: „მოკლე წერილით ვერ გამოვთქვამ ყველა იმას, რაც შემინდა დიდი ხანია ვსთქვა, რაც შხამის ტბად გრიალებს ჩემს

გულში და ეს ტბა კი ჩემმა ნამეგობრებმა დაატრიალეს... ეს მოხდა იმ დროს, როდესაც... ილიას მოხუც, ნაჭირნახულე გულს ტყვია დააზალეს. ეს ტყვია მეც მომხვდა, როგორც სამგლოვიარო სევდა. მე ხმა ამოვიღე ლექსით, წერალებით და აქ გაწყდა ჩემსა და მათ შორის შემაერთებელი ძაფი. მაგრამ მე მართალს არ ვამბობ. ძაფი კი არა, ნამდვილი ჯაჭვი. ჯაჭვი იმიტომ, რომ მათთან ვიყავ მე მიჯაჭვული მთელი ათი-თორმეტი წლის განმავლობაში იდეურად "... აქვე პოეტი აღნიშნავს, რომ ცოტა უფრო ადრე დაიწყო ჩემს გულში მათდამი რწმენის დაკარგვა, მაგრამ „ქნელი იყო თორმეტი წლის ნაქედი ჯაჭვის გაწყვეტა და აი, ილია დამეხმარა მე თავისი სიკვდილით. იმ დღიდან კი სამუდამოდ ვიბრუნე პირი ქართული ესდეკებისაგან“.

იროდიონ ევდოშვილს, როგორც ჩანს, იოლად არ დაუთმია თავისი ადრინდელი შეხედულებები, და მისმა შინაგანმა ქიდილმა კვალი დააჩნის პოეტის შემოქმედებითს სულს. „ძვირად დამიჯდა ეს სულიერი ბრძოლა, — ამბობს იროდიონ ევდოშვილი, — ბევრი ნაღველი გამოვიარე, და ამ ნაღველმა სევდის ჩრდილი დაჰკრა ჩემს სულს“.

საბოლოო კავშირს სწყვეტს რა სოციალ-დემოკრატებთან, თვით გადასახლებაშიც ცდილობს არავითარი ურთიერთობა არ იქონიოს მათთან. აქ გადმოსახლებული პოლიტიკურნი, — სწერდა ერთ თავის მეგობარს გადასახლებიდან, — ოცდახუთ კაცამდეა, მაგრამ მათთან მხოლოდ ოფიციალური კავშირი მაქვსო.

მეორე პერიოდში იროდიონ ევდოშვილის შემოქმედების შთაბაგონებელი და ერთადერთი თემა იყო სამშობლო, მისი პოლიტიკური თავისუფლების იდეა. მას სამშობლო უკვე აბსტრაქტიულად ჰქონდა წარმოდგენილი, კლასობრივი ბრძოლის გაჩაღების წინააღმდეგი იყო და ბურჟუაზიული „საერთო ნიადაგის“ თვალსაზრისზე იდგა.

მაგრამ იროდიონ ევდოშვილის პატრიოტიზმი შინაგანად მაინც განსხვავდება არჩილ ჯორჯაძისა და სხვების „პატრიოტიზმისაგან“. არჩილ ჯორჯაძე, როგორც ბურჟუაზიის იდეოლოგი, შეგნებულად იცავდა კაპიტალიზმის ინტერესებს და შეგნებულად ცდილობდა პროლეტარიატის კლასობრივი თვითშეგნების მოჩლუნგებას, რათა დაეცვა კაპიტალისტური სისტემა, განემტკიცებინა მისი პოზიციები, ხოლო იროდიონ ევდოშვილი სცდებოდა. მას გულწრფელად უყვარდა სამშო-ლოც და ქართველი მუშაც, ქართველი გლეხიც. პოეტი მზად იყო თავისი სიცოცხლე მათთვის მსხვერპლად მიეტანა, მაგრამ იგი დაიბნა, ვერ გაერკვა რთულ საზოგადოებრივ და პოლიტიკურ ვითარებაში, სამშოლოს პოლიტიკური განაჯი-სუფლების საქმისადმი გულწრფელი სამსახურით გულწრფე-ლად სურდა მას სამსახური გაეწია არა ქართველი ხალხის უმცირესობის, არამედ მისი უმრავლესობის ინტერესებისათვის.

ირ. ევდოშვილი ვერ ხედავდა, რომ სინამდვილეში, ობიექტურად თავისი შინაგანი რწმენისა და სურვილის საწინააღმდეგოდ მოქმედებდა. მისი პატრიოტული ლექსები იმ დროს. ნებისთ თუ უნებლიეთ, ბურჟუაზიული „პატრიოტიზმის“ სა-სარგებლო საქმეს აკეთებდნენ და ხელს უშლიდნენ მუშათა კლასში, მშრომელ მასებში კლასობრივი შეგნების შეტანას, კლასობრივი ბრძოლის გაჩაღებას.

იროდიონ ევდოშვილმა მეორე პერიოდში, დადგა რა „სა-ერთო წიადაგის“ ბურჟუაზიული თეორიის თვალსაზრისზე, აზ-რი შეიცვალა მწერლობის დანიშნულებაზეც. თუ ადრე იგი მუშას, პოეტს მოუხმობდა ჩამდგარიყო მუშათა კლასის ინტერესების სამსახურში, თავის წმინდა მოვალეობად დაუსახა მუშათა კლასის, მშრომელი მასების კლასობრივი თვითშეგნე-ბის ამაღლებისა და რევოლუციის გამარჯვებისათვის ხელის-შეწყობა, ე. ი. თუ იგი ადრე გარკვევით იდგა ლიტერატურის

პარტიულობის, მისი მაღალი იდეურობის თვალსაზრისზე, ახლა ეს თვალსაზრისიც შეიცვალა. ლიტერატურის ამოცანად მას რაღაც „ზეკლასობრივი მიზნები“ მიაჩნდა. „მე ვთქვი და კიდევაც ვიტყვი,—წერდა პოეტი 1910 წელს გაზ. „სახალხო გაზეთში“,—რომ პოეტი, როგორც პოეტი და არა მოქალაქე, არ ეკუთვნის არცერთ პარტიას, არ შეუძლია პროგრამა მინიმუმ-მაქსიმუმებით ლექსების წერა, რომ დიდებული პოეტები არამც თუ რომელიმე პარტიას, თვით ერსაც კი არ ეკუთვნიან“.

იროდიონ ევდოშვილის ეს აზრი გამოხატულებაა ლიტერატურის ზეკლასიურობის ბურჟუაზიული თეორიისა, რამაც, როგორც ჩუქსეთში ისე ჩვენშიც, განსაკუთრებით ფეხი მოიკიდა რეაქციის წლებში და რასაც შეუპოვარი ბრძოლა გამოუცხადა ამხანაგმა ლენინმა. ვ. ი. ლენინი მეცნიერულად ამტკიცებდა, რომ არაპარტიული, ზეკლასობრივი ლიტერატურა არ არსებობდა. „არ შეიძლება საზოგადოებაში ცხოვრობდე,—წერდა ლენინი,—და საზოგადოებასაგან თავისუფალი იყო. ბურჟუაზიული მწერლის, მხატვრის, მსახიობი ქალის თავისუფლება — ეს არის მხოლოდ შენიღბული (ანდა ფარისევლურად ნიღაბაფარებული) დამოკიდებულება ფულის ქისისაგან, მოსყიდვისაგან, ხასობისაგან.“¹⁾ ირ. ევდოშვილს არ ესმოდა, რომ „არის ორი ერი ყველა თანამედროვე ერში... არის ორი ეროვნული კულტურა ყველა ეროვნულ კულტებში“.²⁾

მოხვდა რა ბურჟუაზიულ და წვრილბურჟუაზიულ შეხედულებათა გავლენაში, ირ. ევდოშვილი იდეურად დაქვეითდა, თანდათან შესუსტდა მისი შემოქმედების ცხოველმყოფელი ზეგავლენის ძალა. თუ პირველ პერიოდში იროდიონ ევ-

1) იხ. ვ. ლენინი—„პარტიული ორგანიზაცია და პარტიული ლიტერატურა“. „ლენინი ლიტერატურის შესახებ“, გვ. 11.

2) იხ. იქვე, გვ. 13.

დოშვილის ნაწარმოებები გამოქვეყნებისთანავე ძლიერ გამოხმაურებას პოულობდნენ და ღრმა სიყვარულს იხვეჭდნენ მშრომელთა ფართო მასებში, ახლა. მეორე პერიოდში გავლენას ახდენდნენ მხოლოდ წვრილბურჟუაზიულ ელემენტებზე. მისი ხმა ორგანულად ერწყმოდა რევოლუციით გულგატეხილთა და კლასობრივი ბრძოლის უარყოფელთა ხმას. ამ გარემოებამ თვალსაჩინოდ შეამცირა იროდიონ ევდოშვილის საყოველთაო პოპულარობა. მისი ნაწარმოებებს თემები და იდეური სენტენციები არ იყვნენ იმ დროისათვის აქტუალური და საინტერესო. მათ მაშინ სიძველეს ფერად აკრავდათ. ფორმის მხრივაც ირ. ევდოშვილის ლექსები მკითხველს ახალს ვერაფერს ეუბნებოდნენ. იროდიონ ევდოშვილს ახლა ესარჩლებოდნენ და ხოტბას ასხამდნენ ბურჟუაზიული და წვრილბურჟუაზიული კრიტიკოსები და ინტელიგენცია.

როგორც დავინახეთ, იროდიონ ევდოშვილმა ბურჟუაზიული იდეოლოგიის გავლენასთან ერთად, ბურჟუაზიულ-დეკადენტური ლიტერატურის გავლენაც განიცადა. მის შემოქმედებაში პესიმისტურ მოტივებთან ერთად გვხვდება მისტიკურ-დეკადენტური სენტენციებიც. მიუხედავად ამისა, მისი გაიგივება მოდურ მწერლებთან, რომელნიც ამ ქვეყნად არავითარ სიკეთეს არ ხედავდნენ და რომელთაც სძულდათ ხალხიც და სამშობლოც, არ შეიძლება. იგი მაინც ცალკე იდგა. მისი პოეზია, პროზა მაინც ამქვეყნიური სურნელებით იყო გაჟღენთილი და ზოგჯერ ობიექტურად, მწერლის მსოფლშეგრძნობისაგან დამოუკიდებლად, პროგრესის საქმეს ემსახურებოდა.

არ შეიძლება იმის უგულებელყოფა, რომ იროდიონ ევდოშვილი ამ პერიოდშიც არ ყოფილა უკიდურესი პესიმისტი, სკეპტიკი, რომ მის პოეზიაში გულგატეხილობის განწყობილებასთან ერთად იგრძნობოდა მეზრძოლი პატრიოტული სუ-

ლისკვეთება, არსებულისადმი შეურიგებლობისა და აქტიური მოქმედების სულსკვეთება. ეტრფოდა რა სამშობლოს თავისუფლებას, ამ თავისუფლებაში პოეტი გულწრფელად ჩეღდავდა აგრეთვე მშრომელი მასების ბედნიერ მომავალს. ამიტომაც, რომ მის პატრიოტულ ლექსებში დემოკრატიული მოტივებიც გვხვდება. სწორედ ამით დგას იგი ყველა თავის თანამედროვე ქართველ მწერალზე მაღლა.

იროდიონ ევდოშვილი და ჩვენი თანამედროვეობა

ჩვენს ეპოქაში,—ეპოქაში დიდი ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციისა, რომელმაც დაამხო თვითმპყრობელობა და სამუდამოდ აღგავა ბურჟუაზიის ბატონობა,—დიდი სტალინური ხუთწლეულების ეპოქაში,—როცა მრავალი თაობის სანუკვარი ოცნება სინამდვილედ იქცა, მომსპო ხალხთა წოდებებად და კლასებად დაყოფა და დამკვიდრდა უკლასო სოციალისტური წყობილება, როცა იროდიონ ევდოშვილის დროის შავბნელი წარსული ისტორიის არქივს ჩაბარდა და რევოლუციამდე დაჩაგრულმა ხალხებმა თავისუფალი და ბედნიერი ცხოვრება შექმნეს,—ევდოშვილის შემოქმედებას დიდი ისტორიული მნიშვნელობა ენიჭება, მისი მეგრძოლი ლექსები ამაყად ჟღერენ.

იროდიონ ევდოშვილის პირველი პერიოდის პოეზია დიდხანს ახდენდა გავლენას ქართული მწერლობის ჯანსაღ ნაწილზე. ევდოშვილის ამ პერიოდის პოეზიის მეგრძოლი რომანტიზმი, მისი მაღალი იდეურობა და ხალხურობა ხელს უწყობდა პროლეტარული მწერლობის ზრდა-განვითარებას. პოეტის ეს შემოქმედებითი შემკვიდრეობა უშუალოდ შედის ქართული საბჭოთა კულტურის საგანძურში.

აქვე ერთხელ კიდევ ხაზი უნდა გავუსვათ იმ გარემოებას, რომ მეორე პერიოდშიც, მიუხედავად პოეტის იდეურადაქვეითებისა, არ შეიძლება იგი გავაიგივოთ ბურჟუაზიის იდეოლოგიებთან. რომლებიც ქართული ხალხის ქეშმარტ ინტერესებს შეგნებულად სცვლიდნენ ერთი მუჟა ბურჟუაზიის ინტერესებზე. ევდოშვილი შეცდომის მსხვერპლი იყო. ვერ გაერკვა რა რთულ საზოგადოებრივ ვითარებაში, იგი შეუგნებლად მოექცა ბურჟუაზიული ინტელიგენციის გავლენაში.

იროდიონ ევდოშვილის მეორე პერიოდის მთელი რიგი საუკეთესო პატრიოტული ლექსები გამოირჩეოდნენ შინაგანი გულწრფელობით, მშობლიური ქვეყნისა და მშრომელი მასების ქეშმარიტი სიყვარულთ. ამიტომაც რომ ჩვენი ეპოქა ამ საუკეთესო ლექსებზეც უარს არ ამბობს, უკლასო საზოგადოებაში მათ სხვა როლი შეუძლიათ შეასრულონ. იროდიონ ევდოშვილის ამ ლექსებს შეუძლიათ ხელი შეუწყონ მკითხველის ჯანსაღ მოქალაქეობრივ აღზრდას. პოეტის შეცდომები ისტორიამ გამოასწორა. საბჭოთა საქართველო არის განსაზღვრება იმ მთლიანი და თავისუფალი სამშობლოსი, რომელზეც ოცნებობდნენ ჩვენი ხალხის საუკეთესო შვილები წარსულში და რომელთაც არ იცოდნენ თუ რა გზით შეიძლებოდა მისი მოპოვება. საბჭოთა ხალხი დიდად აფასებს და პატივს სცემს წინაპართა გულწრფელ სიყვარულს სამშობლოსადმი.

სამშობლოს სიყვარული და მისდამი ერთგულება იროდიონ ევდოშვილისათვის ძლიერი და წმინდა გრძნობაა. აი რას ეუბნება პოეტი სატრფოს თავისი სამშობლოს შესახებ:

„გახედე, ტურფავ, ეს არის ჩემი
პირველი სატრფო, ეს გაცილება,
გულით უცვლელი არ გამცვლის სხვაში,
ისევ უცვლელად მევ მეყვარება“.

სადაც და როგორ მდგომარეობაშიც არ უნდა ყოფილიყო პოეტს, მუდამ თან მისდევდა ფიქრი სამშობლოზე, მისი სიყვარული აძლევდა მხნეობასა და ძალას. ჩორნი-იარაში გადასახლების დროს დაწერილ ერთ ლექსში იროდიონ ევდოშვილი თავის სამშობლოს ციმბირს აღარებდა და წერდა:

„არა, არა ჰგავს სამშობლოს ღამეს,
ეს ღამე უცხო, უცხო მხარეში,
მაგრამ სამშობლოს მე მაინც ვხედავ,
ვხედავ ჩემს მწარე ფიქრებ-ნაღველში“

სამშობლოდან უცხო მხარეში გადასახლებული და განმართებული პოეტი უცხო მდინარის პირას ზის და მისი ტალღების დუღუნი სამშობლოზე ფიქრებს აუშლის:

„იმღერე რამე შენი ქვეყნისა,
გამიგონია ღამაზიო,
მიამბე რამე შენი მთებისა,
თვით ერიც ღალი გავაზიო!“
მეფურჩულება უცხო მდინარე,
მედუღუნება გულნაღვლიანსა
და მაგონდება სამშობლო მხარე
ბაგეზე მწარე ღიმილიანსა“

იროდიონ ევდოშვილის განცდები და ფიქრები საქართველოს ბედს დასტრიალებენ. იგი ძლიერ განიცდის და თავის ნაწარმოებებში უდიდესი გულისტკივილით გამოხატავს სამშობლოს პოლიტიკურ ხვედრს, ქართველი ხალხის ჩაგვრასა და დამონებას. ამ მხრივ გახსაკუთრებით გამოირჩევიან ციხისა და გადასახლების პერიოდი. პოეტის სულიერი ტკივილები, იმის შეგნებით, რომ პატიმარი ვერაფერს უშველის ცყვეთქმნილ სამშობლოს, გაორკეცებულია.

„რით მოგეშველო, მონათ ქვეყანავ,
მე თვითონ ხელ-ფეხს მაძევს ბორკილი,
ოხ, როდის დაგწევეტ ჯაჭვს მონობისა,
შენც შეპყრობილი, მეც შეპყრობილი“...

გადასახლებაში მყოფი პოეტი ფიზიკურად დაავადებული იყო. ეს გარემოება ზელს უწყობდა იმას, რომ მისი განცდები ზედმეტად ნაღვლიანი ყოფილიყო, გამოეთქვა უიმედობა. იმისა, რომ ვეღარ მოესწრებოდა სამშობლოში დაბრუნებას. ევდოშვილი ერთ თავის ლექსში ჩრდილოეთის ყვავილს — იას მიმართავს და ეუბნება: სპეტაკი და მშვენიერი ხარ, შენებრ ლამაზი, შენებრ კეკლუცი ბევრი მინახავს სამშობლოს მთებზე, იმ ყვავილთ შორის ერთი ყვავილი არ მავიწყდება და შენ რომ გიყურებ ის მიდგას თვალით, „ის მაგონდება, მისი ხმა მესმის, შორით მიძახის, მეაღერსება, მაგრამ იმედი არა მაქვს მისი ნახვის, მე აქ მოვკვდები და ის იქ დაქვდებაო“. მაგრამ პოეტს მაინც არ უნდა შეურიგდეს მდგომარეობას და დასძენს—მე მოვკვდები ტყვეობაში, მაგრამ „შურისძიება თვით საფლავიდან ბრძოლის ქარცეცხლად ამოძახებსო“.

ევდოშვილის ამ პერიოდის პოეზიას განსაკუთრებულ ემოციურ ძალასა და სილამაზეს ის აძლევს, რომ იგი, ზოგჯერ მაინც ასე თუ ისე, სულიერ სიმხნევებს და მებრძოლი პოეტის პათოსს ინარჩუნებს. მწუხარე ფიქრები,—ერთადერთი საუნჯე, რომელიც მას გააჩნდა სამშობლოში და თან გაჰყვა გადასახლებაში,—არა სცილდება ბორკილებთან მარტოდ-მარტო დარჩენილ პოეტს, მაგრამ ნუგეშს აძლევს „ოცნება, რომლის ქვეყანაც ფართოა“. ოცნებით პოეტი თავისუფალია, დაჰქრის „აქაც და იქაც“. ევდოშვილს კვლავ ზელთ უპყრია „მწარე ისარი, მისი ნუგეში იგი იყო, ახლაც ის არი“. და თუ ამოიკვნესებს, ამ ამოკვნესაშიც ხშირად შინაგანი შენართების ხმა ისმის — „ვამ, რა ძნელი ყოფილა ტყვეობა არწივისაო!“.

: სამშობლოდან მოწყვეტილი, შორეულ გადასახლებაში მყოფი პოეტი დავიწყებას აძლევდა პირად, ინდივიდუალურ განცდებს და გატაცებით ზატავდა საქართველოს მომხიბლავ სუ-

რათებს, მისი კუთხეების მშვენიერ პეიზაჟებს და მათში ნათელ
თავის სულიერ ნეტარებას აქსოვდა. ლექსში „ეპ, ალაზანო!“
ბრწყინვალედ არის გადმოცემული სამშობლოს მოწყვეტილი
პატრიოტი პოეტის ზუღსიკვთება:

„ეპ, ალაზანო, თბოლო,
ტრიალო მინდორ-ველოო,
გალმა ნაფანტო ფირუზო,
გამოღმა საყვარელოო,
შენც მინდერის იაჟ-ჯერანო,
ვერხვო, ჩონგურო ქარისა,
ცივო გომბორო ნართავო,
ნაქარგო ეთერ ქალისა!
ხშირადა გხედავ სიზმარში,
ნეტავ თუ გნახავ ცხადათა,
ან იქნებ მოვკვდე შორს თქვენგან,
უდროვოდ, ძალის-ძალითა!
გნახავთ, — ვერ გნახავთ, მანდ თუ აქ
მოვკვდები ბორკილიანი,
რა ვუყოთ აქ თუ საფლავზე
არ გადმეშლება იანი;
მის ნაცელად ქარი დამღმუვლებს,
ზე ქარი ჩრდილოეთისა,
ოხერ მეკდარს თოვლი დამმარხავს,
ვითომც ცრემლია დედისა,
მაგრამ სიკვდილი სიცოცხლედ
მაშინ მე გადამექცევა
თუ სამარეში ჩემს ბორკილს
თქვენიც ზედ დაეყეება“.

იროდიონ ევლოშვილი მხოლოდ თავის კუთხეს — კახეთს
ჩოდი უმღერის ასეთი შთაგონებით. მისთვის საქართველოს
ყველა კუთხე ერთნაირად საყვარელია. მისი ლექსი „გურიას“
ქართული პოეზიის ერთ-ერთი ბრწყინვალე ქმნილებაა. იგი
მკვეთრად გამოირჩევა გურიისზე დაწერილ ლექსებიდან განც-
დათა სიწრფელით, მხატვრული უშუალობით და სრულყო-
ფილობით:

„ბულბული რომ ეყოფილიყავ,
 არ დავთმობდი მე შენ ჭალებს,
 მაგრამ ჩანგით დაგიკოცნი
 შორიდანაც ლამაზ თვალებს!
 გადაგიწვენ, ტურფავ. მკლავზე,
 დაგამლერებ იავ-ნანას,
 გულში ვარდად დაგატარებ, —
 სულში, როგორც ცის მანანას!
 ორ ქედს შუა ჩანასკეულო,
 დაფენილო მთის კალთაზე,
 ხან ზეცისკენ ატყორცნილო,
 ხან გაშლილო დაბლა ბარზე!
 ხან მწუხარედ — ნისლ დაკრულო,
 წუთის შემდეგ — მოლიმარე,
 მთა რომ მალღა ელვას გაჰკრავს, —
 ძირს იცინის არემარე!“

პოეტს ასეთივე ლირიკული და კოლორიტის ღრმა ცოდ-
 ნით აქვს დაზატული ჩვენი მზიური სამშობლოს სხვა კუთ-
 ხეები. იროდიონ ევდოშვილის პატრიოტიზმი შემოზღუდუ-
 ლი არაა ვიწრო, კუთხური ფარგლებით. იგი მოიცავს მთელ
 აქართველოს, მთელ სამშობლოს. პოეტი ერთნაირი გატაცები-
 თა და აღგზნებით უმღერის კახეთს, ქართლს, გურიას, შავი
 ზღვის ნაპირებს. საყურადღებოა ის გარემოება, რომ იროდიონ
 ევდოშვილი ერთი პირველთაგანია, რომელმაც ქართულ პოე-
 ზიაში ზღვის თემა შემოიტანა და ზღვის განწყობილება ჩვე-
 ნი პოეზიის მოტივების ორგანიულ ნაწილად აქცია. ზღვის
 ტალღების მოუსვენარ ღელვაში პოულობს ხშირად ევდოშვი-
 ლი სულიერ ნათესაობას. „ტალღათ ფაფარზე გამოზრდილი
 ვარ, არ ვარ ჩვეული მოსვენებასო“, — ამბობს პოეტი. დამა-
 ხასიათებელია, რომ გადასახლებიდან იგი ზღვით მოეშურება
 სამშობლოსაკენ და მიმართავს გემს — გასწი, სწრაფად გასწი,
 წინ არ მიგასწიროს ჩემმა გულმაო... ზღვის ტალღებს მიჰყე-
 ვება პოეტის ფიქრები და თავის სულიერ ძლიერებას მის გაუ-
 ტეხელ ნებაში ხედავს. „ზღვაა მისი მოსაუბრე, თანაც მსმე-
 ნელი“.

იროდიონ ევდოშვილი ჩვენი ხალხის საყვარელ პოეტად დარჩა იმიტომ, რომ იგი, ზოგიერთი ზიგზაგის მიუხედავად, ყველაზე ზედმიწევნით და დამახასიათებლად გამოხატავდა თავის ეპოქას და მუდამ გულწრფელად უმღეროდა ბედნიერ მომავალს. პოეტი ერთი წუთით არ შერიგებია თავისი სამშობლოს, თავის ხალხის ჩაგვრას. იგი თავისი პოეზიის პანგებს ხალხის ტკივილებზე ლესავდა, აწრთობდა. სიკვდილის პირასაც არ შეეძლო მას შერიგებოდა ბედს. მე არ მინდა საშობლოში დავიმარხო, რათა მისმა მტერმა ჩემს მკერდზე ფეხით არ გადაიაროსო:

„არა, არ მსურს, ჩემი კუბო
სამშობლოში დაიმარხო,
მე არ მინდა მისმა მტერმა
ზედ მიაროს, ზედა მლახოს!“

საბჭოთა თანამედროვეობა გვერდს ვერ აუხვევს პოეტის შეცდომებს, მის იდეურ მერყეობას, მაგრამ ამით იგი სრულიადაც არ შეეცდება დაამციროს მწერლის დამსახურება და ღირსეულად არ დააფასოს მისი ლიტერატურული მემკვიდრეობა. საბჭოთა ხალხს თავის სახელოვან კულტურულ მემკვიდრეობაში შეაქვს ევდოშვილის ყველა საუკეთესო ნაწარმოები, კერძოდ განსაკუთრებით ძვირფასია მისი პირველი პერიოდის რევოლუციური პოეზია. ამ პოეზიით იგი ჩვენი სახელოვანი წინამორბედი, — ქართული პროლეტარული პოეზიის დამწყები.

იროდიონ ევდოშვილს ღირსეული ადგილი უჭირავს რევოლუციის წინა ხნის გამოჩენილ ქართველ მწერალთა შორის, იმ მწერალთა შორის, რომელთაც წარუშლელი კვალი დააჩნიეს ქართული მწერლობის განვითარებას. ქართველ მკითხველში მისდამი სიყვარული არასოდეს შემცირდება.

შ ი ნ ა ა რ ს ი

I. ცხოვრება

ბოდბისხევი	83
ბრავალშელიანი ოჯახი	5
ნორჩი მონადირე და მამის კრიტიკოსი	11
პირველი ნაბიჯი	14
ძმასთან	17
მეტეხის ციხეში	21
სამშობლოს მოწყვეტილი	29
სამშობლოში დაბრუნება	36
	46

II. შემოქმედება

დასაწყისი	55
ქარიშხლის მაუწყებელი	65
ქარიშხლის მომღერალი	83
ევდოშვილის პროზა	128
საბავშვო მწერალი	141
იდეური დაქვეითების ხანა	152
იროდიონ ევდოშვილი და ჩვეები თანამედროვეობა	168

რედაქტორი—ნ. შველიძე
მხატვარი—ირ. რაჟმაძე
ტექნორედაქტორი—დ. სეფიაშვილი
კორექტორები { შ. ბერიძე
გ. ლომინაძე

*

ხელნაწერილია დასაბეჭდად 16/1 ნაწ.
ნაბეჭდ ფორმათა რაოდენობა 11. სააღრ.
ფორმ. რაოდ. 10. ანაწყ. ზომა $5\frac{1}{2} \times 8\frac{1}{2}$.
ქაღალდის ზომა 54×82 . შეკვ. № 837
ტირაჟი 7.000. უფ 00508.

*

„კომუნისტი“, თბილისი,
ლენინის ქ. № 14.
Полиграфкомбинат „Комунисти“
им. Л. П. Берия. Тбилиси, ул.
Ленина № 14.

შეცდომების ბასწორება

გვ.	სტრიქ.		ა რ ი ს	უნდა იყოს
	ზემ.	ქვემ.		
10	6-7		ჩემს მაგიერ სამართალსა იქ რას ეტყვი მაღალ ღმერთსა?	იქ რას ეტყვი მაღალ ღმერთსა?
28		8	ახალი	ახლო
51	5		ოდღეშარისაგან	ოდღეშარიასაგან
64		4	რელიგიურად	რელიგიუზად
73	17		ჯგუფები.	ჯგუფი.
79	11		უტილიტარიზმი.	უტილიტარიზმი.
81	8		პოლიცია-ჯანდარმებით	პოლიცია-ჯანდარმებით
95		2	იგონებს, მწერალი	იგონებს მწერალი
107	2		ელაპება	ელაუება
112		13	ეწლს	წელს
115	4		გეჰონდა	მჰონდა
125	8		რითვის	რისთვის
134		1	პირიტყვულად	პირუტყვულად
145		9	სიცალიერე.	სიცარიელე.
153			ამგავსებს.	ამსგავსებს,
154	12	3	ცხოვრებას	ცხოვრების
170	1—2		ყოფილიყო პოეტს,	ყოფილიყო, პოეტს
170		8	გამოირჩევიან	გამოირჩევა